ACADEMIA ROMÂNĂ

DESPRE UNGURI

ȘI

EPISCOPIILE CATOLICE DIN MOLDOVA

DE

RADU ROSETTI.

EXTRAS DIN
ANALELE ACADEMIEI ROMÂNE
Seria II. — Tom. XXVII.
MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE.

BUCUREȘTI
INSTIT. DE ARTE GRAFICE „CAROL GÖBL“ S-sor ION ST. RASIDESCU
16, STRADA DOAMNEI, 16
1905. 13383

Prețul 80 bani.

Analele Societății Academice Române. — Seria I: L. B.

Tom. I—XI. — Sesiunile anilor 1867—1878.

Analele Academiei Române. — Seria II:

Tom. I. — Sesiunea extraordinară din anul 1879 . . . 3,50
» *II.* — *Secț. I.* — Desbaterile Academiei în 1879—80 . . . 5.—
» *II.* — *Secț. II.* — *Discursuri, memorii și notițe* . . . *(Sfârșit)*
» *III.* — *Secț. I.* — Desbaterile Academiei în 1880—81 . . . 5.—
» *III.* — *Secț. II.* — *Memorii și notițe* . . . *(Sfârșit.)*
» *IV.* — *Secț. I.* — Desbaterile Academiei în 1881—82 . . . 3.—
» *IV.* — *Secț. II.* — *Memorii și notițe* . . . *(Sfârșit.)*
» *V.* — *Secț. I.* — Desbaterile Academiei în 1882—83 . . . 3.—
» *V.* — *Secț. II.* — *Memorii și notițe* . . . *(Sfârșit.)*
» *VI.* — *Secț. I.* — Desbaterile Academiei în 1883—84 . . . 2.—
» *VI.* — *Secț. II.* — *Memorii și notițe* . . . *(Sfârșit.)*
Viața și scrierile lui Grigorie Țamblac, de *Episc. Melhisedec* . . 1,20
Despre Alexandru Mavrocordat Exaporritul și despre activitatea sa politică și literară, de *A. Papadopol-Calimach* . . . —,20
» *VII.* — *Secț. I.* — Desbaterile Academiei în 1884—85 . . . 3.—
» *VII.* — *Secț. II.* — *Memorii și notițe* . . . *(Sfârșit.)*
» *VIII.* — *Secț. I.* — Desbaterile Academiei în 1885—86 . . . 3.—
» *VIII.* — *Secț. II.* — *Memorii și notițe* . . . *(Sfârșit.)*
» *IX.* — Desbaterile Academiei în 1886—87 . . . 5.—
» *IX.* — *Memoriile Secțiunii Istorice* . . . *(Sfârșit.)*
Zece Maiu. Memoriu prezentat Academiei, de *D. A. Sturdza* . . —,30
Biserica din Părhăuți în Bucovina, de *S. Fl. Marian* . . . —,20
Sama Visteriei Moldovei din 1818, de *V. A. Urechiă* . . . —,20
O statistică a Țerii-Românești din 1820. Comunicare de *V. A. Urechiă* . . . —,20
Inscripțiuni după manuscrise. Comunicări și note de *V. A. Urechiă*. —,30
Generalul Pavel Kisseleff în Moldova și Țara-Românească, 1829—1834, după documente rusești, de *A. Papadopol-Calimach*.
Notițe despre slobozii, de *V. A. Urechiă* . . . —,40
» *X.* — Desbaterile Academiei în 1887—88 . . . 4.—
» *X.* — *Memoriile Secțiunii Istorice* . . . *(Sfârșit.)*
✗ Didachiile sau predicele Mitropolitului Antim Ivireanul, tomul II.— Studiu de *Episcopul Melhisedec* . . . —,40
Studii asupra legii celor XII table, de *Ion Kalinderu* . . . —,60
Dela Tobolsk până în China. Note de călătorie de Spătarul Nicolae Milescu, 1675. Traduse după un text grecesc de *G. Sion.* 1.—
✗ Arhimandritul Vartolomeiu Măzăreanul (1720—1780). Notiță biografică și bibliografică, de *V. A. Urechiă* . . . —,60
Sigiliul târgului Pietrei (jud. Neamțu). Notiță istorică de *V. A. Urechiă*. —,30
Pe file de ceaslov. Note istorice de *V. A. Urechiă* . . . —,20
Document referitor la limba românească. Comunicare de *V. A. Urechiă*. (Cu stampă heliografică.)
Documente dintre 1769—1800. Comunicări de *V. A. Urechiă*. . . —,40
Documente relative la anii 1800—1831. (I-a Serie) Comunicațiune de *V. A. Urechiă* . . . —,40
Moratorium. Comunicațiune de *V. A. Urechiă* . . . —,20
Autografele lui Varlaam Mitropolitul. Comunicațiune de *V. A. Urechiă*. (Cu stampă heliografică.) . . . —,50
Istoria evenimentelor din Orient, cu referință la Principatele Moldova și Valahia, din anii 1769—1774, scrisă de biv Vel Stoln. Dumitrache și editată după copia lui Nicolae Piteșteanul din anul 1782, de *V. A. Urechiă*. . . . 1,50

Indice alfabetic al volumelor din *Anale* pentru 1878—1888 . . . 2.—

Tom. XI. — Desbaterile Academiei în 1888—89 . . . 3.—
» *XI.* — *Memoriile Secțiunii Istorice* . . . 2.—
Câteva manuscripte slavo-române din Biblioteca Imperială dela Viena, de *Ioan Bogdan* . . . —,50
Cinci documente istorice slavo-române din Arhiva Curții Imperiale dela Viena, de *Ioan Bogdan* . . . 1.—
Diploma Bârlădeană din 1131 și Principatul Bârladului.—O încercare de critică diplomatică slavo-română, de *Ioan Bogdan* . . —,60
Biserica din cetatea Neamțu și documente relative la Vasile Lupu și Doamna Ruxandra, de *V. A. Urechiă*.

DESPRE UNGURI

ŞI

EPISCOPIILE CATOLICE DIN MOLDOVA

DE

RADU ROSETTI.

Şedinţa dela 2 Aprilie 1905.

I.

Despre populaţiunea ungurească din Moldova.

Populaţiunea ungurească stabilă din Moldova care se bucură de drepturile cetăţeneşti numără 50—60.000 suflete. Această populaţiune, care este întreagă de religiune catolică, se desparte în două grupuri bine deosebite: în *Ciangăi* şi în *Secui*. Ciangăii sunt aşezaţi mai cu samă în valea Siretiului (1), pe dealurile din stânga acestui râu, în extremitatea de jos a văii Bistriţei şi în partea din jos de Tupilaţi a văii Moldovei. Ei sunt concentraţi în judeţele Roman şi Bacău afară de câteva sate răsleţe: unul la Putna, două la Tecuciu, două la Vasluiu, două la Fălciu şi două la Iaşi, ai căror locuitori au fost aduşi din centrurile ungureşti de pe Siretiu. Locuitorii acestor sate răsleţe nu mai ştiu de loc ungureşte şi vorbesc numai româneşte. Ciangăii din valea Siretiului vorbesc cu toţii ungureşte, iar parte din femeile lor nu ştiu româneşte de loc.

Caracteristica Ciangăilor este că ei nu pot pronunţă sonurile *ce* şi *ş*, nici când vorbesc româneşte, nici când vorbesc ungureşte. Ei nu pot zice: şarpe, şarampoiu, şopârlă, peşte, şipot, ciaun, cias, cioară, cerceveà, ci ei zic: sarpe, sarampoiu, sopârlă, peste, sipot, siaun, sias, sioară, ser-

(1) Pe lungimea dintre Paşcani şi Ploscuţeni.

seve (1). Ciangăii sunt, în cea mai mare parte, oameni cuprinşi şi harnici: în satele lor se află mulţi gospodari cu capitaluri relativ însemnate. Sunt iuţi la mânie, dârji, nesupuşi, aplecaţi către beţie şi către crimele de violenţă.

Cercetarea documentelor moşiilor, pe cari sunt aşezate satele de Ciangăi, arată că acele sate au existat *din veci* sau că au fost alcătuite prin colonii de Ciangăi, aduse din satele cari existau la începuturile Statului moldovenesc.

Precum vom vedeà mai departe, dintr'o bulă papală din anul 1439 rezultă că, la 1391, papa Bonifaciu IX a fost silit să înfiinţeze, pe lângă Episcopia catolică dela Siretiu, întemeiată la 1371, alta la Bacău, *din cauza marei mulţimi a catolicilor în Moldova şi a împrăştierii lor neîndemânatice* (2).

Este vederat că tocmai pentru a obvià acestei împrăştieri neîndămânatice, s'a ales atunci Bacăul ca scaun al nouăi Episcopii. Şi astăzi Bacăul este la mijlocul locurilor pe cari sunt aşezaţi Ciangăii. Iată o puternică dovadă despre vechimea lor, căci este absolut cert că, de atunci până astăzi, ei au rămas nestrămutaţi pe acele locuri.

Toponimia localităţilor locuite de Ciangăi este, cu puţine excepţiuni, română, ceea ce dovedeşte că, la început, Ciangăii au fost aduşi pe aceste locuri peste o populaţiune română, care le ocupà mai înainte.

Secuii bucurându-se de cetăţenia română locuesc în partea muntoasă a judeţului Bacău şi mai cu deosebire în cuprinsul vechiului ţinut al Trotuşului. Principalele lor aşezări sunt în comunele: Solonţi,

---

(1) Cu prilejul trecerii mele, în cursul anului trecut, 1904, prin mai multe sate ungureşti de pe Siretiu, am constatat că această particularitate a Ciangăilor este pe cale de a se pierde. Mai ales în satele cu populaţie amestecată, Ciangăii încep a pronunţà pe *ş* şi pe *ce* sau *ci*, întocmai ca şi noi. Această schimbare este mai cu samă datorită serviciului militar obligator.

Vorbind în satul Poiana lui Iuraşcu cu doi Ciangăi, unul de patruzeci şi cinci de ani care făcuse serviciul în armata permanentă, şi altul de treizeci şi opt de ani care fusese scutit de serviciu, am constatat că cel dintâiu nu *sâsâià* decât din când în când, iar cel de al doilea pronunţà numai o pătrime din cuvinte în chip corect, iar celelalte după obiceiul Ciangăilor.

În satele cu populaţiune numai de Ciangăi, schimbarea se observă numai la acei cari au servit în armata permanentă şi la o parte din copiii cari frecventează sau au frecventat şcoala. Iar chiar acele din femei cari vorbesc româneşte păstrează pronunţarea obişnuită de părinţii lor.

(2) Episcopatus..... quem in terra Moldaviae, ob terrae illius vastitatem et Christi fidelium incommodam nimis dispersionem, praeter antiquiorem Cerethensem... (Kurz., *Magazin*, etc., II, p. 26).

Moineşti, Băhnăşeni, Brusturoasa, Dărmăneşti, Dofteana, Grozeşti, Bogdăneşti, Slănic, Târgul-Ocnei, Târgul-Trotuşului, Oneşti, Berzunţi, Târgul-Valea-Rea, Sănduleni, Teţcani, Nadişa, Bogdana şi Căiuţul.

Aceşti Secui vorbesc mai toţi româneşte, deşi cu un accent propriu Ungurilor în deobşte, şi rostesc sonurile *ci* şi *ş* fără nici o greutate, ca şi noi.

Ei sunt în deobşte săraci; beau mai mult decât Românii, dar sunt mai harnici. Se deosebesc de Ciangăi prin faptul că sunt foarte blânzi şi supuşi.

Din cercetarea documentelor moşiilor pe cari sunt aşezaţi, rezultă că aceşti Unguri, afară de o parte din acei din Târgul-Trotuşului, au fost aduşi în ţară la epoci relativ recente şi nici odată mai depărtate decât începutul veacului XVII.

Această împrejurare contrastează cu faptul că, în toponimia acelei părţi a judeţului Bacău care corespunde cu cuprinsul vechiului ţinut al Trotuşului, se găsesc o mulţime de numiri ungureşti.

Pe când numirile întrebuinţate de ţăranii Români din judeţele Suceava şi Neamţul pentru a desemnà munţii cari alcătuesc hotarul dintre Moldova şi Ungaria sunt aproape excluziv româneşti, numirile munţilor dela hotar, în judeţul Bacău, sunt aproape excluziv ungureşti. Iată, mai întâiu, numirile româneşti ale munţilor de pe hotarul judeţelor Suceava şi Neamţul, puse faţă în faţă cu cele oficiale ungureşti:

Numiri româneşti	Numiri ungureşti
Pietrile-Roşii,	Veres-kö
Cerebic,	Csere-bükk,
Căliman,	Kelemen,
Buciniş,	Bucsinis,
Drăgoiasa,	Dragojoasza,
Prislopul,	Prizlop,
Ţibleş,	Czibles,
Dealul-Verde,	Djalul-Verde,
Albiuţa,	Albiucza,
Straja,	Strazsa,
Prislopul,	Prizlop,
Preluca-Ursului	Preluka-Urszuluj,
Piciorul-lui-Sfârdea,	Picsorul-luj-Sfirdea,
Piatra-Roşie,	Veres-kö,
Chicerul,	Kicsere,
Făgeţelul,	Fagseczelul,
Ivănuş,	Ivanos,

Numiri româneşti	Numiri ungureşti
Floarea,	Floarea,
Obcina-Cepchieşului,	Csepkes,
Kerek-Havas	Kerek-Havas,
Toroglez,	Torokljás,
Poiana-Crucii,	Pojana-Krucsej,
Bâtca-de-Piatră,	Bitka-de-Pjatra,
Dealul Fluturului,	Meleg-Havas,
Curmătura-Lăzăroaei,	Kurmătura-Lazaroj,
Tarcuţa.	Tárkucza.

Afară de vreo patru, toate aceste numiri sunt româneşti; pentru multe din ele Ungurii nu au traduceri în limba lor şi întrebuinţează cuvintele româneşti.

Însă îndată ce ajungem la hotarul vechiului ţinut al Trotuşului, găsim aproape numai numiri ungureşti şi aceste numiri sunt întrebuinţate şi de Români cari, pentru cele mai multe, nu posedă traduceri româneşti.

Numiri româneşti	Numiri ungureşti
Grinduş,	Grindus
Tarhaoş,	Tárhavas,
Ciudomir,	Csüdamer,
Aldamaş,	Aldámás,
Popoin,	Pipö,
Apahaoş,	Apa-Havas,
Cherebic,	Kerek-Bükk,
Şolintar,	Sólyom-tár,
Muieruş,	Magyaros,
Obrejescul,	Magyaros-Sorka
Nemira-Mare,	Nagy-Nemere,
Nemira-Mică,	Kis-Nemere,
Micheş,	Mikeş,
Şandru-Mic,	Kis-Sándor.
Şandru-Mare,	Nagy-Sándor,
Cheşchieşul,	Kecskes,
Brezoiul,	Brezoiul,
Runcul-Alb,	Runkul-Alb,
Haloş,	Halas,
Clăbuc.	Kálábucs.

De aicea spre Sud, în judeţul Putnei, numirile redevin, în mare majoritate, româneşti.

Dar asemenea numiri ungureşti nu se mărginesc la munţii de pe graniţă, ci găsim întreaga întindere a fostului ţinut al Trotuşului presărată cu numeroase numiri ungureşti, din cari iată câteva în treacăt:

Munţii: Kiş-havaş, Şaroşa, Pilişca, Farcu-Mare, Farcu-Mic, Lapoşul, Chichilăul la Târgul-Ocnei, Caraclăul, Perchiul din faţa Oneştilor, Dealul-Poşorcanilor la hotarul ţinutului Putnei.

Pâraele: Asăul, Ciudomirul, Ciughieşul, Cuciurul, Sulţa, Solonţul, Jiroşul, Urmenişul, Caraclăul, Talamba, Căiuţul mare şi mic, Caşinul, Calasăul, Cotumba.

De observat este că râul cel mai de samă de pe acele locuri, râul dela care îşi luase numele întreg ţinutul, Trotuşul (în vechile documente Totruş), poartă un nume ce este corupţiunea numirii ungureşti Tátros, care este echivalentă cu slavonul Bistriţa. Iar pâraele cele mai de samă: Oituzul, Tazlăul, Uzul, Caşinul, Asăul, poartă şi ele numiri vederat ungureşti.

Caracteristic este că în localităţi unde astăzi nu mai sunt Unguri de loc, cum spre exemplu în comuna Mânăstirea Caşinului, găsim, pe lângă apa Caşinului (Kászon), pâraele Calasăul, Haloşul-Mic şi Haloşul-Mare, munţii Calasăul, Haloşul-Mic şi Haloşul-Mare.

În comuna Căiuţul, colonia ungurească din Pralea a fost adusă la începutul veacului XIX, iar pâraele Căiuţul-Mic şi Căiuţul-Mare (Köucz =Pietros) poartă aceste denumiri în documentele veacului XVII.

Această toponimie, în mare parte ungară, nu poate fi atribuită decât faptului că localităţile în chestiune au primit numirile lor dela Unguri, şi că Românii, venind pe ele după Unguri, le-au găsit botezate ungureşte. Multe din vechile numiri ungureşti au fost, fără îndoială, înlocuite prin altele româneşti, dar un număr destul de însemnat s'a păstrat până astăzi. Mi se pare mai mult decât probabil că înainte de descălecare, ceea ce mai târziu s'a numit ţinutul Trotuşului erà locuit, cel puţin în mare parte, de Unguri (1).

Această presupunere mai este întărită prin faptul că în două localităţi, la marginea de şes a ţinutului Trotuşului, descălecătorii satelor

---

(1) Multe numiri vechi din această regiune au dispărut şi pintre ele, fără îndoială, erau numiri ungureşti. Următorul document ne citează patru sate; trei din ele nu mai există, iar unul, *Laslovovţii*, a fost cu bună samă descălecat de un *Laslău* oareşcare. Apoi boierii, despre cari se vorbeşte în act şi cari trăiau în a doua jumătate a veacului XIV şi la începutul veacului XV, erau fără îndoială Unguri, iar Pă-

erau, după numele lor, Unguri. Documentele moşiei Rădeana ne arată că «acolo şedeà» *Miklouş Faur* (1), care fără îndoială erà Ungur; iar acele ale complexului de moşii întrunite sub numire de Căiuţi ne arată că întâiul descălecător al hotarului dintre Căiuţul-Mic şi Căiuţul-Mare se numià *Toma Poşorca* (2) sau *Boşorca*, nume fără îndoială unguresc,— în limba ungară poszorka sau boszorka înseamnă: strigoiu.

În mijlocul fostului ţinut al Trotuşului, în unghiul dintre Trotuş şi Tazlău, este moşia Muntele-lui-Bucă (Bóko), care în mijlocul veacului XV a fost vândută de Ivaşcu *Ungureanul*, lui *Ianoş Izvereţul* şi soţiei sale, fetei *Furăului* (3).

---

rintele lor, *Ghelebi Miclouş*, trebuià să fi fost născut înainte de întemeierea Statului moldovenesc.

Iată actul:

«Cu mila lui Dumnezeu Noi Alexandru Voevod, Domn Ţării Moldovei, facem prin această carte a noastră ştiut tuturor care vor căutà pe dânsa ori cetindu-se o vor auzì, pentru acest adevărat credincios sluga noastră, dumnealui *Domoncuş* Stolnic şi fratele său *Blaj* şi Iacob, fiul lui *Ghelebi Miclous*, ce au slujit ei mai înainte sfânt odihniţilor Domnilor ce au fost mai înainte de noi cu dreaptă şi credincioasă slujbă, dar (rupt) ne slujesc nouă cu dreaptă şi credincioasă slujbă, drept aceea, noi văzând a lor dreaptă şi credincioasă slujbă către noi, i-am miluit pe dânşii cu deosebită milă, de le-am dat lor, în ţara noastră a Moldovei, şase sate pe *Caşin* (Kaşen) şi pe Oituz (Ohtuz), anume Stănişoreştii şi *Laslovovţii* şi Grozeştii şi Stoineştii dela Vlicic, cu toate hotarele lor, pe toate aceste de mai sus scrise li s'au dat lor uric cu tot venitul în vecii vecilor, şi fiilor lor şi nepoţilor, prestrănepoţilor şi prestrănepoţilor de fii, şi fraţilor lor».... (urmează credinţa Domnului, a fiilor săi şi a boierilor). *Tălmăcire din uric vechiu sărbesc dela Alexandru Vvod, scris pe pergament în Suceava la anul 6918 Martie 15, în ziua Sfântului Lazar, în Sâmbăta a 6-lea a postului mare.*, Docum. Acad. Rom., Pach. LXIII (No. 221.)

Nu numai că Ghelebi Miclouş erà Ungur, dar numele lui este scris după obiceiul unguresc, numele de familie precedând pe cel de botez. Cazul este departe de a fi unic.

Într'un document tot dela Alexandru cel Bun, dat în Suceava, la 20 Fevruarie 1413, şi dăruit Academiei Române în zilele din urmă de către d-l G. Beldiman, vedem că Domnul întăreşte lui Crăciun Belcescul două sate pe Valea-Albă, din cari unul se află: «între Totoieşti şi *Leveti Miclouş*.

(1) Din tâlmăcirea unui ispisoc al lui Barnovski Vod, din 2 Aprilie 1636, rezultă că Ştefan cel Mare a schimbat satul Rădeni (Rădeana) între Dragomiri dela Valea-Sacă, la Bogdana, *unde a şezut Miclouş Faur*, cu Maria nepoata Antolesei, care a dat Domnului, în schimb, satul Pleşeşti pe Caraclău (lângă Târgul-Trotuşul). (Docum. Acad. Rom., Pach. LXIX, No. 10.)

(2) Colecţia de documente a Academiei Române, Pach. XXVIII, No. 90. Notiţa scrisă pe verso documentului în care se rezumă hrisovul din 27 Oct. 7154 al lui Vasile Vv. Din documentele pachetelor XI şi XXVIII se constată că urmaşii lui Toma purtau numele de *Poşorca* până la sfârşitul veacului XVIII.

(3) Docum. Acad. Rom., Pach. LXIX, No. 9.

Documentele primilor Domni ne arată, de altmintrelea, că o mulţime din boierii alcătuind sfatul lor sau din stăpânii satelor purtau nume hotărît ungureşti (1).

Vedem deci din cele de mai sus că, la alcătuirea Statului moldovenesc, se găsià după toate probabilităţile o numeroasă populaţie ungurească stabilită parte în valea Siretiului şi parte în valea Trotuşului. Această populaţie, pe lângă ţărani, cuprindeà şi oameni de samă: kneji şi juzi ai satelor cari nu au întârziat să se ralieze cu totul la Voevozii Moldovei. Amestecându-se cu knejii şi juzii români, boierii unguri s'au asimilat cu totul în mai puţin de un veac.

De unde vine deosebirea de graiu şi de caracter între Ciangăi şi Secui? Aceasta este o întrebare care s'ar cuvenì să fie deslegată de filologii unguri.

Totuş cred că următoarea presupunere nu este lipsită de temeiu: Înainte şi îndată după descălecare, Ungurii de pe Siretiu, de origine Secui, şi acei de pe Trotuş, de aceeaş origine, vorbiau aceeaş limbă care se asemănà cu aceea ce o vorbesc astăzi Ciangăii. Acei de pe Trotuş, mai puţini la număr, mai răşchiraţi, mai răsleţiţi unii de alţii în mijlocul munţilor, s'au pierdut, s'au topit în mulţimea Românilor şi au dispărut. Acei de pe Siretiu, mai numeroşi, alcătuind masse mai compacte, mai în contact unii cu alţii, deoarece locuiau pe loc deschis, şi-au păstrat până astăzi legea şi graiul. Fiind cu totul izolaţi de congenerii lor din Ungaria, graiul lor s'a cristalizat şi a păstrat particularităţile pe cari le aveà acum şase sau şapte sute de ani. Iar limba vorbită de Secuii din Ungaria, modificându-se cu vremea, Secuii veniţi să se aşeze în veacurile din urmă în fostul ţinut al Trotuşului, fiind necontenit în contact cu fraţii lor de peste hotar, vorbesc noua limbă vorbită astăzi de Secui, care nu mai prezintă particularităţile celei vechi, păstrată de Ciangăi. Însă repet că fac numai o presupunere şi că ches-

---

(1) Vezi, între altele, publicate de Uljanickij, în *Materialy*, etc. şi reproduse în Hurmuzaki, I_2, p. 828 sq. Numele de *Domoncuş, Corlat, Miclea* şi *Micloş, Şandor, Giurgiu (Jurj), Ianoş,* purtate de boieri mari, se întâlnesc mai în fiecare document. Multe sate, mai cu samă în judeţele Roman şi Bacău sunt descălecate de Unguri; voiu cità ca exemplu: *Miclăuşenii* descălecat de Vornicul *Miclouş* în vremea lui Alexandru cel Bun sau mai nainte. (Melhisedec, *Biblioteca d-lui D. Sturdza dela Miclăuşeni*, extras din *Revista pentru Istorie, Archeologie şi Filologie,* anul II, vol. IV, p. 3 sq.) *Tamaşii* din judeţul Bacău, descălecat de *Tamaş* (Toma) şi *Biräieştii*, astăzi Gherăieştii, la porţile Bacăului, care a fost din vechime a lui *Biro* (Judele) şi a fost răscumpărat, în domnia lui Ştefan cel Mare, dela Mihail Mosici, de către *Costea* şi *Pipou Birovici*, strănepoţii lui Biro. Urmaşii lor mai sunt şi azi răzăşi în acel hotar. (V. Studiul meu: *Despre Clasele agricole din Moldova,* în «Revista Nouă» pe 1889, p. 189.)

tiunea poate fi rezolvată cu succes numai de un cunoscător al transformărilor limbii şi al dialector ungare. Când şi cum fost-au aduşi Ciangăii în Moldova este o întrebare, la care mă voiu încercà să răspund în capitolul V al acestei lucrări.

II.

Despre întâia Episcopie a Milcovului.

Scrisoarea Episcopului Laurenţiu al Milcovului către Decanatele secueşti, scrisoare purtând data anului 1096, ar constituì o dovadă neîndoielnică despre existenţa unei Episcopii catolice cuprinzând, în mod mai mult sau mai puţin efectiv, părţi din Moldova-de-jos şi din Ţara-Românească dela răsărit, dacă autenticitatea acelei scrisori n'ar fi, cu drept cuvânt, pusă la îndoială.

Această scrisoare a fost publicată pentru întâia oară de Benkö, în 1781, după o copie, făcută în 1594, de pe altă copie ce ar fi fost scoasă în anul 1408 dintr'o condică a Decanatului dela Szepviz, ruptă şi prezentând multe lipsuri (1).

(1) Benkö, *Milkovia*, I, p. 55 sq. Iată notiţa găsită, zice Benkö, pe copia de care s'a servit: «Ego Joannes Rhener de Medgies, Reverend. P. Dñi Thomae Decani Brassoviensis et Plebani Scriba, praesentem paginam mancitate abundantem transumpsi e libro Decan. de Seepusi. 1408». Apoi: «Ego verò 1594». Adică textul de care s'a servit Benkö erà o copie, făcută în anul 1594 de pe altă copie făcută de pe originalul rupt şi stricat.

Iată acuma şi acest text:

«Laurentius, in Dei nomine Ecclesiae Milkoviensis Minister, licet indignus, Presbyteris Siculorum de Keesd, Orbou & Seepus, Fratribus in Domino Venerabilibus, Salutem in omnium Saluatore. Sicut Fraternitatibus Vestris, ceterisque Sympresbyteris nostrae attendentiae, & per vos ac illos, omnibus praeconibus Evangelii, traditum fuerat a Domino **Michaele**, bonae recordationis praedecessore nostro & sedis hujus vero restitutore, usque hodie tamen in finem non perductum, qualiter Collecta undique . . . in aedificationem Sedis & S. Ecclesiae M . . . . uniuersum populum hortarentur meminisse, hanc— Ecclesiam prisco tempore, cujus memoriam rerum alterationes prope deleuerunt, pro se, cum pro suis antiquis parentibus fundatam, & duris temporibus conseruatam, usque donec pot . . . . . pari modo nouerit, per Prudentias Vestras, et reliquum Clerum, universus populus, ut quemadmodum insonuit plena zelo & pietate adhortatio Sanctissimi Patris Apostolici — nec Regis illustris contrar — edictum: ita utriusque Ordinis, tam *Loohfew*, quam *Giharlog* vocati, militares & fortes viri, juniores praesertim, quorum amor Salvatoris & spes suae mercedis corda impleuit, & sine destructione sua—sanctam ad terram, quam ipsi pedes Dñi notri Jesu Xti redemtioni nostrae dedicauerunt, ab hostibus ñnis Xti violenter occupatam, pro opportunitate Christicolarum, Domino

Data acestui document este cu bună samă greşit copiată sau falsificată, el nu a putut să fie scris în anul 1096 pentru următoarele temeiuri:

---

adiuuante, & aeternam beatitudinem donante, reoccupan . . . . tali modo armat . . . ex septem Castris. Vos autem Clerus, orationes continuas feruidissime ad Cristum Deum pro f — fundatis, ut attolat vexillum victoriae amantibus nomen suum, & pro eo sanguinem fundere non reformidantibus — Dominicae incarnationis MXCXVI — ta.»

În sprijinul existenţei acestei prime Episcopii a Milcovului şi a vechimii ei, Benkö ne aduce citate din diferiţi autori, relativi moderni, toate absolut fără vreun temeiu critic. Iată unele din aceste citaţii.

Benkö, *Milkovia*, I., p. 9: Georgius Haner, Saxo Schaesburgo Transsilvanus, de quo, meae *Transilvaniae Tom.* II. pag. 429, videri potest, *Histor. Ecclesiar. Transsilvanicar.* p. 71. haec tradit: «Ecclesiam post *Albensem* prima erat, quae ad perfectionem veniebat *Milkoviensis*, cui etiam Episcopatus officium concredebatur, reliquae his duabus subjiciebantur. Unde etiam factum, ut tota Transsilvania antiquitus duos Episcopos haberet, *Albensem & Milkoviensem*; quorum ille Archi-Episcopum *Colocensem*, hic *Strigoniensem* agnoscebat Metropolitanum.»

Id., ibid., p. 10: **„Martin Szént Iványi** è S. J., *Decad. III. P. I. Miscellan.* p. 59, hanc habet sententiam: Praemitto & noto 8vo: Transsilvaniensem Dioecesim antiquissimis temporibus, & longè ante tempora S. Stephani Regis, dictam fuisse *Agensem (Argensem)* & *Milkoviensem* Diœcesim, ut habetur in Bulla Bonifacii IX. & Pii II emanata anno MCCCCLXIV., sed & S. Nicetam fuisse Dacorum Episcopum circa annum Christi CCCXCVI testantur annales Ecclesiastici.»

Id., ibid., p. 14: **„Auctor** *anonymus* **Gestorum S. Nicetae**, ... in hunc tenorem scribit: Veri simile est S. Nicetam in Dacia erexisse geminos Episcopatus Agensem et Milkoviensem. Milkoviensis Metropolitanum habuit Archi-Episcopum Strigoniensem, qui per illum sacra administrabat apud Saxones. Post eversam per Tartaros Milcoviam, Jura Episcopalia translata sunt ad Praepositum Cibiniensem,» şi «II. Alter verò *Milkoviensis*, vetus erat Episcopatus Transsilvaniae, longè ante tempora S. Stephani Regis extans, de quo Transsilvanus Saxo Georgius Haner, in Oppido *Nagy-Schenk* ad annum 1709 Pastor Luthericus, antiquitatum de Transsilvania conquirendarum avidus, & fide dignorum manu scriptorum lector diligens, ex antiquioribus monumentis literariis haec eruit, ac in suo de Transsilvanicis Ecclesiis Opusculo Il. 3. pag. 71. typis evulgavit: «*Ecclesia post Albensem* . . . . agnoscebat Metropolitanum.» Defloruerat siquidem *Milkoviensis* ante *Albensem*, sed iterum restauratus fuit per Belam tertium Regem Ungariae saeculo duodecimo florente jam *Albensi* Episcopatu. Nam Archi-Episcopus *Strigoniensis* sacra, apud Saxones Transsilvanos per annos quàm multos per Antistitem Milkoviensem curabat. Erexerant quippe Saxones Cibinii insignem Praefecturam sacram (vocabulo Ecclesiae *Praepositur am* vocamus), quam petente Bela tertio Ungariae Rege approbavit Coelestinus 3tius Pontifex Romanus. Extat ea de re . . ., etc.

« . . . Ubinam verò in Transsilvania Milkoviensis sedes Episcopalis sita fuerit, è memoria hominum excidit, nec scriptores rerum facilè meminerunt. Quod si à rivo *Milko* nomen traxit, utì multae civitates à vicinis fluviis nominatae sunt, ad veri-

Ungaria nu a luat parte la întâia cruciată; regele Coloman I, departe de a favorizà această întreprindere, a văzut-o dela început cu ochi răi. Primele cete de Cruciaţi comiţând excese, Coloman i-a pedepsit în chip sângeros. Iar Godefroid de Bouillon obţinù pentru armata sa învoire să treacă prin Ungaria, numai după ce dădù ostatici şi jură pe cruce că va împiedecà ori ce exces.

Apoi numirea de «Septem Castris» dată Transilvaniei în document dovedeşte că, în ori ce caz, nu ar puteà fi anterior mijlocului veacului următor, căci denumirea în chestiune este posterioară stabilirii coloniilor saxone în Transilvania.

Engel, din cauza stilului acestui act, crede că datează din 1518, iar

---

tatem maximè accedit, ut infra alpes Valachiae, ultra Cibinium sita fuerit. *Milko* enim fluvius utramque Valachiam sub alpibus discriminat.»

Ibid., p. 22: **Ioan. Frivaldszki,** P. Reverendissimus, quem, *Transsilvaniae* meae Tom. II. p. 428: cum laude commemoravi, in Libro, cui titulum praefixit: *Reges Ungariae Mariani*, edit. Viennae a. 1785, p. 50. haec prodidit:

Isthic *[ubi de Bela III. agit]* praeter scopum, gratiis Eruditorum meminisse cogor Episcopatûs Milkoviensis, quem Bela III. restauravit, sed iterum A. 1198 per Tartaros & Pacinacitas eversus est. Multum cum variis agitabam, ut penitiorem hujus Episcopatûs notitiam caperem, nemo tamen mecum plura communicavit, ac illustris prosapiae **D. Michael Medve,** cui praeter excellentem jurisprudentiam, atque annalium patriae notitiam ad admirationem copiosam, tanta mentis tenacissima felicitas inest, ut Genealogiarum cronotaxeosque seriem è lectorum multitudine diplomatum depromptam usque teneat, recitet, explicet; Istius adversaria cum meis conjungens statuo: Episcopatum Milkoviensem ab Oppido Milkova nomen accepisse, quod situm erat in Valachia prope ripam Alutae fluminis è Transsilvania ad radices montium Fagaras decurrentis. Hic Episcopatus ante D. Stephani tempora jam exstitit, uti & Argensis, testibus Bonifacii noni, & Pii secundi literis. Dioecesis Milkoviensis definiebatur parte illa Transsilvaniae, unde aquae in flumen Aluta irruunt, Valachiae autem illa parte, quae ab Aluta Moldaviam usque protenditur, sed & Moldaviae pars ita huic jungebatur major minorve, uti plures aut pauciores Christicolas numerabat. Tartarorum vel Pacinacitarum eruptiones Episcopatum saepe truncarunt frequenter sedem ipsam mutare coëgerunt. Albensem tamen, qui a Proto-Rege Stephano erectus est, Milkoviensi substitutum esse affirmare non ausim, subinde, enim etiam floruisse Milkoviensem Anno 1093. literarum monumentis Anni 1202, 1222, edoceor; eversum deinde Bela III. «restauravit: iterum 1198 mutilatur, ita mutilum Andreas II. Anno 1218. cum bonis Abbatiae Kerczensis ad praepositurarm S. Crucis Cibiniensem adjungit, sperans, se apud Papam impetraturum, ut e Milkoviensi Episcopatu, & Praepositura S. Crucis novus Episcopatus Sibinensis *(Cibiniensis)* resultans confirmetur. Sed votis regiis Vltrasilvanus Episcopus apud Papam fortissimè restitit. Strigoniensis etiam Metropolita, cui semper Milkoviensis subjectus erat, apud Saxones per Episcopum Milkoviensem aetate Andreae II. sacra procurari jussit».

Szabo, şi după dânsul N. Densuşianu, cred că este scris în 1396, puţin înainte de bătălia dela Nicopole (1).

Aceste două de pe urmă mi se par şi ele cu desăvârşire greşite, căci nici la 1396 nici la 1518, nu s'au mai predicat cruciate pentru a scoate locurile sfinte din mâna necredincioşilor. Atât la 1396 cât şi la 1518, primejdia turcească erà la uşile Secuilor, un apel la arme în contra necredincioşilor puteà să aibă răsunet în inimile lor, numai dacă-i chemà să-şi apere vetrele împotriva Turcilor. Cruciata din 1396 erà îndreptată împotriva acestora: Cavalerii din apus veniau mai cu samă spre a da Craiului Ungariei ajutor împotriva cumplitului Baiazid.

Alţii pretind că documentul este apocrif şi fabricat de însuş Benkö sau de vreunul din Episcopii Milcovului dela începutul veacului XVI.

Lipsindu-mi elementele necesare, nu mă voiu pronunţà nici pentru nici împotriva autenticităţii acestui act. Mă voiu mărginì să observ că, dacă el este autentic, atunci fără îndoială a fost scris în anul 1196, la începutul căruia Regele Bela III al Ungariei făceà într'adevăr pregătiri mari spre a plecà cu oaste în Palestina. În ceasul morţii sale, care se întâmplă la 23 Aprilie al acelui an, el lăsă moştenitorului său Andrei îndatorirea să-i împlinească jurământul, încredinţându-i toate mijloacele strânse în scopul acestei întreprinderi (2).

De altmintrelea această cruciată, amânată după urcarea pe tron a Regelui Andrei II, spre a fi adusă la îndeplinire în anul 1217, a fost singura predicată în Ungaria cu consimţimântul Regelui pentru liberarea Sfintelor Locuri.

O dovadă indirectă, dar nebănuită, despre supunerea scaunelor secuieşti, în cursul veacului XII, unei episcopii necunoscute nouă şi care ar fi putut să poarte numele de: «Milkoviensis», ne-o dă scrisoarea lui Teodoric, primul Episcop al Cumanilor, în 1228, îndată după înfiinţarea acelei nouă Episcopii, către Decanatele secuieşti din Transilvania (3).

Din cuprinsul acelei scrisori se vede că Secuii, ale căror *scaune* sau ţinuturi făceau parte din Eparhia noului Episcop, erau nemulţumiţi *din cauză că numele Eparhiei căreia ei erau supuşi fusese schimbat.* Din textul actului reiese în chip neîndoielnic, nu că scaunele secueşti

(1) Hurmuzaki, I_2, p. 376.

(2) I. A. Fessler, *Geschichte v. Ungarn,* I, p. 276.

(3) Theodoricus — — *Quid vobis officit* nominis mutatio, eadem manente Episcopatus erga vestram nationem ratione et virtute? Nonne in Ecclesia Christi D. lupum et agnum vna pasci conuenit! Quidni etiam Siculum cum Comano et Olachoque!» (Hurmuzaki, I_1, p. 108; Fejér III_2, 151.).

*

au fost deslipite dela altă Eparhie spre a fi alipite către a Cumanilor, ci că numele Eparhiei din care făceau parte până atunci fusese schimbat. Dar ştim cu siguranţă că nici Episcopia transilvană dela Alba, singura dela care ar fi putut să atârne scaunele secueşti, nici altă Episcopie din Ungaria nu şi-a schimbat numele în anii 1227—8.

Este deci mai mult decât probabil că, în cursul veacului XII, să fi existat, în colţul sud-ostic al Transilvaniei, un Episcop a cărui Eparhie efectivă să fi cuprins ţinuturile secueşti şi care, pentru scopuri de propagandă uşor de înţeles, să fi luat numele de «Episcop al Milcovului». Justificarea acestui titlu trebue căutată în faptul că sub autoritatea lui spirituală se aflau, peste munţi, câteva aşezări de Secui emigraţi din Transilvania, presăraţi poate cu puţini Nemţi, tot atât de puţini Români cari părăsise ortodoxismul, şi un număr oareşcare de Cumani convertiţi la catolicism. Principala aşezare de acest fel cu o biserică mai mare, se va fi găsit pe malul Milcovului, îndemnând astfel pe Episcop să ia titlul pompos de «Milkoviensis».

O Eparhie catolică efectivă în Moldova, înainte de stabilirea stăpânirii ungare şi a trecerii la catolicism a unui număr însemnat de Cumani, cu greu ar fi putut să aibă fiinţă. Dar una sau mai multe colonii catolice pe Milcov sau în vecinătatea lui au putut prea bine să existe, iar Episcopul «Milkoviensis» stăteà probabil obişnuit printre Secuii din Transilvania, vizitând pe poporenii săi de dincoace de munţi numai din când în când.

Benkö presupune că reşedinţa Episcopiei Milcovului ar fi fost pustiită pe la 1196—1198 de către Cumani şi Români, ceeace ar fi pus capăt fiinţei acelei Episcopii (1)

În ori ce caz ea nu puteà să mai existe în anul 1222, când Regele Andrei dăruì cavalerilor Ospitalului Sfintei Marii dela Ierusalim tocmai acea parte de peste «munţii zăpezilor», în mijlocul căreia cade Milcovul (2).

III.

Cavalerii teutoni ai Ospitalului Sfintei Marii dela Ierusalim în Ţara Bârsei şi în Ţara-Românească.

După moartea Împăratului Frideric Barbăroşie în Asia mică, fiul său Frideric, Ducele de Suabia, împresură cetatea Accon (St. Jean

(1) Benkö, op. cit., p. 91 sq.

(2) Hurmuzaki, I_1, p. 74; Fejér, III_1, p. 370.

d'Acres) cu rămăşiţele oştirii. Din pricina lipsurilor de tot soiul şi a nenumăratelor greutăţi, împresurătorii şi mai cu samă Germanii erau seceraţi de boli. Atunci câţiva burghezi din Bremen şi din Lübeck luară pânzele dela corăbiile lor şi făcură dintr'însele corturi în cari fură adăpostiţi bolnavii.

Văzând această faptă miloasă, ducele Frideric, cu învoirea Papei Clement III şi cu a Împăratului Enric VI, înfiinţă un ordin cavaleresc care, pe lângă combaterea necredincioşilor, aveà îndatorire să îngrijească pe bolnavi şi pe săraci. În anul 1191, patruzeci de nobili germani primiră cavaleria şi depuseră jurământul care făceà dintr'înşii, în aceeaş vreme, cavaleri şi călugări. Intrarea în ordin erà rezervată Germanilor de naştere nobilă. Ei purtau, peste armură, o manta albă cu cruce neagră; un sac de paie erà aşternutul lor, se mulţumiau cu o hrană proastă şi, în timp de pace, îşi petreceau vremea cu exerciţii religioase. Luară numele de Cruciaţi ai Ospitalului Sfintei Marii de la Ierusalim *(Cruciferi de hospitali Sanctae Mariae Hyerosolimitanae)* (1). În anul 1211 erà Mare Maestru al Ordinului Hermann de Salza, când Regele Ungariei Andrei II îi dărui Ţara Bârsei din Transilvania (2).

Motivele acestei danii trebuesc căutate în planul urmărit de mai de mult de Regii Ungariei, de a apără Transilvania împotriva năvălirilor necontenite ale Cumanilor de peste Carpaţi. Geiza II adusese în această parte a Regatului său, spre a o populà şi a o apărà, numeroase colonii de Saşi. Sedus de izbutirea acelei încercări, Andrei II se hotărîse să aducă pe Teutoni în Ţara Bârsei. Ocaziunea imediată, care aduse la îndeplinire sau grăbì împlinirea faptului, fu probabil căsătoria fiicei lui Andrei, Elisabeta, cu Ludovic, fiul Landgravului Hermann de Turingia. Landgravul, fiind binefăcătorul şi ocrotitorul Ordinului şi al Marelui Maestru, el îl va fi recomandat în chip călduros Regelui Ungariei (3).

Toate documentele se unesc pentru a ne arătà Ţara Bârsei ca fiind atunci pustie din cauza necontenitelor năvăliri ale Cumanilor. *Desertam et inhabitatam,* zice actul din 1211 (4). *In terra quam vacuam et inhabitatam ex regia donatione, imo potius proprio sanguine adepti sunt;*

(1) G. D. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk,* I, p. 31.

(2) Hurmuzaki, I_1, p. 106 Fejér, III_1, 106.

(3) Schuller, *Archiv für die Kenntniss von Siebenbürgens Vorzeit und Gegenwart,* I, 2, p. 170 şi urm.

(4) Hurmuzaki, loc. cit.; Fejér, loc. cit.

zice cel dela 1213 (1). Tot în acest sens vorbeşte şi cel dela 1223 (2): *impetu paganorum, per quos hactenus vasta et deserta permansit.* Iar intenţiunea Regelui, să alcătuească din vitejia Cavalerilor o pavăză pentru graniţa regatului, este clar mărturisită prin următoarele cuvinte din actul dela 1211 (3): *in terra quam eis ad custodiendum confinium contulimus.*

Dania era făcută sub condiţiunile şi scutirile următoare:

Dacă Cavalerii găsiau aur sau argint în ţara Bârsei, o parte trebuià să fie a fiscului şi cealaltă a Cavalerilor. Erau dispensaţi de ori ce îndatorire sau impozite şi autorizaţi să construească, pentru apărarea regatului în contra Cumanilor, cetăţi şi oraşe de lemn. Mai erau scutiţi de îndatorirea de a ospătà pe Voevod şi supuşi numai jurisdicţiunii regale (4).

Hotarele locului dăruit Cavalerilor erau precum urmează: de la împrejmuirea Almagiei mergeà la cetatea Noilgiant; de acolo treceà pe lângă împrejmuirea lui Nicolae, apoi de acolo mergeà la Olt, suià Oltul până la revărsarea într'însul a Tortiloului (pârâul Tartlau sau Tărlunga), urmà acest pârâu până la obârşia lui, apoi treceà pe la obârşiile Timişului şi ale Bârsei şi urmând Munţii zăpezilor *(montes nivium)*, cari hotărăsc acea ţară, se încheià la Almagia (5).

Scriitorii cari s'au ocupat de acest act al Regelui Andrei II (6) cred că Almagia, punctul de plecare şi de încheiere al hotarului descris mai sus, ar fi actualul Halmagy, pe malul drept al Oltului în Comitatul Făgăraşului. Nu mă pot unì cu această părere pentru motivele următoare:

Halmagy este chiar pe Olt; dacă ar fi identic cu Almagia, Regele nu ar fi omis să arate că Almagia erà aşezată pe Olt. Hotarul (după diplomă) trecând prin Noilgiant şi atingând împrejmuirea lui Nicolae spre a ajunge la Olt, Regele ar fi spus că acest hotar a *părăsit* Oltul, la Almagia, spre a-l atinge *din nou*, după ce a trecut de împrejmuirea sau şanţul lui Nicolae.

Dacă Almagia ar fi fost identică cu Halmagy de astăzi, atunci Regele n'ar fi putut zice la finele actului că limita ţării dăruite de el ajunge la Almagia, urmând «Munţii zăpezilor cari hotărăsc ţara, căci

(1) Hurmuzaki, I_1, p. 63; Theiner, *Monumenta*, I, 9.
(2) Hurmuzaki, I_1, p. 82; Fejér III_1, p. 420.
(3) Hurmuzaki, I_1, p. 56; Fejér. III_1, p. 106.
(4) Id., ibid.
(5) Id., ibid.
(6) Schuller, op. cit., p. 165 şi urm.

Halmagy este destul de departe de «Munţii zăpezilor» şi despărţit de ei prin Olt.

Dacă donaţiunea regală ar fi cuprins şi parte din valea Oltului, despre Vest de lanţul de munţi despărţind Bârsa de Olt, apoi cu bună samă că Cavalerii, atât de harnici la clădiri de castele, ar fi căutat să apere prin vreo cetate această parte atât de roditoare a pământului lor. Dar, la Vest de lanţul care desparte Oltul de Bârsa, nu găsim nici un castel clădit de Cavaleri.

Pământul, la Vest de munţii dintre Bârsa şi Olt, nu este locuit de Saşi, ci mai ales de Români. Dacă acest pământ, în valea Oltului, ar fi aparţinut Cavalerilor, ei s'ar fi grăbit să-l colonizeze cu Nemţi; întocmai cum făcuse la hotarul lor despre Ost, în şesurile Bârsei şi ale Tărlungei, ei ar fi aşezat Nemţi şi la hotarul lor despre Vest.

Pentru temeiurile de mai sus, mi se pare că Almagia din diplomă trebue căutată în alt loc, aproape de «Munţii zăpezilor», probabil cam acolo unde lanţul care desparte Bârsa de Olt iese din Carpaţi.

Îndată ce fură puşi în stăpânirea ţării dăruite, Cavalerii aduseră într'însa numeroase colonii germane. Aceste colonii veniau, precum dovedeşte deosebirea existând şi astăzi între idiomurile lor, din alte locuri decât cele de unde plecase acei stabiliţi împrejurul Sibiiului.

Cavalerii clădiră castelurile de la Marienburg, unde erà scaunul lor, de pe Kapellenberg la Braşov, dela Zeiden şi dela Rosenau (Râşnov), înlăuntrul ţării hărăzite lor. Totodată se gândiră la apărarea ei împotriva năvălirilor cumane (1).

Ţara Bârsei puteà fi lovită de aceşti barbari prin trecătorile Branului, Predealului, Predeluşului, Bratocei şi ale Tătarului. (Trecătoarea Buzăului erà, pe atunci, după toate probabilităţile, inaccesibilă.)

Trecătoarea de la Bran fu închisă prin castelul clădit în acel loc, cea dela Predeal prin cetatea dela Braşov, iar Predeluşul şi Bratocea prin întăririle cunoscute sub numirea de Altschantz, la confluentul Doftenei cu Tărlunga (Tátrang).

---

(1) Cele cinci *castra fortia* erau, după Schuller (op. cit., p. 177): Kreuzburg, Marienburg, Rosenau, Zeiden şi cel de pe Kapellenberg la Braşov, ai căror castelani (Comthuren) diriguiau totodată administraţia Ţerii Bârsei, după cum dovedeşte faptul că mai târziu vedem localităţile Braşov, Tartlau, Zeiden, Rosenau şi Marienburg figurând ca reşedinţe ale circumscripţiilor administrative din Ţara Bârsei.

Bula Papei Honoriu III din 1226 (Hurmuzaki, I_1, p. 96; Fejér, III_2, p. 74) ne arată că fiecare castel alcătuià o casă a Ospitalului, în care trăiau probabil mai mulţi Cavaleri, iar peste ele erà un «*praeceptor domorum ipsius hospitalis*», care ştim că se numià Teodoric (Dietrich).

Rămâneà trecătoarea cunoscută astăzi nouă sub numire de Tătarul, care erà cea mai întrebuinţată de Cumanii din partea răsăriteană a Munteniei.

Cavalerii, dându-şi seamă că gurile drumurilor cari duceau din partea de sus a văii Buzăului, unde este trecătoarea Tătarului, în Ţara Bârsei, peste culmea dintre Buzău şi Tărlunga, puteau fi priveghiate dela un punct aşezat pe malul stâng al acestui de pe urmă râu, se grăbiră să clădească şi aici, la Nyen, un castel căruia îi dădură numele de Kreuzburg.

Acest loc erà în afară de graniţele pământului dăruit de Rege, dar Cavalerii nu întârziară să solicite şi să obţie învoirea lui, lămurindu-l fără îndoială asupra motivelor cari-i făcuse să depăşască hotarele donaţiunii regale (1).

Aceste construcţiuni costară pe Cavaleri nu numai bani mulţi şi muncă grea, dar şi mult sânge, căci Cumanii năvăliau necontenit asupra lor (2).

Vrednicia Cavalerilor, slujba făcută Regatului prin paza lor ageră la graniţă, le aduse nouă favoruri, atât dela Rege cât şi dela clerul Ungariei.

Prin altă diplomă, tot din 1212, Andrei II oprise pe schimbătorii săi de monezi să intre în Ţara Bârsei şi să supere pe locuitorii acelei ţări, deoarece: «Cavalerii erau aşezaţi la graniţa Regatului spre a alcătuì o apărare puternică şi, fiind veşnic expuşi la loviturile Cumanilor, nu se tem să înfrunte zilnic moartea» (3).

Voiu arătà mai departe temeiurile cari ne autoriză să conchidem că Cavalerii nu se ţinură strict de condiţiunile actului dela 1211 şi că, dela început, ei clădiră castele, nu de lemn, ci de piatră. Tot atât de neîndoielnic este că ei nu se mulţumiră să apere numai Ţara Bârsei de năvălirile cumane, dar că, puţină vreme după sosirea lor, trecură peste munţi, bătură pe Cumani şi luară ţara astfel cucerită în stăpânire,

(1) Hurmuzaki, I_1, p. 59; Fejér, III_1, p. 118.

(2) . . . . . ipsi pro colenda et munienda terra eadem, per quam Cumanis Regnum Ungarie multipliciter perturbantibus frequens introitus et exitus habebatur, numerosam pecuniam expenderunt, ibi cum multo labore ac proprii effussione cruoris Quinque Castra fortia construendo. (Hurmuzaki, I_1, p. 118, 121, 123; Fejér III_2, p. 246, 303. Teutsch und Firnhaber, *Urkundenbuch*, I, p. 50).

(3) Hurmuzaki, I_1, p. 58; Fejér, III_1, p. 116. În anul următor, 1213, Episcopul Transilvaniei (cu reşedinţa la Alba), recunoscând serviciile aduse de Cavalerii cari apărase ţara împotriva necontenitelor năvăliri cumane, le lasă dreptul să numească ei singuri parohi în Ţara Bârsei, precum şi de a încassà dijmele bisericeşti, rezervându-şi numai acele ale Secuilor şi ale Ungurilor aşezaţi în Ţara Bârsei. (Hurmuzachi, I_1, p. 63; Theiner, *Monumenta*, I, p. 9).

locuitorii români, fericiţi că au scăpat de jugul barbar al păgânilor, supunându-se negreşit lor cu bucurie.

Clădiră în partea vestică a acestei nouă cuceriri cetatea ale cărei urme se văd pe dealul Oreţiei, deasupra cătunului Podul Dâmbovicioarei, spre a închide trecătoarea Branului (1).

Din toate trecătorile cari duc în Ţara Bârsei, a Tătarului erà cea mai accesibilă şi, fără îndoială, cea mai uzitată de Cumani (2).

Cavalerii colonizară cu Secui valea Bâscăi-Chiojdului, care duce la acea trecătoare şi o închiseră cu cetatea, ale cărei urme se mai văd pe dealul numit al Cetăţuei, în comuna Calvinii, judeţul Buzău, mai sus de vărsarea Bâscăi-Chiojdului în Buzău. Locul erà foarte bine ales, căci în faţa dealului Cetăţuia sunt nişte ponoare absolut inaccesibile, astfel că Cumanii, vrând nevrând, trebuiau să treacă sub cetăţue pentru a ajunge la trecătoare.

Cetatea dela Calvini este, fără îndoială, acel *castrum munitissimum* de peste «Munţii zăpezilor», despre care ne vorbesc actele posterioare.

Ele ne istorisesc că Ordinul, construind în partea Cumaniei, dincolo de «Munţii zăpezilor», hărăzită lor de Rege, un castel foarte tare, Cumanii se speriară simţindu-se atinşi, deoarece, *prin faptul ridicării acestei cetăţi, putinţa de a pătrunde în Ungaria şi de a ieşì dintr'însa le erà luată.*

Ei adunară o mare mulţime de răsboinici şi loviră pe Fraţii cari locuiau în acea cetate, dar cu ajutorul lui Dumnezeu, fură învinşi şi puşi pe fugă. Parte din ei se predară Fraţilor şi primiră botezul împreună cu soţiile şi cu copiii lor (3).

---

(1) Totodată Cavalerii ridicară la Bran, pe stânca cunoscută sub numele de *lapis Tyderici* sau Piatra lui Dietrich (Teodoric, Preceptorul Cavalerilor din Bârsa), o cetăţue care, ruinându-se, fu reconstruită de Saşi în veacul următor, şi este castelul care există şi astăzi la Bran (Törzburg sau Törczvár).

(2) Erà atât de uzitată pentru barbarii cari năvăliau în Transilvania, încât drumul care duceà la dânsa primì mai târziu numirea de: *drumul Tătarului*. Îndemânarea acestei căi fusese recunoscută şi de Romani: ei construise aici un drum ducând dela Văleni, pe la Drajna, Tabla-Buţei şi Vama Buzăului, ale cărui urme se văd şi astăzi. (Col. G. Iannescu, *România şi ţările vecine*. Curs de geografie predat la Şcoala superioară de Răsboiu, p. 208).

(3) . . . . ipsis partem Comanie ultra Montem Nivium contulisti. In qua cum dicti Magister et Fratres castrum munitissimum construxissent, Cumani perterriti et dolentes ademptam sibi ingressus et exitus facultatem, congregata ingenti multitudine bellatorum, Fratres inibi commorantes hostiliter aggressi fuerunt; sed domino propitiante devicti, confusi et reveriti destiterunt, quin etiam quidam ex illis dictis Fratribus se reddentes, cum uxoribus et parvulis ad baptismi gratiam convolarunt. . . . . . (Hurmuzaki, I_1, p. 118, 121, 123; Fejér, III_2, p. 246, 303; Teutsch u. Firnhaber, *Urkundenbuch*, I, p. 50.

Din cele de mai sus rezultă că «cetatea foarte tare» închideà cu desăvârşire o vale prin care Cumanii puteau pătrunde cu uşurinţă în Transilvania. Dar precum am arătat, valea Bâscăi-Chiojdului, care duce lapasul Tătarului este aceea care prezentă cele mai mari uşurinţe pentru a năvălì în Transilvania, iar cetatea de pe dealul Cetăţuei o închide cu desăvârşire. Toate probabilităţile sunt deci pentruca aici să fi fost «cetatea foarte tare.»

Părerea obştească, cum că «cetatea foarte tare» ar fi Cetatea Neamţului, este cu desăvârşire greşită, căci Cetatea Neamţului erà mult prea departe de Ţara Bârsei, pentruca Cavalerii să fi avut vreme sau chiar interes să ridice o cetate într'un loc atât de excentric pentru ei, pierdut printre Românimea din Moldova. Apoi Cetatea Neamţului nu închide absolut nici o intrare în Transilvania.

Cetatea foarte tare nu poate să fie nici Câmpulungul din Muscel, cum crede d-l Iorga (1), căci o Cetate la Câmpulung n'ar închide nimic şi n'ar împiedecà de loc năvălirea prin valea Dâmboviţei sau a Argeşului. Apoi trecătoarea Branului erà destul de bine apărată prin cetăţuile de pe dealul Oreţiei şi cea de pe Piatra lui Teodoric.

În ajutorul ipotezei mele mai vine faptul că toponimia localităţii a păstrat multe numiri ungureşti şi că Calvinii se află într'un ţinut care, dela început şi până la Regulamentul Organic, a purtat numele de: Judeţul Săcuenilor *(Sud Saac)*. Castelul dela Calvini erà pus ca să apere, pe lângă intrarea în Regat, şi coloniile ungare aşezate de Cavaleri pe Bâsca-Chiojdului şi pe văile mărginaşe.

Dar Cavalerii nu fură îngăduiţi să-şi urmeze lucrarea lor vreme îndelungată: în anul 1221 Regele revoacă donaţiunea ce le-o făcuse în 1211.

Puterea regală în Ungaria slăbise mult în urma donaţiunilor neîntrerupte şi nechibzuite ale domeniilor şi veniturilor regale către nobilime şi cler. Acest sistem fusese o urmare a nelămuririi drepturilor de succesiune la coroana regală: ele devenise pentru pretendenţi o necesitate spre a-şi recrutà şi conservà partizanii.

Andrei II erà un rege bine intenţionat, dar fiind fără voinţă, abuzase mai mult decât alţii de acest mijloc costisitor. Apoi, în timpul cruciatei dela 1217, cei mari, folosindu-se de absenţa Regelui, jăfuiră

(1) N. Iorga, *Studii şi Documente*, I, p. XII. Tot atât de puţin justificată mi se pare afirmarea că, pe lângă *Burg*, Cavalerii ar fi clădit acolo şi un *Kloster*. Ce ar fi făcut oare Cavalerii cu *Klosterul*? Ei erau totodată oşteni şi călugări, trăiau în *Burgurile* cari le clădiau şi n'au clădit *Kloster* nici la Bran, nici la Marienburg, nici la Zeiden, nici la Râşnov, nici la Kreuzburg.

averea coroanei într'un chip cu totul neruşinat. Şi când Regele se întoarse, ei ştiură să-i impuie un jurământ prin care el se legà să recunoască de dreaptă şi de bună starea de lucruri ce o găsise (1).

Îmbogăţirea prea răpede şi sporul de putere câştigat astfel de un mic număr de familii mari stârnise însă nemulţumirea micii nobilimi şi a obştei oamenilor liberi. Moştenitorul tronului, Principele Bela, se puse în capul lor şi ei se hotărîră nu numai să împiedece pentru viitor o mai mare sărăcire şi slăbire a Coroanei, dar încă să facă ca aceasta să recapete toate bunurile ce-i fusese răpite mai cu samă dela Regele Emeric încoace. Andrei fu silit să se plece, după ce Papa îl deslegă de jurământul făcut cu atâta uşurinţă. Se instituì un tribunal însărcinat să cerceteze titlurile de proprietate ale tuturor bunurilor de această natură, tribunal care îşi începù de îndată lucrările (2).

Privilegiile hărăzite de Rege Cavalerilor germani, izbânzile şi creşterea puterii lor stârnise invidia multora. Principele Bela, care şi el poate nu-i privià cu ochi buni de la început, fu îngrijat, când îi văzù însuşindu-şi drepturi cari treceau peste cele ce le hărăzise Regele.

Într'adevăr, partea întâia a diplomei dela 1222, prin care Regele le restitue donaţiunea ce o revocase puţin mai înainte, este o repetare textuală a acelei dela 1211 (3). Singura deosebire între ele este că cea dela 1222 vorbeşte de cetăţi şi oraşe de piatră *(castra et urbes lapideas)*, pe când în cea dela 1211 se vorbeşte numai de cetăţi şi oraşe de lemn *(castra et urbes ligneas)*. Precum presupune cu drept cuvânt Schuller (4), se impune concluziunea că Regele a recunoscut prin acest act ceeace Ordinul făcuse dejà şi că Cavalerii nu vor fi fost destul de smintiţi ca să facă două lucrări în loc de una. Tot atât de probabil este că ei depăşise de mult hotarele donaţiunii dela 1211 şi că, urmărind peste *Munţii zăpezilor* pe Cumanii învinşi de ei, ocupau dejà, la întoarcerea Regelui de la Cruciată, cel puţin parte din donaţiunea ce le făceà Regele la 1222 peste acei munţi (5).

Asemenea interdicţiunea ce li se face prin actul dela 1222 de a aşezà

---

(1) Scrisoarea lui Andrei II către Honoriu III (Fejér, III_1, p. 251) şi scrisoarea lui Honoriu III către Rege, (Fejér, III_1, p. 294), la Schuller, op. cit, p. 182.

(2) Fejér, III_1, p. 294. IV_1, p. 72; III_2, p. 253, la Schuller, op. cit., p. 183.

(3) Actul dela 1211; (Hurmuzaki, I_1, p. 56; Fejér, III_1, p. 106); actul dela Hurmuzaki, I_1, p. 74, Fejér, III_1, p. 370.

(4) Schuller, op. cit., p. 185 şi nota 53.

(5) Id., ibid., p. 185 şi nota 54.

în posesiunile lor locuitori din Transilvania şi de a bate monetă, par a fi dovezi că ei îşi însuşise acele drepturi (1).

Se poate să fi fost şi motive de nemulţumire personală între Rege şi Cavaleri. Se ştie că Marele Maestru al ordinului, Hermann de Salza cu ai săi şi cu Templierii, după asaltul zadarnic făcut asupra muntelui Tabor dela Accon, se despărţiră de Rege şi întreprinseră întărirea castelului Peregrinilor. Iar după întoarcere, vedem pe Andrei încărcând cu favoruri ordinul Ioaniţilor, dar nepomenind pe Teutoni (2).

Revocarea donaţiunii din 1211 pare să fi avut loc în ultimele zile ale anului 1221, căci altfel nu s'ar puteà explicà tăcerea lui Honoriu III, pe care îl vedem mai târziu luând cu atâta zel partea Cavalerilor, când nu face nici o menţiune despre revocarea donaţiunii în instrucţiunile ce le dă, la 3 Decemvrie 1221, Legatului său din Ungaria Aconţiu (3). Probabil că ordinul dat de Rege, la finele anului 1221, Voevodului Transilvaniei nu ajunsese să fie executat, precum pare a rezultà din expresiunea *praeceperamus* din citatul document (4).

Se pare că reinstalarea Cavalerilor în toate drepturile şi despăgubirea lor de daunele suferite a avut loc cu prilejul împăcării săvârşite în anul 1222 între Andrei şi Bela. Papa, care mijlocise această împăcare, cerù probabil drept mulţumire pentru bunele lui oficii, ca Regele să reinstaleze pe Cavaleri în drepturile şi posesiunile hărăzite lor la 1211 (5).

Prin noua diplomă, Regele nu numai că le restituì toate câte le confiscase şi le recunoscù cuceririle făcute asupra Cumanilor, dar le mai hărăzì ca despăgubire produsul schimbului de monezi, rezervându-şi însă dreptul de a bate monedă şi interzicându-le să aducă colonişti din Regatul său (6).

La aceeaş epocă ordinul are parte de mari favoruri şi privilegii de la Papa. I se încuviinţă, între altele, ca el să mai cuprindă şi o a treia clasă de membri: a *jumătăţilor de fraţi*. Aceştia erau bărbaţi aparţinând tuturor stărilor sociale cari, fără a fi supuşi tuturor îndatoririlor, legăturilor şi legilor Ordinului, sau la un traiu comun cu fraţii Ordi-

(1) Id., ibid., p. 186.
(2) Voigt, *Geschichte v. Preussen*, la Schuller, op. cit, p. 187.
(3) Fejér III_1, p. 350, la Schuller, op. cit., p. 188.
(4) Schuller, op. cit. ibid.; Fejér, III_1, p. 370; Hurmuzaki, I_1 p. 70.
(5) Schuller, ibid.
(6) Hurmuzaki, I_1, p. 70, Fejér, III_1, p. 270.

nului, în casele lui, erau primiţi într'însul, îndată ce luau îndatorire să lucreze din toate puterile pentru interesele lui (1).

Honoriu III întărì cu bucurie, la 19 Decemvrie 1222, reinstalarea Ordinului în Ţara Bârsei. Puţine zile după aceasta, el scrie Episcopului din Erlau (Agriensis), că deoarece numărul clericilor în Ţara Bârsei s'a înmulţit şi acea ţară nu atârnă de nici un Episcop, ci direct dela Sfântul Scaun, Cavalerii au cerut ca Papa să le dea un protopop, care să ocârmuească acel cler. Honoriu porunceşte deci Episcopului să le aleagă pe un protopop potrivit, până ce numărul poporenilor va permite înfiinţarea unei Episcopii (2). Însă Raynald, Episcopul Transilvaniei, nu se împacă de loc cu aceste dispoziţiuni. El convocă pe toţi clericii din Transilvania şi din Ţara Bârsei la sinoadele lui, le poruncì să perceapă şi să plătească toate dările obişnuite de Eparhii, pronunţând excomunicarea împotriva tuturor recalcitranţilor. Dar Cavalerii, plângându-se Papei, acesta poruncì Episcopului, în termenii cei mai aspri, să înceteze ori ce percepere de dare în Ţara Bârsei (3). Totodată scrise Protopopului Ţerii Bârsei şi al părţilor de peste «Munţii zăpezilor», *gerentes de clero et populo terrae Borzae et ultra montes nivium*, conferindu-i întinse drepturi spirituale (4). Apoi poruncì Arhiepiscopului de Strigon să declare excomunicările pronunţate de Episcopul Transilvaniei drept nule şi neavenite (5).

Poziţiunea privilegiată a Ordinului stârnise împotriva lui invidia multor magnaţi, iar Episcopii Ungariei, geloşi de drepturile şi veniturile lor, se împotriviau cu îndârjire şi din răsputeri la ori ce ştirbire adusă acelor drepturi şi venituri. Episcopul Raynald, fiind favoritul Regelui şi al Reginei, îşi întrebuinţă toată influenţa spre a pierde pe Teutoni (6). Marele Maestru, Hermann de Salza, văzând duşmăniile ce-şi crease Ordinul, se hotărî, la întoarcerea lui din Palestina şi pe când se aflà în Roma, la un pas îndrăzneţ. Spre a asigurà Ordinului o ocrotire, înaintea căreia credeà că însuş Regele va fi silit să se plece, uitând datoria de recunoştinţă ce o aveà Ordinul către Andrei, cerù Papei să ia în proprietatea Sfântului Scaun ţara ce Cavalerii o primise dela Rege pustie, îndatorindu-se Ordinul să plătească Papei, în semn de recunoaştere a suveranităţii sale, două mărci de

(1) Schuller, ibid., p. 165 191.
(2) Fejér, III_1, p. 405; Hurmuzaki, I, p. 80.
(3) Hurmuzaki, I_1, p. 82; Fejér III_1, p. 420.
(4) Hurmuzaki, I_1, p. 88; Fejér, III_1, p. 453.
(5) Hurmuzaki, I_1, p. 38; Fejér, III_1, p. 422.
(6) Schuller, op. cit., p. 194 şi urm.

aur pe an. Adăugeà că, îndată ce credincioşii vor vedeà că ţara Ordinului se află sub stăpânirea nemijlocită a Sfântului Scaun, vor alergà într'însa spre a o locuì, spre spaima păgânilor şi siguranţa credincioşilor (1).

Papa se grăbì să încuviinţeze această cerere şi luă teritoriul Ordinului sub ocrotirea şi paza Sfântului Scaun. Interzise ori cărui Episcop sau Arhiepiscop să exercite vreo jurisdicţie în acea ţară a Bârsei, al cărei singur cap spiritual erà Papa, sau să pronunţe excomunicare într'însa fără deplină putere specială a Papei. Protopopul numit de Episcopul de Erlau aveà să îngrijească de interesele spirituale ale poporului acelei ţări, iar în cazurile cari treceau peste competenţa lui, aveà să se adreseze către ori care Episcop ar crede de cuviinţă, până ce îmmulţirea populaţiunii aveà să fie îndestulătoare pentru a permite numirea unui Episcop (2).

Este de observat că atât Ordinul cât şi Papa, în toate bulele anterioare, recunoscuse în chip formal suveranitatea Regelui asupra teritoriilor donate Cavalerilor.

Erà firesc ca pasul făcut de Ordin şi de Papă să aţâţe năzuinţele duşmanilor Teutonilor şi să stârnească mânia Regelui. Totuş, precum rezultă din scrisoarea Papei către Legatul său din Ungaria (3), Regele se plânse numai Papei pentru o încălcare făcută de Cavaleri peste hotarul hărăzit lor, iar Cavalerii se plânseră pentru neajunsurile şi samovolniciile făptuite de oamenii coroanei.

Încercările de împăcăciune ale Papei nu izbutiră, Regele intră în Ţara Bârsei cu o oaste numeroasă de pedestraşi şi de călăreţi, o prădă, jăfuì pe Cavaleri şi pe oamenii lor, făcând dintr'însa iar un pustiu şi pricinuind Ordinului o pagubă de o mie de mărci (zice Papa). Apoi trecù peste «Munţii zăpezilor» şi cucerì «cetatea foarte tare», după ce ucise pe mai mulţi Cavaleri şi oameni ai lor, prinse şi aruncă în temniţă pe alţii. Iar la rugăminţile Cavalerilor nu numai că rămase neîndupleca, dar îi somă să deşerte cu totul ţara ce le-o hărăzise.

Preceptorul însă şi fraţii, închişi în cetăţile lor, nu se speriară şi declarară că vor cedà numai în urma unui ordin al Papei sau al Marelui Maestru (4). Epoca exactă a acestor întâmplări nu se poate determinà cu preciziune. Este probabil că custodele capitolului dela Orod,

(1) Hurmuzaki, I_1, 85; Fejér, III_1, 459.
(2) Hurmuzaki, I_1, 85; Fejér, III_1, 459; Schuller, op. cit., p. 196.
(3) Hurmuzaki, I_1, 90; Fejér, III_2, 47.
(4) Hurmuzaki, I_1, 91; Fejér, III_2, 43.

care plecase dela Roma la 1225, negociase în afaceri relative la Ordin. Ocuparea Ţării Bârsei de către Rege însă avù loc în primăvara acelui an (1225), deoarece Papa, scriind despre acest fapt la 14 Iunie, zice că s'a întâmplat *nuper*.

Papa, la auzul acestor veşti (1), scrise atât Regelui cât şi Preceptorului Ordinului, încercându-se să-i împace (2). Felicită pe cel dintâiu pentru vitejia cu care se opusese Regelui, iar celui de al doilea îi spuneà că, dacă Cavalerii au depăşit hotarele donaţiunii, pământul impresurat îi va fi restituit. Apoi comunică Regelui că, spre acest sfârşit, el a însărcinat pe abaţii cistercieni dela Lilienfeld, Kerz şi Egres să cerceteze lucrurile la faţa locului şi să raporteze la Roma şi terminà cerând Regelui să trimită procuratori din parte-i la acea cercetare (3).

Prin altă scrisoare către Legatul său în Ungaria, îi ordonă să ducă însuş Regelui bula ce i-o trimiteà Papa şi, în cazul când Andrei s'ar arătà îndărătnic, să-i declare că Papa va susţineà pe Cavaleri în dreapta lor cauză: «*căci nu-i este cu putinţă să susţie pe un om împotriva lui Dumnezeu*» (4).

Cistercienii, îndată ce sosiră în Ţara Bârsei, îşi dădură samă că o împăcare nu erà cu putinţă, mai ales din cauza îndârjirii Cavalerilor (5), cari se credeau cu totul deslegaţi de ori ce legătură către Rege, priviau ori ce încercare de a-i face să reintre în starea lucrurilor, stabilită prin diploma dela 1221, ca o atingere asupra neatârnării lor, iar sfezile şi incidentele zilnice între oamenii Regelui şi ai Ordinului făceau să se prevadă izbucnirea unor nouă conflicte (6). Regele însă erà foarte moderat în cererile lui, mulţumindu-se, prin scrisoarea ce o duceà la Roma Florenţiu, custodele capitolului dela Orod, a pretinde ca Papa să ordone Cavalerilor restituirea pământului încălcat de ei (7).

Supărat de pretenţiunile nejustificabile ale Cavalerilor, Papa poruncì Episcopilor dela Oradea şi dela Raab să se transporte în Ţara Bârsei, pe drumul cel mai scurt, să se încredinţeze de starea lucrurilor şi, cu întrebuinţarea censurii spirituale, să silească pe Cavaleri, fără a le

(1) Hurmuzaki, I_1, p. 91; Fejér, III_2, p. 43.

(2) Hurmuzaki, I_1, p. 89; Fejér, III_2, p. 41.

(3) Scrisoarea Papei către abaţi: Hurmuzaki, I_1, p. 93; Féjer, III_2, p. 42. Către rege: Hurmuzaki, I_1, p. 91; Fejér, III_2, p. 43.

(4) Hurmuzaki, I_1, p. 90; Fejér, III_2, p. 47.

(5) Hurmuzaki, I_1, p. 94; Fejér, III_2, p. 53.

(6) Schuller, op. cit., p. 200.

(7) Hurmuzaki, I_1, p. 94, 96; Fejér, III_2, p. 53, 74.

mai da drept de apel, să observe hotarele fixate în actul de danie şi să se supue condiţiunilor dintr'însul. Acest act caracterizează pe Cavaleri în termenii cei mai energici *(a nonnullis asseritus quod tanquam ignis in sinu, mus in pera et serpens in gremio qui hospites suos male remunerant sunt eidem Regi hospitalarii supradicti)*, nu vorbeşte de dreptul de proprietate al Sfântului Scaun asupra acelei ţări şi nu critică purtarea Regelui (1). Dar înainte ca Cistercienii să-şi fi putut terminà misiunea, Cavalerii fusese izgoniţi cu totul din Ţara Bârsei. Puţine zile după ce Papa congediase pe Florenţiu, trimisul Regelui, sosià în Roma Teodoric, Preceptorul, cu această veste (2).

În zadar Papa întrebuinţă toate mijloacele pentru a îndupleca pe Rege să revie, în zadar cerù ajutorul Reginei (3). Atât moştenitorul tronului, Bela, cât şi Palatinul Dionisie, erau duşmani hotărîţi ai Ordinului şi ai clerului.

La 1231 (4) Andrei învitase pe Marele Maestru la curtea lui pentru tratative de împăcare, dar toate încercările se izbiră de opoziţia lui Bela, a Principilor şi a celor mari. La 1232 Papa excomunică pe Palatinul Dionisie şi puse sub interdict întreg Regatul (5). În urma acestor măsuri, Andrei trimise pe Maestrul Ioaniţilor din Ungaria şi Slavonia, Rembald, pe fişpanul de Raab, Simon şi pe Palatinul Dionisie la Roma, pentru a cere Papei ca să trimită în Ungaria un delegat, care să puie capăt certei dintre Rege, Biserică şi popor. Legatul trimis de Papa, Episcopul Iacob de Palestrina, erà însărcinat şi cu reprezentarea intereselor Ordinului teutonic, dar nu izbutì să obţie nici un rezultat (6).

Regele, prin jurământul prestat la 1233, în pădurea dela Beregh, făcù multe concesiuni Bisericii, dar nici una Ordinului, despre care nici nu vorbeşte (7).

În anul 1234, Hermann de Salza făcù, prin cumnatul Regelui, prin Berthold, Patriarhul de Aquileja, nouă demersuri, dar asemenea fără nici un rezultat (8). S'ar păreà că ajutorul dat de Bela creştinării Cumanilor şi promisiunile făcute de el Legatului să doteze noua Epis-

(1) Hurmuzaki, I_1, p. 94, 96; Fejér, III_2, p. 53, 74.
(2) Schuller, op. cit., p. 202 şi urm.
(3) Hurmuzaki, I_1, p. 99; Fejér, III_2, p. 79; Schuller, op. cit., p. 205.
(4) Hurmuzaki, I_1, p. 117, 123, 129; Fejér, III_2, p. 246, 303, 394.
(5) Fejér, p. III_2, 295; Schuller, op. cit., p. 210.
(6) Schuller, op. cit., ibid., Fejér, III_2, p. 302.
(7) Schuller, ibid., p. 216; Fejér, III_1, p. 328.
(8) Fejér, III_2, p. 244; Schuller, ibid., p. 212.

copie înfiinţată peste munţi, ar fi contribuit a ademenì pe Papa să stabilească intervenţia lui în favorul Cavalerilor teutoni.

Pe când Cavalerii teutoni erau izgoniţi din Ţara Bârsei, încercările de creştinare a Prusienilor păgâni de către Ducele Conrad de Mazovia, ajutat de Bernardinul Cristian, care înfiinţase la Culm o Episcopie, erau ameninţate să fie nimicite de urgia păgânilor. O cruciată întreprinsă împotriva lor dăduse rezultate slabe şi ordinul Cavalerilor dela Dobrin, înfiinţat de Conrad, fusese aproape distrus de către Prusieni.

Urmând sfatul lui Cristian, Ducele trimise la Hermann de Salza, în Italia, în anul 1226, o solie prin care oferià Ordinului concesiuni de pământ în ţara lui, sub condiţia ca Cavalerii să-i apere graniţele împotriva păgânilor. Marele Maestru învoindu-se, Conrad hărăzì Ordinului, în deplină şi veşnică suveranitate, ţinuturile dela Culm şi Löbau, precum şi tot pământul ce Cavalerii aveau să-l cucerească pe viitor dela păgâni. În urma consimţimântului dat de Papa şi de Împărat, o ceată de Cavaleri, stând sub poruncile lui Hermann de Balc, ocupă ţara în anul 1228. În curând Cavalerii întemeiară statul cunoscut sub numirea de Ţara Ordinului Teutonic care, dacă nu izbutì să creştinească pe Prusieni, îi distruse sau îi germaniză cu desăvârşire (1).

Nu încape îndoială că, dacă ar fi fost îngăduiţi să-şi urmeze cuceririle în ţările noastre, ei ar fi izbutit să întemeieze şi aici un stat puternic care, după căderea Ţarigradului, ar fi alcătuit pentru creştinătate o pavăză mai puternică decât Domniile române. Oare, sub stăpânirea lor, rămas-am fi Români catolici, sau am fi avut şi noi parte de soarta Prusienilor, germanizându-ne cu desăvârşire?

Papa Honoriu III şi urmaşul său, Grigore IX, nu încetară să ceară, atât dela Andrei II, cât şi dela fiul său, Bela IV, ca Ţara Bârsei şi părţile de peste munţi să fie restituite Cavalerilor. Din acte însă nu se vede ca ei să fi primit vreun răspuns scris dela Craii ungari.

Se vede că nici în anul 1279 Cavalerii teutoni nu renunţase încă la pretenţiile lor asupra Bârsei căci, în acel an, vedem pe Legatul Papei, Episcopul de Fermo, încredinţând, la Viena, actele de donaţiune din 1211 şi 1222 ale Regelui Andrei II către Cavaleri (2).

Ce se vor fi făcut coloniile aduse de Cavaleri în ţările noastre după alungarea Cruciaţilor? Ele, fără îndoială, au rămas supuse Craiului

(1) Schuller, op. cit., p. 260; Voigt, op. cit., p. 164 şi urm.

(2) Schuller, op. cit., p. 264; Hurmuzaki, I_1 p. 436; Theiner, *Monumenta*, etc., IX, p. 22.

Ungariei, care va fi pus garnizoanele lui atât în *castrum munitissimum*, cât şi în cetăţuile mai mici clădite de Cavaleri.

IV.

Despre Episcopia Cumanilor.

Documentele papale şi ungare din veacul XII dau numele de Cumania întregii ţeri situate la Miază-zi şi la Răsărit de Carpaţi, iar autorii contemporani ne arată că stăpânirea Cumanilor se întindeà din stepele de peste Nipru până în Banatul Severinului. Dar Cumanii, fiind un popor nomad şi păstor, nu puteau să ocupe în chip efectiv, pentru trebuinţa lor, decât locurile deschise, acelea în cari turmele şi hergheliile lor de cai, mai cu samă, puteau să găsească o hrană îndestulătoare: asemenea locuri erau stepele de pe Nipru şi Nistru, partea de Miază-zi a Basarabiei, părţile deschise din Nordul Moldovei, partea din jos a şesului Siretiului şi întregul şes al Ţerii-Româneşti, dincoace şi dincolo de Olt.

În regiunile de dealuri ale Olteniei, Munteniei, Moldovei şi Basarabiei, ei nu aveau ce căutà: turmele şi hergheliile lor ar fi pierit de foame şi ar fi fost decimate de fiare. Aceste regiuni deluroase erau locuite, atât în Oltenia cât şi în Muntenia, în Moldova ca şi în Basarabia şi Bucovina, de Români, a căror prezenţă în stăpânirea Cumanilor este dovedită atât de scriitorii bizantini (1), contemporani şi chiar anteriori începutului veacului XIII, cât şi de actele regale ungureşti şi de bulele pontificale. Mai mult chiar: Românii se întindeau până la obârşiile Nistrului şi ale Niprului, unde aveau fiinţă *knezatele bolochovene*, a căror existenţă sau românism este mai presus de ori ce îndoială.

Românii din aceste ţeri erau fără îndoială supuşi Cumanilor. Voevozii şi knejii lor plătiau bir Crailor cumani (de cari erau mai mulţi) şi vor fi avut să rabde multe, grele şi crude neajunsuri dela acei păgâni. Aşezarea în mijlocul lor a unei puteri creştine, în stare să le ocrotească averea şi cinstea femeilor şi să mărginească pe Cumani în hotare stătătoare, nu puteà decât să le fie bine venită. Departe de a se opune Cavalerilor, acei Români, cari trăiau în cuprin-

(1) Cinnamus, ed. Bonnae, p. 260; Nicetas Choniates, ed. Bonnae, p. 171; Hasdeu, *Ist. critică, I*, p. 15.

sul donaţiunii a doua a lui Andrei, le-au dat fără îndoială ajutorul cel mai desăvârşit şi au contribuit la izbânzile lor.

După izgonirea Cavalerilor din Bârsa şi din părţile de peste munţi, urmară imigrări de Secui şi de Nemţi în acele părţi, precum şi convertirile de Cumani.

Scaunul arhiepiscopal dela Strigon *(Gran, Esztergom)* erà ocupat la 1227 de Flamandul Robert, născut în diocesa dela Liége, în Belgia, şi impus Regelui Andrei ca Episcop al Granului de către Honoriu III (1). El se folosì de izbânzile Cavalerilor spre a trimite peste Carpaţi predicatori din ordinul de curând înfiinţat de către sfântul Dominic de Guzman şi aprobat de Papa în 1216 (2).

Succesele acestor misionari fură atât de mari, încât fiul unui Principe cuman venì la arhiepiscopul Robert şi ii cerù să-l boteze împreună cu doisprezece notabili veniţi cu el. Neofitul mai încredinţă pe Arhiepiscop că dacă el, Arhiepiscopul, vine în persoană peste munţi, la un loc anumit, tatăl său, Bortz, îl va aşteptà în acel loc împreună cu două mii de oameni ce cu toţii sunt gata să primească botezul (3).

Arhiepiscopul, care luase crucea spre a merge să ia parte la liberarea Locurilor Sfinte, cerù îndată Papei să-l deslege de jurământul făcut pentru a-i permite să lucreze la creştinarea Cumanilor.

Papa nu numai îl deslegă de jurământul făcut, dar îl numì Legat Apostolic în Cumania şi în ţara megieşită, Brodnic, cu putere să numească şi Episcopi în acele ţări (4).

Arhiepiscopul plecă în Cumania, unde izbutì să boteze o mare mulţime de păgâni (1227) (5). Dintr'o scrisoare de felicitare adresată în anul următor, 1228, de către Papa Honoriu lui Bela, moştenitorul Coroanei ungare şi asociat Crăiei în calitate de «Rex junior», reiese că Arhiepiscopul a fost însoţit, în călătoria lui peste munţi, de acel Principe şi, fără îndoială, de o puternică escortă militară (6).

(1) In Hungaria Magister Robertus, Vir bonus et religiosus in Leodiensi Diocesi natus, factus fuerat Archiepiscopus Strigoniensis. (Pistor., *Script. rer. germ.*, III, p. 242, la Benkö, *Milkovia*, I, p. 108; Fessler, *Geschichte v. Ungarn*, I, p. 342).

(2) Guilielmus Schmidt, *Romano-Catholici per Moldoviam Episcopatus & rei Romano-Catholicae res gestae*, p. 13.

(3) Pistor., op. cit., loc. cit., apud Benkö, op. cit., loc. cit.; Hurmuzaki, I_1, p. 102; Fejér, III_2, p. 108.

(4) Hurmuzaki, op. cit., loc. cit.; Fejér, op. cit., loc. cit.

(5) Humuzaki, I_1, p. 107; Fejér, III_2 p. 154.

(6) Hurmuzaki, I_1, p. 108; Fejér, III_2, p. 151.

*

Arhiepiscopul Robert, văzând mulţimea convertirilor şi într'un scop de propagandă firesc, făcù uz de puterile ce-i hărăzise Papa, numind Episcop al Cumanilor pe Teodoric, care fusese timp de cinci ani Priorul ordinului Dominicanilor în Ungaria şi luase fără îndoială o parte însemnată la convertirile obţinute de Arhiepiscop (1).

Din pastorala adresată de noul Episcop, în anul 1228, decanilor scaunelor Secueşti, rezultă în chip vederat că acele scaune făceau parte din Eparhia noului Episcop. Ea mai alcătueşte, precum am văzut mai sus, o puternică dovadă despre fiinţa, în veacul XII, a unei Eparhii din care făceau parte scaunele secueşti, Eparhie ce poate foarte bine să fi fost prima Episcopie a Milcovului (2).

La începutul celui al doilea an al Pontificatului său, Papa Grigore IX, primeşte un raport dela Arhiepiscopul Robert prin care acesta îi comunică că înfiinţarea Episcopiei şi conversiunile din ce în ce mai numeroase ale Cumanilor avuse drept urmare o întreagă schimbare în traiul acelui popor. Ei, cari până atunci fusese nomazi şi locuiau în corturi de pâslă, începuse a clădì oraşe (villas), case în cari să locuiască şi biserici. Arhiepiscopul cerù Papei putere să promită credincioşilor cari ar merge ei înşişi în ţara Cumanilor sau ar trimite ajutoare pentru clădire de locuinţe şi de biserici, sau ar venì să apere pe Cumanii catolici împotriva necredincioşilor, indulgenţe până la doi ani (3).

Prin bula sa din 12 Aprilie 1229, Papa încuviinţă toate cererile

(1) Hurmuzachi, I_1, p. 107; Fejér, III_2, p. 154.

(2) Hurmuzaki, I_1, p. 108; Fejér, III_2, p. 151. La acest din urmă actul poartă următorul titlu: *A. Ch. 1228. Fragmentum litterarum ad Decanos Szekelyos ab Episcopo Theodorico datorum.* Apoi adaoge: «Cumani igitur conversi Episcopatui Milkoviensi Siculorum sunt subiecti qui sub iis *Cumanorum Episcopatus* nomen tulit: quod primigenii Siculi aegre tulerunt. Hoc in sensu accipienda sunt Alberici Monachi Trium Fontium verba. Robertus Strigoniensis de Hungaria unum fecit Episcopum in Comania, Theodoricum nomine. Ad. A. MCCXXVIII, p. 527 Urmează apoi textul pastoralei:

«Theodoricus — — — *quid vobis officit nominis mutatio, eadem manente Episcopatus erga vestram nationem ratione et virtute?* Nonne în Ecclesia Christi D. lupum et agnum una pasci conuenit! quidni etiam Siculum cum Comano, et Olachoque. Respicit ne Deus personam! Acceptos habet e quavis natione, qui eum timent, et operantur iustitiam; et e diversitate gentium, linguarumque in unitatem fidei suos congregat. Audite Apostolum dicentum: non esse Graecum, vel Iudaeum, non barbarum vel Scytham.»

(3) ... Cum autem gens predicta vaga et instabilis hactenus nusquam certas habuerit mansiones, et nunc hedificare civitates et villas, in quibus habitet et ecclesias fundare desideret... (Hurmuzaki, I_1, p. 111; Féjer, III_2, p. 153.)

Arhiepiscopului Robert, îi dădù puterile cerute şi recunoscù serviciile aduse de el cauzei creştine (1).

O nouă bulă din toamna anului 1229 lărgeşte drepturile Episcopului Cumanilor în ce priveşte hărăzirea de indulgenţe şi-l încunoştinţează că, după rugămintea ce i-a făcut, îl scoate de sub ori ce atârnare, afară de a Sfântului Scaun dela care va atârnà direct (2).

Câteva zile mai târziu, Papa dă altă bulă prin care arătă Cumanilor convertiţi că îi ia sub ocrotirea Sfântului Scaun cu toate bunurile şi toate pământurile lor, *confirmându-le liniştita stăpânire a pământurilor lor precum şi privilegiile şi libertăţile ce le fusese hărăzite de Regele Andrei al Ungariei cu consimţimântul fiului său, Bela, prin scrisori investite cu pecetea de aur* (3).

Prin altă bulă, din anul 1231, acelaş Papă numeşte pe Arhiepiscopul Robert al Strigonului, din cauza marei treceri de care se bucură pe acele locuri, Legat Apostolic în ţara Cumanilor şi în a Brodnicilor, cu drept să predice, să boteze, să clădească biserici, să hirotonească preoţi şi chiar să puie Episcopi (4).

Nu ar trebuì să se conchidă din acest act că printr'însul Papa supuneà din nou pe Teodoric Scaunului Arhiepiscopal din Gran. Arhiepiscopul lucrà peste munţi, nu ca Arhiepiscop de Gran, ci ca Legat al Papei.

Se vede că acest zelos prelat petreceà o mare parte din timpul său dincoace de munţi. În 1234 Papa dă o bulă prin care întăreşte, în urma cererii Episcopului Cumanilor, stabilirea hotarelor acelei Eparhii, făcută de Arhiepiscopul Robert al Granului, precum şi dispoziţiunile luate de el în privinţa administraţiunii bisericii acelei provincii (5).

Ce păcat că nu cunoaştem textul acelei hotărnicii!

Arhiepiscopul erà ajutat în lucrările lui de convertire de doi misionari dominicani: Paul Ungurul şi Hyacint Odrovansius, despre silinţile cărora Papa face un mare elogiu lui Bela (6).

(1) Hurmuzaki, ibid.; Fejér, ibid.

(2) Hurmuzaki, I_1, p. 112; Fejér, III_2, p. 203.

(3) Hurmuzaki, I_1, p. 112; Fejér, III_2, p 216.

(4) Hurmuzaki, I_1, p. 113; Fejér, III_2, p. 238.

(5) Hurmuzaki, I_1, p. 130; Theiner, I_1, p. 128.

(6) Fejér, III_2, p. 399: E. Mss. Garampii Katona, Tom. V, p. 705. Hanc praecesserat epist. ex. reg. ann. VIII qua idem Pontifex Belae regi minori nunciat, se ex insigni labore fructus, quem Pater Paullus Hungarus et Hyacinthus Odrouansius uterque ex S. Dominici familia, apud Cumanos fecissent, permotum esse genti Episcopum daret.

Episcopul Iacob de Palestrina aflându-se în Ungaria, în calitate de Legat Apostolic, pentru interesele Sfântului Scaun, izbutì să obţie dela Bela atât promisiunea, întărită prin jurământ scris, că va întrebuinţà toate puterile lui pentru a stârpì schisma în Crăia ungară, cât şi aceea că va clădì o biserică episcopală în Eparhia Cumanilor, înzestrând-o cu mari posesiuni (1).

Aceste promisiuni fiind raportate Papei de Legatul său şi de Episcopul Cumanilor, el se grăbì să le amintească şi să ceară îndeplinirea lor lui Bela prin două bule deosebite. A doua este mai cu samă importantă (2).

Grigore IX scrie că în Episcopia Cumanilor este un popor care se numeşte Walathi, cari deşì trec de creştini, totuş sub aceeaş credinţă având deosebite rituri şi obiceiuri, fac lucruri cari sunt potrivnice

---

(1) Hurmuzaki, I_1, p. 128; Fejér, III_2, p. 375.

(2) Gregorius Episcopus etc. Carissimo in Christo filio B. Regi, Primogenito Regis Ungarie, salutem etc. In Cumanorum Episcopatu, sicut accepimus, quidam populi, qui Walati vocantur, existunt, qui etsi censeantur nomine christiano, sub una tamen fide varios ritus habentes et mores, illa comittunt, que huic sunt nomini inimica. Nam Romanam ecclesiam contempnentes, non a venerabili fratre nostro... Episcopo Cumanorum, qui loci diocesanus existit, sed a quibusdam pseudo-episcopis, Grecorum ritum tenentibus, universa recipiunt ecclesiastica sacramenta, et nonnulli de Regno Ungarie, tam Ungari quam Theutonici et alii orthodoxi, morandi causa cum ipsis transeunt ad eosdem, et sic cum eis, quia populus unus facti cum eisdem Walatthis, eo contempto, premissa recipiunt Sacramenta, in grave orthodoxum scandalum et derogationem non modicam fidei christiane. Ne igitur ex diversitate rituum pericula proveniant animarum, nos volentes huiusmodi periculum obviare, ne prefati Walathi materiam habeant pro defectu sacramentorum, ad scismaticos episcopos accedendi, eidem episcopo nostris damus litteris in mandatis, ut catholicum iis episcopum illi nationi conformem provida deliberatione constituat sibi iuxta generalis statuta concilii vicarium in predictis, qui ei per omnia sit obediens et subiectus. Contradictores etc. usque compescendo. Cum autem tu tamquam princeps catholicus ad commonitionem dilecti filii nostri I. Praenestini electi, tunc apostolice sedis legati, prestito juramento promiseris, te omnes inobedientes Romane ecclesie in terra tua ad obediendum eidem ecclesie compulsurum, prout confecte super hoc tue littere continebant, ac eidem viva voce promiseris, quod prefatos Walathos compelleres ad recipiendum episcopum, quem eis ecclesia ipsa concesserit et *assignare sibi de redditibus tuis, quos ab eis percipis, sufficientes redditus et honestos,* sicut idem electus nobis exposuit. Regalem excellentiam rogamus, monemus et hortamur attente, ac in remissionem tibi iniungimus peccatorum, quatenus cum te non deceat in Regno tuo huiusmodi scismaticos sustinere, ac ea que promisisti, deo grata et hominibus sint accepta ne facias irrita, que de tuis labiis tam laudabiliter processerunt, ea studeas efficaciter adimplere, ita quod ex hoc placeas Regi Regum et nos etc....... Datum Perusii XVIII Kal. Decembris Pontificatus nostri Anno Octavo. (Hurmuzaki, I_1, p. 132; Fejér, III_2, p. 399.)

acelui nume. Ei primesc toate sacramentele, nu dela Episcopul Cumanilor, diocesanul locului, ci dela nişte pseudo-episcopi de rit grecesc. Mulţi supuşi ai Regatului Ungariei, atât Unguri cât şi Nemţi şi alţi ortodoxi, din cauză că locuesc împreună cu ei, alcătuind astfel un singur popor cu acei Walathi, trec la credinţa lor şi primesc şi ei aceleaşi sacramente, spre marele scandal al ortodoxilor şi alterarea religiunii creştine. Pentru ca acei Walathi să nu aibă cuvânt să se ducă, spre a luà sacramentele la episcopi schismatici, Papa arată că a dat puteri Episcopului său (al Cumanilor) pentru ca să le poată pune un episcop catolic de naţionalitatea lor care să-i fie lui (Episcopului Cumanilor) ca un fel de vicar, în toate supus şi ascultător lui. Aminteşte lui Bela făgăduinţa făcută de el Episcopului Iacob de Palestrina, Legatului Papei în Ungaria, sub jurământ scris, că va silì la ascultare către Biserica Romană pe toţi locuitorii ţării lui ce ar fi neascultători de acea Biserică, mai adăogând prin graiu că va silì pe acei Walathi să primească Episcopul ce li se va desemnà de către Biserica însăş şi că-i va asigurà o leafă îndestulătoare şi cuviincioasă *din veniturile ce le primeşte dela acei Walathi.* Arată lui Bela că nu se cade ca el să îngăduească în Crăia lui pe astfel de schismatici şi îl roagă să împlinească făgăduinţele căzute de pe buzele lui.

Se vede că Episcopul Teodoric inspirà mare încredere Papei, căci vedem pe acesta dându-i însărcinări de încredere în repeţite rânduri. În toamna anului 1235 îl însărcină să cerceteze neînţelegerile ivite între Episcopul Transilvaniei de o parte şi Decanul cu clerul din Braşov de alta, în privinţa unor chestiuni de ascultare şi de reverenţă canonică (1).

Apoi, câteva zile mai târziu, Papa împuterniceşte pe Teodoric, în cazul când părţile litigante n'ar voì să se împace de bună voie, să hotărască el chestiunea în chip desăvârşit (2).

Cu o lună mai târziu, Papa însărcină pe Teodoric să cerceteze neînţelegerile dintre Episcopul Transilvaniei cu abatele mânăstirii din Cluj pentru dijme şi pentru supunerea canonică (3). Iar în 1238 el este însărcinat să sfinţească pe Dominicanul Ponsa ca Episcop al Bosniei (4). Dar sfârşitul Episcopiei se apropià repede.

Tătarii bătuse cu desăvârşire, în bătălia dela Kalka (1224) pe Cu-

(1) Hurmuzaki, I_1, p. 136; Fejér, IV_1, p. 21.
(2) Hurmuzaki, I_1, p. 138; Theiner, *Monum.*, I, p. 139.
(3) Hurmuzaki, I_1, p. 141; Theiner. *Monum.*, I, p. 141.
(4) Hurmuzaki, I_1, p. 172; Fejér, IV_1, 124.

manii şi Ruşii aliaţi. Dar, din diferite împrejurări, ei nu-şi urmară cu ceririle spre Răsărit timp de patrusprezece ani. În anul 1238 năvăliră din nou asupra Cumanilor şi nimiciră puterea lor. Parte din Cumani fugiră atunci peste Dunăre, dar Kuthen, cel mai mare din căpeteniile lor, fugì cu o parte din poporul său în Moldova şi, de acolo, cerù Regelui Bela să-l primească în Regatul său, făgăduindu-i că el şi cu poporul său îl vor recunoaşte de stăpân şi se vor convertì la creştinism. Bela încuviinţă cererea lui Kuthen şi 40.000 de Cumani valizi, cu familiile şi cu vitele lor trecură munţii şi fură aşezaţi în câmpiile slab populate ale Ungariei (1). Este de crezut că, faţă cu primejdia năvălirii mongole, văzând fuga şi ascultând povestirile fraţilor lor fugari, mulţi din Cumanii locuind prin câmpiile ţărilor române, îi vor fi însoţit şi ei peste Carpaţi, slăbind elementul cuman de aici.

Dar potopul nu întârziè să ajungă, în anul 1241, la Episcopia cumană. Tătarii cari veniau din Polonia se despărţiră, în Galiţia, în trei oştiri. Cea dintâi, sub ordinele lui Batu, trecù Carpaţii prin pasul dela Vereczke, intră în Ungaria şi bătù până la nimicire oastea Regelui Bela la pârâul Sajo; a doua, în cap cu Cadan, trecù «prin pădurile dintre *Rusia* şi *Cumania*» şi, după trei zile, ajunse la Rodna; a treia, sub povăţuirea lui Bochetur şi a altor căpetenii, după ce *trecură Siretiul*, ajunseră la ţara Episcopului Cumanilor şi după ce învinseră pe oamenii cari se adunase spre a-i combate, începură să ocupe cu totul ţara» (2). Scaunul Episcopiei, care fără îndoială se aflà pe Milcov, fu distrus din temelii (3).

O întrebare care se impune este cea următoare: Cari erau limitele Eparhiei Episcopului Cumanilor?

Din nenorocire, în actul prin care Papa aprobă hotărnicia acelei Eparhii făcută de Arhiepiscopul de Gran, el nu ne citează cuprinsul, precum adesea se întâmplă în actele de asemenea natură din acea epocă (4). Lipsindu-ne această preţioasă dovadă directă, suntem reduşi la deducţiuni şi la interpretări ale textelor ce le cunoaştem.

Episcopia cumană cuprindeà Secuimea, dar nu cuprindeà Ţara Bârsei, deoarece vedem pe Episcopul Teodoric însărcinat de Papa să aplaneze diferendul ivit între Episcopul dela Alba Iulia şi Decanul (sau protopopul) şi clerul din acea ţară.

---

(1) Rogerius, *Carmen miserabile*, Cap. 2, apud Schwandtner, *Scriptores*, I.
(2) Idem, ibid., p. 302.
(3) Hurmuzaki, I_1, p. 429, 622; Fejér, VI_2, p. 403; Theiner, *Monum.*, I, p. 555.
(4) Hurmuzaki, I_1, p. 130; Theiner, *Monum.*, I, p. 128.

Este deci de presupus că nu cuprindeà nici părţile de peste «munţii zăpezilor» cucerite şi colonizate de Cavalerii teutoni, căci am văzut că acele părţi fusese puse de Papa sub autoritatea spirituală a protopopului din Ţara Bârsei (1). Eparhia Cumanilor trebue deci căutată afară de acele teritorii, cari nu puteau cuprinde decât părţi din regiunea de dealuri dintre Prahova şi Buzău. Deoarece Episcopia este numită *a Cumanilor*, ea trebuià să cuprindă părţile locuite de Cumani, adică şesul Ţării-Româneşti şi partea de jos a văii Siretiului. Deoarece scaunul Episcopiei, după cum ne arată mai multe documente, se aflà aşezat într'un oraş *(civitas)* numit «al Milcovului», trebue să-l căutăm pe malurile acestui pârâu (2).

Această aşezare se poate explicà atât prin faptul că aici se găsiau rămăşiţele reşedinţei primei Episcopii a Milcovului, cât şi prin acela că Milcovul se aflà cam la mijlocul Eparhiei. Căci este de presupus că Cumanii de pe la Olt erau prea departe de sfera de influenţă a Episcopului, care şedeà în oraşul *(civitas)* Milko pentru a face parte din poporul său.

---

(1) Hurmuzaki, I_1, p. 80; Fejér, III, p. 405.

(2) Documentul dela 1279 (Hurmuzaki, I_1, p. 429; Fejér, VI_2, p. 403), prin care Papa Nicolae III invită pe legatul său în Ungaria să cerceteze despre veniturile *Episcopiei Milcoviei*, care a fost distrusă de Tătari curmă cu desăvârşire ori ce îndoială în această privinţă, mai ales după ce d-l Iorga *(Studii şi Documente*, I—II, p. XIX, nota 2) a stabilit lectura adevărată a acestui act: . . . . Cum autem nullus sit ibi catholicus Episcopus, qui eosdem fratres ad sacros ordines voleat promovere, et civitas de Mylco (nu *multo)* posita in confinibus Tartarorum, iamdudum per praedictos Tartaros destructa fuerit nec inibi Episcopus et alii catholici habitatores extiterint quadraginta annis et amplius jam elapsis.

Unde anume să fi fost Milcovia? Benkö (op. cit., p. 26 sq.) se încurcă în răspunsurile primite de el la această întrebare dela doi Minoriţi trăitori în ţările noastre. Cel dintâiu afirmă că Milkovia se aflà pe locul unde se vede acuma mânăstirea Mira, iar cel de al doilea asigură că acest oraş *(oppidum)* se aflà aproape de Focşani.

Nu mi se pare cu putinţă ca această Episcopie să se fi putut aflà pe locul unde s'a clădit mai târziu mânăstirea Mira. De ar fi fost vreodată aici o Episcopie, cu biserică catedrală, tradiţiunea s'a fi păstrat negreşit în localitate. Nu numai că ne lipseşte ori ce tradiţiune în această privinţă, dar vedem că asemenea tradiţiune nu exista nici acum două sute şi mai bine de ani, căci altfel D. Cantemir care, în *Descrierea Moldovei*, ne vorbeşte de mânăstirea Mira întemeiată de Părintele său, s'ar fi grăbit să menţioneze şi tradiţiunea despre existenţa de altă dată a unei Episcopii pe acel loc.

Al doilea răspuns mi se pare mai aproape de adevăr. Între Odobeşti şi Mira, adică nu prea departe de Focşani, tot după Cantemir, se aflà pe vremea lui, ruinele cetăţii Crăciuna, pomenită adesea de cronicarii noştri. S'ar puteà ca acea cetate să fi fost clădită pe ruinele vechei Episcopii catolice, mai ales că numele: Crăciuna ar puteà prea bine să fie coruperea unui Kreuzdorf, Kreuzberg sau Kreuzburg oareşcare.

Este deci probabil că Episcopia cumană cuprindeà, pe lângă scaunele Secuieşti, partea de Răsărit a Munteniei şi cea de Miază-zi a Moldovei dintre munţi şi Siretiu, dela Bacău în jos: în câmpìi hălăduiau Cumanii, în partea deluroasă locuiau Românii.

Documentele referitoare la Episcopia Cumanilor ne arată timpul în care Regii Ungari au luat în stăpânire această parte a Moldovei. O bulă papală din toamna anului 1229, şi despre care am vorbit mai sus, *confirmă Cumanilor liniştita stăpânire a pământurilor lor precum şi privilegiile şi libertăţile ce le fusese hărăzite de Regele Andrei al Ungariei, cu consimţimântul fiului său Bela şi învestite cu pecetea de aur* (1). Ceeace vrea să zică că Cumanii recunoscuse suveranitatea Regelui Ungariei. Această recunoaştere, urmată de privilegiile hărăzite de Rege, au avut fără îndoială loc cu ocaziunea sau în urma mergerii peste munţi a lùi Bela, când acesta însoţì pe Arhiepiscopul Robert care mergeà să boteze pe Cumani.

Suveranitatea efectivă exercitată de coroana ungară în Episcopia Cumanilor mai este pe deplin dovedită şi prin faptul că Bela percepeà dări dela Românii din acea Eparhie (2). Această luare în posesiune efectivă, în anul 1227, a unei părţi a Moldovei, mai este confirmată şi prin faptul că cel dintâiu Rege al Ungariei care ia titlul

---

(1) . . . . . statuendo ut salvo dei timore gaudeatis in omni pristina libertate. Ad hanc autem libertatis et immunitatis et possessionis pacifice terre vestre concessionem a karissimo in Christo filio nostro A. Ungarie Rege Illustri, Bele Regis primogeniti sui accedente consensu, iam pridem factam Cumanis, sicut provide facta est in eiusdem Regis litteris aurea bulla munitis plenius continentur, auctoritate vobis apostolica confirmamus et presentis scripti patrocinio communimus. Nulli ergo etc. . . . . . Hurmuzaki, I_1, p. 112; Fejér, III_2, p. 203. Istoricii unguri pretind că *cucerirea* Moldovei de către Unguri s'ar fi făcut la o dată mult mai anterioară. Această afirmare însă nu este întemeiată pe nimica: cronicarii nu vorbesc de asemenea lucru. Izvoarele citate de Gebhardi (*Geschichte des Reichs Ungarn und der damit verbundenen Staaten,* T. IV, p. 520) şi de Fessler (*Geschichte von Ungarn,* I, p. 111—180) în sprijinul acestei aserţiuni nu o confirmă de loc. Hartvicus în *Vita S. Stephani,* c. 12, apud. Endlicher, zice că Sfântul Stefan, trecând munţii (1003) dă mai multe bătălii crâncene Pecenigilor, îi învinge cu desăvârşire, ucide pe Kean regele lor şi cucereşte tabăra păgânilor cu toate bogăţiile cuprinse într'însa, bogăţii cu care clădeşte, la Buda şi la Alba Iulia, câte o biserică. Din povestirea lui Hartvicus nici nu se poate măcar lămurì dacă acest răsboiu a avut loc în Ţara-Românească sau în Moldova. Iar Kükülló (apud Schwandtner, *Scriptores,* p. 132) povesteşte numai că Sfântul Laslău a învins, la râul Temiş, pe Cumanii cari se întorceau, după ce prădase până în Tisa, apoi, urmărindu-i *până la Dunăre,* i-a nimicit într'o a doua luptă. Cam departe de Moldova! De cucerire nici o vorbă.

(2) Hurmuzachi, I_1, p. 132; Fejér, III_2, p. 309.

de «Rex Comaniae» este Bela, îndată după suirea lui pe tron, în anul 1235 (1).

Din bula lui Grigore IX, din 1234 (2), citată acuma la urmă, mai rezultă că în Episcopia Cumania elementul dominant erà acel românesc. Dacă un număr însemnat *(nonnulli)* de oameni din Regatul Ungariei veniau aici să se aşeze între Români, se vede cât colo că este vorba de o imigrare recentă şi nu de o populaţiune de Unguri şi de Nemţi stabilită de mai multă vreme în ţară. Apoi mai rezultă din textul bulei că aceşti imigranţi erau, la 1234, amestecaţi cu Românii şi nu alcătuiau aşezări, colonii, deosebite.

Această imigrare, stârnită de cuceririle Teutonilor, a fost cu bună samă încurajată prin întemeierea şi înflorirea Episcopiei cumane, dar nu avem nici un temeiu pentru a conchide de aici că strămoşii Ciangăilor fură aşezaţi în Moldova pe timpul acelei Episcopii.

Cu invaziunea mongolă se sfârşeşte şi Episcopia cumană. Dacă în documente mai găsim câte odată menţiune de misionari trimişi la Cumani, de legaţi pentru Cumania, de biserici cumane, acestea sunt, cum zice foarte bine d-l Iorga, dorinţe, confuzii sau vorbe de clacă (3). Iar clericii cu titluri cumane îşi exercitau ministerul nu la noi, ci în Ungaria, printre Cumanii stabiliţi acolo (4).

Cu desăvârşire slabe fost-au fără îndoială rămăşiţele Cumanilor din ţările noastre cari au supravieţuit năvălirii mongole. Pentru ei, cari trăiau pe locuri deschise, această năvălire a trebuit să fie mult mai nimicitoare decât pentru Românii aşezaţi în regiunile deluroase şi împădurite. Cea mai mare parte a fost fără îndoială ucisă sau robită, puţinii supravieţuitori s'au contopit, cei creştinaţi, mai puţini la număr, cu Românii, cei păgâni cu Tătarii ale căror instincte şi moravuri se asemănau cu ale lor. Sub numirea de Cumani ce o întâlnim în documentele din a doua jumătate a veacului XIII şi din începutul veacului XIV, trebue să înţelegem Tătarii. Cancelariile pontificală şi ungară se obişnuise să întrebuinţeze termenul «Cumanii» pentru nomazii prădalnici dela Răsărit de Carpaţi; ele se încăpăţânară să-l dea Tătarilor, întocmai cum vedem pe scriitorii bizantini numind pe Turci «Perşi» şi pe Tătari «Schiţi».

---

(1) Andrei II a murit în Noemvrie 1235.

(2) Hurmuzaki, I_1, p. 132; Fejér, III_2, p. 216.

(3) Iorga, op. cit., p. XVI.

(4) Vezi-i tot acolo unde sunt citate şi izvoarele făcând menţiune de ei.

V.

Despre așezarea Ungurilor în Moldova.

Strămoșii Ciangăilor au alcătuit niște colonii militare, aduse de Coroana ungară în Moldova pentru paza graniței Regatului și așezate chiar pe graniță, alcătuită de râul Siretiu.

Faptul că satele unguresti se află situate pe valea Siretiului, dela Adjud până la Miază-noapte de Roman, ar ajunge pentru a dovedì această aserțiune. Într'adevăr, prin așezarea acestor colonii militare în valea Siretiului, dela Adjud la Roman, se închideau văile Trotușului, Bistriței și Moldovei cu ieșirile lor spre Transilvania: trecătorile Oituzului, Ghimeșului, Prisacanilor și Mestecăneștilor (Bucovina). Cu bună samă că gurile acestor văi mai erau apărate prin întăririle ale căror urme se văd la intrarea în valea Trotușului, la Capul-Dealului, între Adjud și Sascut, prin o cetate la Bacău care închideà valea Bistriței și prin alta la Roman.

În sprijinul acestei aserțiuni mai vine și împrejurarea de care am făcut mențiune în capitolul I: *că toponimia părților locuite de Ciangăi este, cu prea puține excepțiuni, română și nu ungurească*, ceeace dovedește că acele părți au fost întâiu locuite de Români și că Ungurii cari au venit în urmă, ca să trăească pe ele, le-au învățat dela Români.

Este vederat că Craia ungară, folosindu-se de faptul că valea Siretiului, fiind drumul ce-l urmase Tătarii când venise să lovească Milcovul, fusese cu desăvârșire pustiită de dânșii, a stabilit într'însa colonii de Secui, însărcinați să păzească granița Regatului și să închidă păgânilor trecătorile cari duceau în Transilvania. Puținii locuitori români ai văii Siretiului rămași în viață vor fi fost bucuroși să împărțească un pământ prea întins pentru ei cu niște tovarăși viteji și în stare să-l apere cu îndârjire.

Este mai mult decât probabil că la confluentul Moldovei cu Siretiul, acolo unde este astăzi așezat orașul Roman, se află un loc întârit menit să oprească prima lovire a năvălitorilor venind despre Miază-noapte. În gurile văilor Bistriței și Moldovei erau și sunt așezate numeroase sate unguresti.

Valea Trotușului prezentă un interes deosebit, căci prin ea se ajunge la cele două trecători cari deschid calea spre Transilvania dela Miază-zi. Pe lângă paza pusă la gura ei, ea fu acoperită, ca și acea a Oituzului, cu un șir de așezări secuiești. Aceasta le venì Ungurilor cu atât mai ușor, cu cât o găsiră în mare parte nelocuită, precum dovedește toponimia

în mare parte ungurească, care mai subsistă şi astăzi, după ce Ungurii au dispărut din acele localităţi de veacuri.

Naşte acum întrebarea: Când oare fost-au aduse în Moldova aceste colonii militare ungureşti?

Mi se pare că există mai multe indicii arătând că această colonizare este datorită Regelui Bela IV.

Îndată ce rănile deschise în Ungaria de cumplita năvălire mongolă din 1241 începură să se închidă, vedem că Bela ia măsuri menite a ferì Regatul său de o nouă lovire a barbarilor. Aducându-şi aminte de izbânzile Teutonilor, el hărăzì, în anul 1246, spre a o coloniză şi a o apără, toată ţara Severinului până la Olt, împreună cu knezatele lui Ioan şi Farkaş, dar fără de ţara Voevodului Lynioy, pe care o lăsă Românilor, apoi toată Cumania dincolo de Olt, afară de ţara Voevodului Seneslau. Pe lângă condiţiuni fiscale, fraţii erau ţinuţi să clădească cetăţi, să întreţie cele în fiinţă şi să dea Regelui ajutor în răsboaie. Însă, spre a nu stoarce de locuitori Transilvania pustiită, Regele interzise Cavalerilor să aducă în ţara hărăzită, fără o învoire specială a sa (1), ţărani din Ungaria.

Această donaţiune rămase pe hârtie, Cavalerii nefiind sau necrezându-se în stare să îndeplinească condiţiunile sub cari erà făcută, căci întâlnim bani ungureşti ai Severinului după o scurtă curgere de vreme, dar pavăza dorită de Rege pentru Regatul său fu înfiinţată la Miazi-zi de Carpaţi în curând de către Basarabi.

Dar primejdia ca Tătarii să năvălească în Ungaria prin trecătorile Carpaţilor de la Răsărit erà şi mai mare decât aceea care o prezentau năvălirile ce ameninţau Regatul prin trecătorile Carpaţilor dela Miază-zi, căci calea prin Moldova actuală erà pentru păgâni mai scurtă.

Pe de altă parte, Bela puteà să privească cu drept cuvânt capătul din jos al Moldovei, dintre munţi şi Siretiu, ca o cucerire paşnică adusă de el Coroanei ungare. Într'adevăr, silinţilor lui se datorià creştinarea Cumanilor de acolo şi recunoaşterea de către ei a suveranităţii ungare (2). Este lucru firesc ca el să fi îngrijit de cucerirea lui paşnică, mai ales când, prin această îngrijire, lăţià această cucerire şi contribuià la siguranţa întregului său Regat. Mi se pare deci că acestui Rege trebue să-i atribuim aducerea coloniilor de Unguri în Moldova.

S'ar puteà oareşcum sta la îndoială dacă această colonizare nu s'ar cuvenì, cu tot atât temeiu, să se atribue lui Laslău Cumanul.

---

(1) Hurmuzaki, I_1, p. 249; Fejér, IV_1, p. 447—454.
(2) Hurmuzaki, I_1, p. 112; Fejér, III_2, p. 216.

Se ştie că în vremea acestui Rege, Cumanii din Ungaria, sub căpetenia lor, Oldamur, se resculară şi fugiră la congenerii (?) lor din Moldova, dar fură bătuţi de Laslău lângă Cluj, urmăriţi de el peste Carpaţi «până la graniţa Tătarilor nogai, până unde nu ajunsese încă «nici un rege al Ungariei» (1). La 1285 Oldamur năvăleşte din nou în Ungaria cu o ceată de Cumani şi de Tătari, pradă până aproape de Pesta şi numai la întoarcere este bătut până la nimicire de Secuii din ţinutul Arieşului, cari cu acest prilej izbutiră să libereze mii de prinşi făcuţi de păgâni (2).

S'ar puteà deduce de aici că Laslău, folosindu-se de izbânda lui şi spre a ferì Ungaria de alte asemenea incursiuni, ar fi stabilit el colonii de Secui în Moldova părăsită până atunci de Craii unguri. Această ipoteză ar mai aveà darul să împace până la un punct şi partea ce o face Miron Costin lui Laslău în faptul descălecatului Moldovei (3). Dar împrejurarea că dela 1285 până la descălecare sunt numai vreo şasezeci de ani, nimiceşte această ipoteză.

Într'adevăr, Ungurii, despre cari ne vorbesc documentele dela începutul veacului XV, sunt stăpâni de sate şi sfetnici ai Domnilor. Vedem chiar pe unii în posesiunea boeriilor celor mai mari. Mulţi din ei au trăit în vremea răsboaielor dintre Bogdan şi Ludovic cel Mare sau erau fii de bărbaţi cari au trăit în acea vreme (4). Dacă ei sau părinţii lor ar fi combătut pentru Rege împotriva întemeietorului, cu bună samă că n'ar fi fost miluiţi nici cu moşii nici cu boerii de către Voevodul învingător. Iar Ungurii de rând nu s'au luptat pentru Rege, căci altmintrelea, după izbânda Românilor, ar fi fost fără îndoială, dacă nu exterminaţi, dar cel puţin robiţi şi pământurile lor, cele mai mănoase din ţară, împărţite altora. Putem deci afirmà cu siguranţă că în luptele dintre Bogdan şi Ludovic, populaţiunea ungurească din Moldova a luat partea Voevodului împotriva Ungurilor.

Dar, pentru ca să fi luptat împotriva acelor ce erau de o lege şi de o limbă cu dânşii, trebuià ca ei să fi fost cu totul identificaţi cu noua lor ţară, lucru care cu greu se puteà întâmplà numai după o curgere de şasezeci de ani, când cei mai bătrâni dintre ei puteau ţineà minte

(1) Kézai, II_5; Thuroczy, I, p. 78; Fejér, V_5, p. 409; Hurmuzaki, I_1, p. 484; Fessler, op. cit., p. 438.

(2) Thuroczy, II, cap. 79; Fejér, V_2, p. 394, V_3, p. 399, 452, la Fessler, op. cit., p. 439.

(3) M. Kogălniceanu, *Letopiseţe*, ed. I, t. 1, p. 20.

(4) Spre exemplu: Ghelebi Miclouş, despre care vorbeşte documentul citat în nota 4 dela pagina 252 de mai sus, erà cu bună samă om făcut în vremea luptelor lui Bogdan cu Ludovic, iar fiii săi născuţi.

că copilărise peste munţi. Iată temeiurile pentru cari cred că aducerea Ungurilor în Moldova nu poate fi atribuită decât lui Bela IV şi că a avut loc cam în aceeaş epocă în care acest rege hărăzise Ţara-Românească Ioaniţilor, adică pe la 1250.

Aşezarea coloniilor ungare pe Siretiu şi pe Trotuş a avut cu bună samă drept urmare întemeierea oraşelor Bacău şi Târgul-Trotuşului, în populaţiunea cărora Saşii intrau într'o proporţiune foarte însemnată.

Dacă în Ţara-Românească, în regiunea dealurilor, constatăm fiinţa mai multor stătuleţe româneşti, dacă aceea a Knezatelor bolochovene dintre Nistru şi Nipru este mai presus de ori ce îndoială, apoi nu este nici un temeiu pentru a presupune că basinul Moldovei erà nelocuit, mai ales când numeroase indicii ne arată că aici existà, înainte de întemeierea statului moldovenesc, un Voevodat român vasal Ungariei şi asemănându-se cu cele dela Miază-zi de Carpaţi.

Grijei de a ţineà în respect acest Voevod sau de a-i închezeşluì credinţa se datoreşte fără îndoială ridicarea Cetăţii Neamţului, căci altă raţiune de a fi nu are. Într'adevăr, ea nu închide nici o trecătoare şi pământurile ce o înconjoară nu aveau destul preţ, pentruca folosul posesiunii lor să fi justificat atâta trudă şi atâta cheltuială. Castelanul Cetăţii Neamţului se folosià de veniturile satelor româneşti de prinprejur în schimbul îndatoririi de a priveghià pe Voevodul Moldovei, de a-l împiedicà să molesteze coloniile ungare de pe Siretiu, de a le da ajutor împotriva lui. El mai erà însărcinat fără îndoială să privegheze atât plata tributului datorit de Voevod, cât şi darea lui de ajutor ostăşesc în caz de năvălire a Tătarilor. Repet că altă raţiune de a fi nu a putut să aibă şi nu a avut Cetatea Neamţului.

In privinţa întemeierii ei, găsim oareşcari indicii la Benkö. El crede că parte din Teutonii izgoniţi de Andrei II în anul 1225 n'au părăsit Ungaria, ci au găsit adăpost printre Secuii cari, cu prilejul luptelor purtate împotriva Cumanilor, învăţase să preţuească vitejia lor. În sprijin el ne citează mai multe urme ale prezenţii unor Cruciaţi prin ţinuturile secueşti (1).

(1) Non ex omni autem Bozzae regione, aut ejus vicinia, amandatos fuisse *Crucigeros*, inde confici posse mihi videtur, quod non arcis modo *Bozzensis*, ab ipsis probabiliter structae, rudera hodieque visuntur ; sed praesertim turris, quam iidem prope extremitatem pagi *Haraly*, in sede siculicali Orbai, posuerant, integram structuram suam lapideam tuetur, quae cujusnam Ordinis religiosi fuerit Lakatos in sua *Siculia* ignorabat: difficile igitur esset creditur, cunctis ejectis Teutonicis, tam brevi temporis intervallo, tantas aedes opera eorum exsurrexisse. Non desunt rationes quae suadeant Milites hos, Siculis nostris, quorum terram adcolebant, gratos fuisse

Este foarte probabil ca unul sau mai mulţi din aceşti Cavaleri să fi obţinut, dela Bela IV sau dela vreun urmaş al lui, învoire să clădească o cetate pe malurile Ozanei, precum şi ocârmuirea câtorva sate româneşti pe Ozana şi pe Topoliţa, sub condiţiune de a priveghià purtarea Voevodului Moldovei.

Poporul a numit acea cetate «a Neamţului» după întemeietorul ei, precum şi ţinutul a luat numire de «ţinutul Neamţului», iar oraşul de lângă cetate, întemeiat probabil de Saşi din Bistriţa şi din Rodna, a fost desemnat, dela început, sub denumirea de «Târgul Neamţului».

Cetatea Neamţului a fost întemeiată sau odată cu aşezarea colonilor ungare pe Siretiu sau după acea colonizare. Înainte de dânsa, nu ar fi putut să aibă loc, căci erà prea izolată şi prea departe graniţa.

Când oare pus-au Voevozii Moldovei stăpânire pe Cetatea Neamţului şi când întrunit-au ei sub ocârmuirea lor părţile locuite de Unguri, înainte sau în vremea întemeierii Statului Moldovenesc?

Toate probabilitățile sunt că ei, în vremea întemeierii, domniau

---

ideoque in quaedam territoria Siculica admissos. Multa de his, et possessionibus eorum, lingvis hominum, illis in oris Siculorum circumfieruntur: promissa quoque mihi erant instrumenta nonnulla res ipsorum illustrantia; sed ea postmodum, forte quod ad jus, ut vocant, possessionarium pertinerent, in arcis non reperta, hoc est denegata. Eos in certis rebus Archiepiscopo Strigoniensi subjectos fuisse, facile admiserim. Ceterum, quam longo tempore, ab adita possessione, hac regione decesserint, vix (quia, quae non scio, fateri dedicerim) vel conjectura adsequi valeo. Neque illud exploratum habeo, quam vere Stephanus Lakatos, suae *Siculiae* *&*. IV, memoriae prodiderit, *Crucigeros* olim in *Székely-Kereszt-Ur*, *Bere-Kereszt-Ur*, *Csicsó-Kereszt-Ur*, *Veres-Torony* (Rubra Turri) et *Sajó-Kereszt-Ur*, domicilia habuisse. Scias, hungaricum *Kereszt-Ur* (pro *Keresztnek-Ura)*, latine esse *Crucis Dominus*. (Benkö, *Milkovia*, I, IV, p. 104.)

Articolul *Marelui Dicţionar Geografic*, t. IV, p. 468, relativ la *Cetatea Neamţului* conţine un mare număr de greşeli. Aşà, spre exemplu, autorul, care atribue construcţiunea ei Teutonilor aduşi de Andrei II în ţara Bârsei, face din aceşti Cavaleri: *o ceată din Ordinul Ioaniţilor sau Cavaleri de Malta!* Apoi el ne mai asigură că aceşti Cavaleri teutoni au fost stabiliţi un moment în *Nordul Moldovei* şi că *aicea* au ridicat chiar, *în mijlocul Cumanilor*, o formidabilă cetate dar că disgraţia curţii maghiare îi forţează, *pe la anul 1220*, să părăsească acest avut târâm de cuceriri.

Nu mai puţin interesante sunt silinţele ce şi le dă autorul pentru a ne dovedì că Tătarii pe cari-i dăruesc Domnii Mânăstirilor în veacul XV nu ar fi Tătari, ci Cumani.

Ca şi când ar fi cu putinţă ca Românii, cari gemuse două sute de ani sub jugul Cumanilor, să fi putut confundà rămăşiţile rămase la ei ale acestui popor de rasă turanică, oameni nalţi, frumoşi, albi, bine făcuţi, cu Tătarii, mai de curând în contact cu ei, popor de rasă mongolică, compus din oameni mici, urîţi la faţă, galbeni la piele şi cu ochii aşezaţi pieziş! Ş'apoi cum ar fi căzut acei Cumani în robie?

peste toată Moldova dintre Siretiu şi munţi. Căci dacă părţile din jos ar fi urmat vreme îndelungată să alcătuească un ţinut deosebit, ocârmuit de Coroana ungară, ei n'ar fi putut să se identifice cu desăvârşire cu interesele ţării de dincoace de munţi. Iar dacă Cetatea Neamţului ar fi urmat să rămâie în mâna Regelui Ungariei până la venirea lui Bogdan, ea a trebuit să constitue pentru Români un cuiu dureros şi supărător în coastele lor.

Este deci de crezut că această întrunire a părţii de sus cu cea de jos a ţării dintre munţi şi Siretiu a fost îndeplinită, în chip paşnic, mult înainte de răsboaiele lui Bogdan cu Ludovic. Ea trebue să se fi săvârşit cu voia Coroanei ungare, în vremea ocârmuirii unui Voevod care, prin slujbele lui, ştiuse să-i inspire încredere.

VI.

Despre a doua Episcopie a Milcovului.

Regii Ungariei reluară încercările de propagandă catolică peste munţi în veacul XIV, când vedem Dominicanii înlocuiţi prin Minoriţii Ordinului Sfântului Francisc (1). Dela 1332 încolo găsim pomeniţi în documente mai mulţi prelaţi purtând titlul de Episcopi ai Milcovului.

La 1332 Papa Leon XXII invită pe Arhiepiscopul de Gran să ordone ca Episcop al Milcovului pe călugărul minorit Vito de Monferrat, Capelanul Regelui Carol Robert, în speranţa ca Episcopia Milcovului, ruinată de pe timpul Tătarilor, să ajungă iarăş la starea de mai înainte (2). Nu se ştie dacă acest Vito de Monferrat a fost sfinţit şi a venit în Eparhia sa, fapt este însă că în anul 1344, precum rezultă dintr'un act al Regelui Ludovic I, Episcopul Andrei al Transilvaniei îşi exercită jurisdicţiunea spirituală nu numai asupra Ungurilor din Transilvania, ci şi asupra Secuilor şi a Saşilor, ceea ce, pentru cei dintâi, nu ar fi putut să se întâmple dacă ar fi existat atunci un Episcop al Milcovului, de a cărui Eparhie au atârnat totdeauna Secuii (3). Ea

(1) Vezi mai departe.

(2) ...... Quod Episcopatus Mylkoviensis, in regno Hungariae, in finibus videlicet Tartarorum ex inhibitione ordinatus antiqua, a tempore, quo dicti Tartari potenter dictum regnum, seu partes Hungaras; proh dolor! intrauerunt, fuit per eos fatales et sæuos omnino destructus et ecclesia ipsius Episcopatus funditus exstirpata, exstinctis et defunctis successiuis deinde temporibus, Canonicis ecclesiae antedictae . . . . Hurmuzaki, I_1, p. 622; Fejér, p. VIII_3, 635.

(3) ..... Episcopatus in Milkovia instauratum, jam ante annum 1345, adversa vis aliqua evertit. Perspicuum enim est ex litteris Ludovici I. Hung. Regis, anno

rămase vacantă până în anul 1347, când în urma stăruinţei Regelui Ludovic şi a mamei sale, Papa Clement VI însărcină pe Arhiepiscopul de Calocsa să sfinţească ca Episcop al Milcovului pe augustinul Toma de Nympti, capelanul regal, întrebuinţând aceiaşi termeni cari fusese întrebuinţaţi de Ioan XXI în 1332 (1). Despre acest nou Episcop al Milcovului ştim că Regele îl trimite în anul următor ca sol la Veneţia spre a asistà cu alţii la depunerea jurământului, prin care ducele şi senatorii confirmau tratatul de pace încheiat cu Ungaria (2).

În 1357 erà Episcop al Milcovului, în locul lui Toma de Nympti, un oareşcare Bernard. Papa îl transferă în acel an la Plotsk, în Polonia, când scaunul de acolo devenì vacant (3). Se vede că numitul întâmpină greutăţi în instalarea lui, căci în anul 1360 Papa se văzù silit să însărcineze doi Episcopi poloni cu instalarea lui în scaunul episcopal a cărui putere şi venituri erau uzurpate de canonicul Inislav (4). Însă prin altă bulă din acelaş an Papa revine asupra celor scrise în bula precedentă şi citează pe Bernard înaintea sa în termen de trei luni, deoarece Regele Cazimir îi făcuse cunoscut că tatăl lui Bernard, predând duşmanilor Regelui oraşul Sandomir, toată familia, până la a treia generaţie, fusese exilată din Polonia. Apoi Bernard însuş, de când se instalase la Plotsk, se purtà ca un duşman al Regelui şi îşi permiteà să dea sentinţe de excomunicare în contra mai multor clerici şi laici din Regat (5). Iar la 1363 vedem pe Papa Urban V poruncind arhiepiscopului de Gnezna să absolve pe canonicii din Plotsk excomunicaţi de Bernard, *fostul episcop al Milcovului* (6). După Bernard fu Episcop al Milcovului un anume Albert, precum ne dovedeşte bula Papei Grigore XI, care numeşte, în anul 1371, în locul său, pe Nicolae de Buda, din ordinul Augustinilor (7). Deciziunea Papei fu comunicată de el Regelui Ludovic, rugându-l să ajute pe acel prelat să răscumpere

1344 datis, anno eodem Episcopum Transsilvaniensem, Andream, imperium pontificale habuisse non in Hungaros Transilvaniae tantum, sed et Saxones, ac etiam Siculos, ad diœcesim alias Milkoviensem pertinentes : quod, vigente Episcopatu Milkoviensi, non facile fieri potuisset. (Benkö, *Milkovia*, I, IV, p. 121. Actul lui Ludovic cel Mare la p. 122. Observ că Ţara Bârsei, deşartă în vremea primei Episcopii a Milcovului, nu făceà parte din Eparhia Episcopului Cumanilor).

(1) Hurmuzaki, I_2, p. 4; Theiner, op. cit., I, p. 737.
(2) Hurmuzaki, I_2, p. 8; Fejér, IX, 6, p. 36.
(3) Hurmuzaki, I_2, p. 45; Theiner, *Monum. hist. Pol.*, I, p. 583.
(4) Hurmuzaki, I_2, p. 64; Theiner, op. cit., I, p. 597.
(5) Hurmuzaki, I_2, p. 65; Theiner, op. cit., I, p. 595.
(6) Hurmuzaki, I_2, p. 80; Theiner, op. cit., I, p. 616.
(7) Hurmuzaki, I_2, p. 174; Theiner, *Mon. Slav. merid.*, I, p. 270.

bunurile şi drepturile ce le avuse altădată acea Episcopie şi cari-i fusese răpite (1). Tot odată Papa poruncià Arhiepiscopului de Gran să restitue Episcopiei Milcovului, situată la marginea Ungariei, lângă necredincioşi, care fusese lipsită de păstori mulţi ani din cauza răsboaielor şi altor împrejurări, bunurile şi drepturile ce-i aparţinuse şi cari şi le însuşise arhiepiscopii de Gran cari-l precedase (2). Despre acest Episcop ne zice Benkö că constată că, în anul 1375 el îşi purtà într'adevăr titlul în Ungaria, dar nu-şi exercità ministerul în Milcovia (3). Nu-l vom contrazice: nici unul din Episcopii numiţi mai sus n'a putut să exercite drepturi episcopale de această parte a munţilor.

Dela 1375 până la 1438 nu mai întâlnim nici un Episcop al Milcovului. Tocmai în 1438 începe o nouă serie de Episcopi «Milkoviensi», despre cari mă voiu ocupà după ce voiu vorbì de alte Episcopii catolice, înfiinţate în Nordul şi Centrul Moldovei.

Limitele Episcopiei a doua a Milcovului n'au putut să fie decât acele în cari erà cuprinsă Episcopia Cumanilor, adică scaunele secueşti şi partea de Răsărit a Ţării-Româneşti cu cea de jos a şesului Siretiului, dela vale de Adjud.

VII.

Despre Episcopia Siretiului.

Fraţii Peregrini în numele lui Hristos erau o asociaţie de Dominicani şi de Franciscani, care fusese organizată prin bula din 1321 a Papei Bonifaciu VIII şi prin a lui Ioan al XXI-lea din 1332. Această asociaţie trebuià să se ocupe mai ales cu readucerea în sânul bisericii catolice a popoarelor schismatice de rit grecesc (4).

Prezenţa unor misionari catolici în părţile cari au alcătuit mai târziu

(1) Hurmuzaki, I_2, p. 175; Theiner, *Mis. Hung.*, II, p. 110.

(2) Hurmuzaki, I_2, p. 176; Theiner, op. cit., II, p. 110.

(3) .... Vero 1375 Nicolaus; sed hic titulum in Hungaria, nec officium in Milkovia gessit. (Benkö. *Milkovia*, I, IV, 122). În 1375 vedem pe Episcopul Nicolaus al Milkoviei, care se intitulează *sufragan al Episcopului Agriensis* (Erlau) în Cibin (Sibiiu), unde sfinţeşte o capelă construită de unul Herman din Sibiiu, cu hramul Prea Curatei Fecioare.

(4) Schmidt, *Romano-Catholici per Moldaviam Episcopatus*, p. 14, nota 5; K. Eubel, *Zur Geschichte der röm. kath. Kirche in der Moldau*, în *Römische Quartalschrift* pe 1898, I, p. 107.

*

Moldova se constată înainte de descălecare, deoarece ştim că, în anul 1349, au fost ucişi în Siretiu toţi Minoriţii ce se aflau acolo (1).

În anul 1370 se prezentară înaintea Papei, la Montefiascone, călugării minoriţi Paul de Schweidnitz (Silesia) şi Nicolae de Mehlsack (Prusia) (2), cari veniau din Moldova unde petrecuse timp îndelungat. Ei arătară Papei că sunt însărcinaţi de Laţcu, Domnul Moldovei, să-i aducă la cunoştinţă, că atât Domnul, cât şi poporul acelei ţeri, cari până atunci erau schismatici, se hotărîse în urma predicilor călugărilor minoriţi să renege schisma şi să îmbrăţişeze credinţa catolică. Laţcu rugà pe Papa să înalţe Târgul-Siretiului, situat în Eparhia schismatică a Haliciului, care târg aveà populaţie şi importanţă destulă, în urbe *(civitas)*, conferindu-i chiar acest nume, şi să puie într'însul un Episcop catolic, care să înveţe şi să păstreze în credinţa catolică pe Domn şi pe popor (3).

Papa văzând această cerere şi ascultând arătările celor doi călugări, scrise arhiepiscopilor de Praga, Breslau şi Cracovia să cerceteze şi să se încredinţeze dacă într'adevăr Laţcu şi cu poporul său sunt gata să abjure schisma spre a îmbrăţişà cu sinceritate credinţa catolică, pentruca Papa să le trimită o bulă autorizând pe numiţii arhiepiscopi:

Să scoată zisul târg al Siretiului şi întreg *Ducatul* Moldovei de sub jurisdicţiunea Episcopului de Haliciu, sau a ori cărui alt Episcop, care ar pretinde că are drepturi spirituale sau ecleziastice asupra lor, spre a le supune sub puterea spirituală nemijlocită a Sfântului Scaun.

Să înalţe acel târg la rangul de urbe, împodobindu-l cu acest titlu; *să dea acelei urbi, ca Eparhie, întreg Ducatul Moldovei;* să hotărască limitele acelei Dioceze şi, dacă există biserică în Târgul-Siretiului, s'o înalţe la rangul de biserică catedrală sau episcopală.

Iar dacă nu este în Siretiu, biserică, să clădească una cu hramul Apostolului Petru sau al altui sfânt care ar convenì lui Laţcu. Să numească la acea biserică canonici, să înfiinţeze prebende, demnităţi, personal de preoţi, seculari şi regulari, după cum vor crede de cuviinţă. În sfârşit să ia toate măsurile ce le vor socotì de cuviinţă până la numirea unui Episcop nemerit (4).

Prin altă scrisoare din aceeaş zi, adresată către aceiaşi prelaţi, Papa le comunică că Laţcu i-a cerut să numească episcop al Siretiului pe

(1) Schmidt, op. cit., p. 24. Vezi izvoarele tot acolo, nota 1.
(2) K. Eubel, op. cit., p. 107.
(3) Hurmuzaki, I_2, p. 160; Fejér, IX_4, p. 246, IX_7, p. 295.
(4) Ibid, ibid.

profesorul Minoriţilor din Cracovia, Andrei. Iar Papa necunoscându-l, cere arhiepiscopilor să se încredinţeze de meritele lui şi să-l sfinţească Episcop al Siretiului, dacă îl vor socotì vrednic de această însărcinare, iar de nu, să numească pe altă persoană, care ar socotì ei că este mai potrivită (1).

Câteva zile mai târziu Papa poruncì, în scris, lui Nicolae de Mehlsack să trimită în Rusia, în Litvania şi în Moldova, pentru propagarea credinţei catolice, douăzeci şi cinci de călugări (2).

Hurmuzaki şi Schmidt bănuesc, cu drept cuvânt, că motivele conversiunii lui Laţcu n'ar fi fost tocmai curate şi că, pe lângă tragerea de inimă, s'ar fi putut aflà motive lumeşti sau politice (3). Teama că Regele Ludovic care, la moartea lui Cazimir, întrunise şi Polonia sub sceptrul său, ar fi putut să-l depuie, erà de natură a-l face să caute sprijinul atât de puternic al Papei. Dar nu pot înţelege pentru ce ei atribue această conversiune dorului de a se despărţì de soţie spre a se căsătorì cu alta. Biserica ortodoxă, în materie de divorţ, a fost doară totdeauna mult mai largă decât cea catolică.

Călugărul Andrei fu sfinţit Episcop al Siretiului de către Florian, Episcopul de Lemberg, în catedrala acestui oraş, în ziua de 9 Martie 1371 (4), iar la 9 Maiu următor acest fapt fu adus la cunoştinţă Papei, comunicându-i-se şi textul jurământului pronunţat de noul Episcop (5).

Schmidt (6) bănueşte că Episcopia Siretiului, în vremea acelui Episcop, ar fi fost un fel de Episcopie *in partibus infidelium,* în care Episcopul Andrei, om de neam ales (7) şi în favoare, n'ar fi stat în chip statornic. Lucrul este posibil pentru primii ani, dar precum vom vedeà, nu pentru ceilalţi. Fapt însă este că în Decemvrie 1371, adică nouă luni după sfinţire, noul Episcop al Siretiului se aflà încă în Lemberg, deoarece vedem pe Papa însărcinându-l ca, împreună cu Arhiepiscopul din Gnezna şi cu cel din Cracovia, să aresteze pe un preot

(1) Hurmuzaki, I_2, p. 162; Theiner, *Mon. hist. Hung.*, II, 101.

(2) Hurmuzaki, I_2, 163; Fejér, IX_4, 248.

(3) Hurmuzaki, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, I, p. 255; Schmidt, op. cit., p. 21.

(4) Hurmuzaki, I_2, p. 168; Theiner, *Mon. hist. Pol.*, I, p. 664.

(5) Hurmuzaki, I_2, p. 169; Theiner, op. cit., I, p. 660.

(6) Schmidt, op. cit., p. 22.

(7) Schmid, op. cit., p. 24. Nota 4 vorbeşte de neamul *Iastrzebiec*, din care ieşià Episcopul Andrei, cu porecla de *Wasilo*, şi care mai fusese şi confesor al Reginei Elisabeta, mama Regelui Ludovic al Ungariei.

anume Ioan, din Dioceza Breslaului, care îndemnà pe locuitorii din Lemberg la îmbrăţoşarea eresurilor schismei (1).

Trebue observat că, în acelaş an 1371, în luna Septemvrie, acelaş Papă numeşte Episcop al Milcovului pe Nicolae de Buda şi stăruie atât la Regele Ludovic, cât şi la Arhiepiscopul de Gran, să facă a se restituì toate veniturile şi drepturile acelui Episcop care, ca şi cel de Siretiu, nu atârnă de nici un Arhiepiscop, ci direct de Papa (2). *Iată o dovadă că, în spiritul Curiei romane, Dioceza Moldovei erà cu totul deosebită de a Milcovului, care nu cuprindeà nici o părticică din ţara peste care domnià Laţcu.*

Conversiunea lui Laţcu la catolicism se făcù, deoarece vedem că Papa, într'un răspuns din Fevruarie 1372 (3) la o scrisoare a Domnului, îl felicită pentru acest fapt, dar a poporului Moldovei rămase o pie speranţă a misionarilor Minoriţi. Laţcu nici măcar nu izbutì să tragă cu dânsul la catolicism pe propria lui soţie: din aceeaş scrisoare a Papei vedem că el se plânsese Pontificelui de îndărătnicia cu care Doamna ţineà la eresurile ei. Despre o cerere de despărţenie nici o vorbă, iar Papa, în răspunsul său, spune lui Laţcu că nu doreşte să-l silească a-şi părăsì soţia, ci îl îndeamnă să nu se lase, din cauza coabitaţiunii cu dânsa, să fie târît în erorile ei (4).

Faptul că Laţcu este îngropat în biserica episcopală dela Rădăuţi nu dovedeşte îndestul că, la moarte, s'ar fi întors la credinţa Răsăritului, precum pretinde Melhisedec (5).

Se poate prea bine ca el să fi murit catolic şi să fi fost îngropat într'o biserică catolică, dar că un Domn următor, poate Stefan cel Mare, care se laudă că i-a înfrumuseţat mormântul, să-i fi transportat rămăşiţele în catedrala dela Rădăuţi (6).

Vremea Domniei lui Iurg Koriatovici şi a reacţiunii ortodoxe, aduse de această domnie, a trebuit să fie o epocă de restrişte pentru Episcopia catolică dela Siretiu, dar furtuna fu de scurtă durată. Cu domnia lui Petru Muşat, fiul unei catolice care venì să trăească în Moldova şi

(1) Hurmuzaki, I_2, p. 176; Theiner, op. cit., p. 668.

(2) Vezi mai sus notele 117, 118, 119.

(3) Raynaldus, ad annum 1372, în *Magazin Istoric pentru Dacia*, III, p. 141.

(4) Id, ibid.

(5) Melhisedec, *Papismul şi starea actuală a Bisericii ortodoxe*, p. 8.

(6) Melhisedec, *O vizită la câteva biserici şi mânăstiri ortodoxe din Bucovina*, în *Anal. Acad. Rom.* VII. *Memorii şi notite*, p. 291.

care erà însurat cu altă catolică, sora lui Vladislav Iagello (1), viitorul începù să-i surâdă din nou.

La 1375 Regele Ludovic obţinuse ca Papa să înfiinţeze la Haliciu o arhiepiscopie catolică (2). Muşăteştii, rude cu Mircea, erau, ca şi acesta, protejaţii Coroanei ungureşti. Apoi Petru Muşat ar mai fi fost şi înrudit cu familia regală ungară prin mama lui, Margareta (3), care erà, precum am spus, catolică: destule temeiuri pentru ca catolicismul să fi fost foarte bine văzut în această domnie.

Biserica catolică din Siretiu şi o mânăstire de Dominicani (4) existau de mai nainte, dar Margareta construì acolo, în anul 1380, o nouă biserică, cu hramul Sfântului Ion Botezătorul, în care, după voinţa ei, fu îmmormântată (5).

Dintr'un act dat la Hârlău, reşedinţa Margaretei, la 1 Maiu 1384, rezultă că, în urma stăruinţelor mamei sale, Petru dăruise dreptul cântarului din Târgul-Siretiului, pentru vecie, fraţilor ordinului Predicanţilor din mânăstirea ce o clădise în acel târg Margareta (6).

---

(1) G. Popovici, *Anul dela Martie în Moldova.* Tipăritură separată din *Convorbiri Literare*, p. 20.

(2) Vezi citatele la Iorga, op. cit., p. XXVIII.

(3) Ibid., p. XXXVIII—XXXIX.

(4) Ch. Auner, *La Moldavie au Concile de Florence.* Paris. Paul Feron Vrau, p. 6.

(5) Schmidt, op. cit., p. 21, nota 4.

(6) Nos Petrus Waivoda d. g. dux terre Moldavie attendentes et considerantes, qualiter illustris et nobilissima D. D. Margarita, mater nostra dilecta et honorabilis, in civitate Cerethensi ob reverentiam Dei et beatae Mariae Matris eius ac beati Iohannis Baptistae ecclesiam et locum religiosorum fratrum Predicatorum construi et hedificari fecit pro salute animae suae et nostrae ac parentum nostrorum, in qua ecclesia predicta domina mater nostra suam sepulturam elegit, postquam de isto mundo Deus eam ad suam gloriam vocabit et idcirco ipsa cupiens toto corde affectionis, ut servitores dictae ecclesiae et capellani seu fratres Praedicatores antedicti magis ferventer et devote contemplationi, devotioni seu orationi valeant vacare, nobis materno ac pio affectu supplicavit et cordialiter rogavit, quatenus libram seu pensatorium quod est in civitate nostra praedicta Cerethensi praedictis fratribus Praedicatoribus dictae ecclesiae desservientibus simpliciter dare et concedere dignaremur. Nos igitur Sanctorum regum et Principum exemplo, qui suis muneribus et donariis cultum et servitium divinum ampliaverunt et multipliciter augmentaverunt, sicut David et alii reges et principes, qui tam in veteri Testamento, quam in novo fuerunt sibi similes, volumus et in desideriis cordis nostri gerimus, ut servitus Domini in terris nostris semper honorabilius peragatur et continue augmentetur iuxta etiam praeceptum divinum dominam matrem nostram honorare cupientes ac eam consolari, devotas eius supplicationes et petitiones devoto animo et benigno libenter acceptavimus et libram seu pensatorium, quod est in praedicta nostra civitate Cerethensi praedictae ecclesiae b. Iohannis Baptistae eiusque servitoribus fratribus Praedicato-

Dintr'o bulă papală purtând data de 28 Ianuarie 1378 (1), constatăm că mânăstirea cea veche ar fi fost vândută de Elie Petit, Generalul Dominicanilor, Vicariatului fraţilor Peregrini.

Este probabil că pe vremea lui Petre Muşat şi mai ales cât a trăit mama acestuia, episcopul Andrei va fi găsit folos să mai stea şi prin Siretiu. Mai ales că biserica parohială erà un loc de pelerinagiu, din cauza numeroaselor minuni cari se împliniau acolo, precum rezultă dintr'un document încredinţat, făcut la 24 Iunie 1402 (2).

Apoi, precum am văzut din scrisoarea Papei către arhiepiscopii de Praga, Breslau şi Cracovia, Siretiul erà un oraş poporat şi însemnat, conţinând o numeroasă populaţie catolică, alcătuită, se pare, din Nemţi — într'adevăr socotelile Lembergului pomenesc, la anul 1380, pe nişte locuitori din Siret purtând numele de Bertold, Friedman, Ioan Zimmermann, Heinrich, Anselm, Ioan Leffel, Schnoebeck — din Poloni şi din Unguri (3).

Schimdt (4) crede, şi ca el au mai crezut şi alţii, pe baza unor acte ce, după Eubel, sunt puţin demne de încredere (5), că Andrei ar fi fost de două ori Episcop: întâia oară înainte de 1380 şi a doua oară după acel an, iar în interval ar fi fost unul Stephan Rutheni sau chiar doi Episcopi, din cari al doilea cu nume necunoscut. Eubel stabileşte (6) în chip aproape neîndoelnic că Andrei a fost singurul Episcop catolic al Siretiului până la anul 1386 sau 1387, când a fost transferat la Viena.

Urmaşul său fu Ioan (7) (Ioannes zis Saratorius), care murì înainte

---

ribus tenore praesentium nunc et in perpetuum concedimus ac volumus et ordinamus, quod praedicta concessio perpetuis temporibus irrevocabilis permaneat et consistat, atque servitores dictae ecclesiae pro salute nostra et dominae matris nostrae et aliorum de genere nostro continue Dominum debeant exorare. In cuius concessionis testimonium sigillum nostrum duximus presentibus suspendendum, praesentibus subscriptis nostro carissimo domino Poruczno. domino Borla, domino Jula. Datum IV Dominica in qua canitur. Iubilate a. MCCCLXXXIV in villa Horleganoio in curia matris nostre carissime. (W. Abraham, *Powstanie organizacyi kosciolia lacinsckiego na Rusi*, I, p. 385. Din arhivul Dominicanilor la Lemberg).

(1) A. Brémond, *Bullarium ord, FF. Praedicatorum*, T. II. Rome, 1730, p. 292, la Auner, op. cit., loc. cit., şi nota 5.

(2) A. Czolowski *Sprawie woloskie, Polscie do* r. 1412, la Auner, op. cit., p. 6, nota 4.

(3) Czolowski, *Pomniki dviejowe Lwowa z archiwum miasta*, I, II, la Iorga, op. cit. p. XXV.

(4) Schmidt, op. cit., p. 24 şi urm.

(5) Eubel, op. cit., p. 108 şi urm.

(6) Id., ibid.

(7) Schmidt, op. cit., p. 26; Eubel, op. cit., p. 108 şi urm.

de Iunie 1394, iar după dânsul venì Stephanus Martini, numit de Papa la 8 Iunie 1394.

Eubel (1) crede că Stephanus Rutheni, care figurează în lista lui Schmidt (2), este identic cu Stephanus Martini; cea dintâi numire putând provenì dela naţionalitatea Episcopului, iar cea de a doua dela părintele său.

În privinţa urmaşilor lui Ştefan naşte oareşcare îndoială, pricinuită de înseşi izvoarele dela Vatican. La 5 Martie 1413, Papa Ioan XXIII numeşte la scaunul Siretiului, vacant în urma morţii lui Ştefan, pe Nicolaus Venatoris, ermit al ordinului Sfântului Paul, magistru în teologie, iar la 31 Iulie, acelaş Papă numeşte la acelaş scaun, vacant prin moartea episcopului Ioannes de Polonia, pe Thomas Erneber din ordinul Predicanţilor. Eubel crede că această încurcătură se poate lămurì prin faptul că Nicolaus fusese propus din partea Ungariei, iar Thomas din a Poloniei, unde se cunoşteà sau voià să se cunoască ca predecesor al său numai Ioan din Polonia, fără îndoială identic cu Ioan, predecesorul lui Thomas, pomenit mai sus. Starea de neregulă a Curiei lui Ioan XXIII ar puteà, zice Eubel, să explice această lipsă de atenţiune care nu este unică. Când, cu accesiunea lui Martin V, se readuse mai multă ordine în cancelaria papală, se pare că îndoita ocupare a Episcopiei Siretiului fu băgată în samă, căci la 19 Iulie 1418, Nicolae Venatoris este transferat la episcopia Scardoniei în Dalmaţia, care erà privită ca vacantă (3).

Însă deoarece acesta nu erà cazul, se pare că Nicolae urmă o parte titlul de Cerethensis, cu atât mai mult cu cât în acest timp Thomas Erneber murì sau fu transferat. Eubel crede că trebue să vedem pe Nicolae Venatoris în Episcopul, după a cărui moarte fu numit, la scaunul de Siretiu, la 29 Iulie 1434, de către Papa Eugeniu IV, Minoritul Joannes (4).

Prin urmare iată şirul probabil al Episcopilor de Siretiu:

1) Andrei Vasilo, 1371—1386 (sau 1387).
2) Ioannes, mort 1394.
3) Stephanus Rutheni sau Martini, după 1394.
4) { Nicolaus Venatoris / Thomas Erneber } numiţi 1413, amândoi poartă titlul de Cerenthensis.

(1) Eubel, op. cit., p. 109.
(2) Schmidt, op. cit., p. 25.
(3) Eubel, op. cit., p. 110.
(4) Id., p. 111.

5) Ioannes, numit 1434.

După aceasta mai avem pe Dominicanul Ioannes Rosa (1), dar izvoarele dela Vatican nu fac menţiune de el şi din celelalte (2) nu rezultă în chip desluşit dacă a fost Episcop la Târgul-Siretiului şi nu aiurea. Dela început Episcopii Siretiului făceau numai rari apariţiuni prin Eparhia lor şi şedeau mai cu samă în Polonia, la Curtea Regală, pe lângă Arhiepiscopii poloni, sau ocupau funcţiuni în acel Regat (3).

Spre a curmà acest abuz, care puteà să fie numai dăunător intereselor spirituale ale poporului ce le erà încredinţat, Papa, la numirea lui Ştefan Martini, îi hotărăşte că: «voinţa lui este ca înainte de a i se expedià scrisorile privitoare la numire, Episcopul să meargă la biserica lui, să stea însuş acolo şi să nu îndeplinească slujba în afară de urbea şi Dioceza Siretiului» (4). Este probabil că Ştefan Martini, *despre care nu ştim când a murit*, cu toată injoncţiunea Papei, a stat departe de Târgul-Siretiului în vremile tulbure pentru Moldova dintre 1394 şi 1400.

Aceşti Episcopi nu par a se fi interesat mai de aproape de interesele Diocezei lor, nici când veniră timpuri mai liniştite, nici chiar după divorţul pronunţat de Papa între Ringola (sau Ringala) şi Alexandru cel Bun, când această Doamnă primì, la 1421 (5), Târgul-Siretiului ca apanagiu şi probabil îşi aşeză locuinţa într'însul. Nu vedem nici un semn despre prezenţa lui Nicolaus Venatoris sau a lui Thomas Erneber la sediul Episcopiei pe acea vreme. În anul 1412, Papa Ioan XXIII înălţase biserica catolică din Lemberg la rangul de biserică mitropolitană şi-i conferise dreptul de jurisdicţiune asupra Episcopiilor de ritul grecesc din Przsemysl, Chelm, Cameniţa Vladimir, Siret şi Kiev (6). Mă îndoiesc că ar puteà fi vorba aici de Episcopia noastră a Siretiului, deoarece nu avem nici o ştiinţă ca această Episcopie să fi fost Episcopie catolică de ritul grecesc, bula de fundaţiune neconţinând nimic în această privinţă.

---

(1) Schmidt, op. cit., p. 42.
(2) Engel, op. cit., p. 111.
(3) Schmidt, op. cit., p. 28; Hurmuzaki, I_2, p. 514—515.
(4) Schmidt. op. cit., loc. cit.
(5) Uljanicki, *Materialy*, etc., p. 26.
(6) Hurmuzaki, I_2, p. 402.

VII

Despre întâia Episcopie a Bacăului.

Populaţiunea catolică din Moldova, la începututurile domniei moldovene, se împărţià în două grupuri deosebite. Întâiul, mai puţin numeros, cuprindeà pe Nemţii şi Polonii din Siretiu, pe Saşii şi Ungurii din Suceava, Baia, Hârlău, Cotnar şi Târgul-Neamţului. Al doilea grup, mult mai însemnat ca număr, erà alcătuit din boierii şi ţăranii unguri de pe Siretiu şi Trotuş, cu târgoveţii saşi şi unguri din Târgul-Trotuşului şi din Bacău. Propaganda misionarilor catolici în ţările noastre în a doua jumătate a veacului XIV erà din cele mai active. Schmidt (1) citează o bulă a lui Bonifaciu IX, din 6 Ianuarie 1389, începând cu cuvintele: «Exultat cor nostrum», prin care acel Papă întăreşte privilegiile hărăzite societăţii fraţilor peregrini şi face menţiune de marele număr al locuitorilor catolici din Moldova. Păcat numai că data acestei bule, care se găseşte în *Analele Minoriţilor* ale lui Wadding, este fără îndoială greşită, căci Bonifaciu IX s'a suit pe tronul pontifical la 9 Noemvrie 1389 (2), şi prin urmare nu puteà să dea vreo bulă la 6 Ianuarie al aceluiaş an, adică cu zece luni înainte de alegerea lui. Dacă greşala este la Schmidt sau la Wadding, nu pot şti, căci Biblioteca Academiei noastre nu posedă *Analele Minoriţilor.*

Dacă avem a face cu o simplă greşală a lui Wadding sau a lui Schmidt şi dacă bula în realitate poartă data Calendelor de Ianuarie ale primului an al Pontificatului lui Bonifaciu IX, ea constitue o puternică dovadă atât despre activitatea misionarilor în părţile Moldovei, unde catolicii erau foarte numeroşi, adică pe Siretiu şi Trotuş, cât şi despre interesul ce-l purtà Papa propagandei catolice în Moldova. Ea ar constituì o puternică presumpţiune în favoarea întemeierii de către acelaş Papă, cu doi ani mai târziu, a unei Episcopii în centrul acelui mare grup catolic: la Bacău. Ea ne-ar mai permite să fixăm, cu multă probabilitate, începuturile mânăstirii de Minoriţi din acel oraş în aceeaş epocă.

Menţiune directă despre prima Episcopie catolică din Bacău găsim numai în copia unei bule din anul 1439 a Papei Eugeniu IV. Această copie, întărită la 1520 de către Episcopul de Vidin, de pe originalul, în

(1) Schimidt, op. cit., p. 28.

(2) Mas Latrie, *Trésor de Chronologie*, p. 1184.

bună stare atunci, păstrat în arhiva mânăstirii franciscane dela Csik-Somlyo în Transilvania, a fost publicată pentru întâia oară de Contele Iosef Kemény (1). Iată pe scurt conţinutul ei:

Papa scrie Episcopului Benedict al Severinului că Bonifaciu IX înfiinţase în Moldova, *în anul al treilea al Pontificatului său*, din cauza întinderii acelei ţeri şi *a împrăştierii neîndemânatice a credincioşilor într'însa, pe lângă Episcopia mai veche a Siretiului, vacantă încă dela începutul secolului, spre marea pagubă a credincioşilor şi nerestau-*

---

(1) Contele Iosef Kemény, *Ueber das Bisthum und das Franziskanerkloster zu Bakov in der Moldau*, în Kurz, *Magazin für Geschichte, Literatur*, etc., II_1, p. 26. Iată textul acelei bule: *Eugenius* Episcopus, Servus Servorum Dei. Venerabili in Christo fratri *Benedicto Episcopo Zewriniensi.* Salutem, et Apostolicam benedictionem, Provida Sanctae hujus Sedis Apostolicae cura eo semper intense dirigebatur, ne populi in medio paganorum, infidelium, schismaticorum haereticorumque constituti suo spirituali unquam carerent animorum solatio, sacrorumque orbarentur administratione. Hac itaque sancta ex provisione perinde, ac ex ea etiam principaliter ratione, ut ipsa salvifica, ac pura Domini nostri Jesu Christi fides inter eosdem paganos, infidelos, schismaticos, ac haereticos fructiferos capire possit salutis, propagationisque radices, salubriter non minus, ac pie instituti fuere jam ab olim diversissimis in terrae hujus mundanae oris *Episcopatus* inter quos sane non ultimus erat ille, quem in *terra Moldaviae, ob terrae illius vastitatem, et Christi fidelium incommodam nimis dispersionem, praeter antiquiorem Cerethensem ab initio praesentis seculi jam vacantem, et cum grave Christi fidelium jactura, ne de praesenti quidem restaurabilem, in terrae illius Metropoli Bacchoviensi sancta Bonifacii, hujus nominis Pontificis IX pontificatus sui anno tertio solicitudo erexit, ac pia Joannis hujus nominis Pontificis XXIII, pontificatus sui anno quarto liberalitas variis excoluit, ornavitque Indultis, et Praerogativis.* Cum tamen etiam sedes haec episcopalis de praesenti vacare dinoscatur, exindeque maxima oriantur incommoda, quin imo et animorum jactura eo magis funesta extimescenda sit, *cum non solum ipsa terra Moldoviae, in qua graecana haeresis quoque quotidie magis, ac magis pullulare dicitur,* sed et finitimi huic terrae *Ciculi partesque Transalpinae* deficientibus iisdem in oris etiam *fratribus Ordinis Minorum* ecclesiasticarum personarum inopia vel maxime periculoso hoc tempore laborent. Hinc Fraternitati tuae auctoritate Apostolica serio injungimus, ut eo usque etiam, donec adjuvante Divino auxilio, *de quo ocyus restaurando sive Episcopatu Cerethensi, sive vero Bacchoviensi,* cum dilecto in Christo filio nostro *Ladislao Illustri Rege Poloniae, subjectoque eidem Eliă Palatino Moldaviae* per Apostolica scripta providere poterimus, curam pastoralem *terris in supra memoratis* pe Te, et alios, quos ad idoneos, et sufficientes putaveris et signanter per *Fratres Minores de regulari observantia Provinciae Boznensis* solerter, et sine mora exercias, et exerceri facias. Nec secus sub gravi Apostolica hujus Sedis indignatione, et Censura feceris. Super quibus tamen omnibus plenam, et omni modam tenore praesentium Tibi concedimus, auctoritate apostolica facultatem. Datum Florentiae. Anno Incarnationis Dominicae MCDXXXIX. Decimo Septimo Calend. Octobris. Pontificatus nostri anno nonno.

(Urmează încredinţarea Episcopului Nicolae de Vidin.)

rabilă pentru prezent, a înfiinţat sfânta mitropolie a Bacăului, pe care Papa Ioan XXIII, în al patrulea an al Pontificatului său, a împodobit-o cu mai deosebite prerogative şi drepturi. Dar acuma se află vacant şi acest scaun episcopal, ceea ce aduce multă pagubă mântuirii sufletelor, nu numai în Moldova în care se zice că eresurile greceşti câştigă adepţi din zi în zi, ci şi în ţara Secuească şi în părţile Transilvaniei, din cauza desăvârşitei lipse de personal bisericesc. Papa arată că se va sfătuì cu Regele Vladislav al Poloniei şi cu vasalul acestuia, Ilie, palatinul Moldovei, spre a vedeà care Episcopie trebue mai întâiu restaurată, aceea a Siretiului sau aceea a Bacăului. Însă până atunci încredinţează Episcopului Benedict al Severinului îngrijirea pastorală a acestor ţări şi-i porunceşte ca, fără întârziere, să exercite acea îngrijire prin fraţi minoriţi din provincia Bosniei.

Contele Kemény (1), în studiul său asupra Episcopiei Bacăului, după ce publică actul rezumat mai sus, conchide că Bonifaciu IX a înfiinţat o Episcopie catolică în Bacău, *în anul 1401.* Dar bula zice că această Episcopie a fost întemeiată în al treilea an al Pontificatului lui Bonifaciu IX. Dar Bonifaciu IX a fost ales la 2 Noemvrie 1389 şi încoronat la 9 Noemvrie al aceluiaş an (2). Prin urmare, al treilea an al Pontificatului său începe la 9 Noemvrie 1391 şi se sfârşeşte în aceeaş zi a anului 1392. Din acest interval: 9 Noemvrie 1391—9 Noemvrie 1392 este bula despre care vorbeşte Papa Eugeniu. Contele Kemény a făcut o greşală de zece ani şi, lucru curios, nimeni nu a îndreptat acea greşală. Schmidt, în loc de a îndreptà data, îndreaptă anul Pontificatului lui Bonifaciu şi zice că Episcopia Siretiului a fost mutată la Bacău de către Bonifaciu IX *în al treisprezecelea an al Pontificatului său.* Apoi mai face o notă prin care lămureşte că Bonifaciu IX fiind ales la 1389, al treisprezecelea an al ocârmuirii lui cade la 1401 (3).

Faptul că Episcopia Bacăului ar fi fost întemeiată pe timpul existenţei celei a Siretiului este explicat şi justificat cu prisosinţă prin acel al *împrăştierii neîndămânatece a populaţiunii catolice.* Bacăul erà, fără doar şi fără poate, locul cel mai bine ales pentru a fi reşedinţa chiriarhiei celei de a doua şi mai însemnate aglomerări de catolici în Moldova. Cu drept cuvânt se poate zice că dacă Papa n'ar fi înfiinţat o Episcopie catolică în Bacău, ar fi trebuit s'o înfiinţeze. D-l Iorga, în

(1) Kemény, op. cit., p. 26, nota 26.
(2) Mas Latrie, op. cit, loc. cit.
(3) Ibid, p. 33, nota 7.

prefaţa d-sale la actele relative la istoria cultului catolic în Moldova (1), crede că Episcopul Benedict al Severinului, dorind să întrunească sub ocârmuirea lui şi pe catolicii din Moldova, ar fi inventat el povestea cu înfiinţarea Episcopiei Bacăului de către Bonifaciu IX. Aceasta spre a ademenì pe Eugeniu IV, «un zelos restaurator al Bisericii», să-i încredinţeze lui îngrijirea acestei Eparhii, ceeace îi şi reuşì. Oare nu se atribue aici Episcopului Benedict o uneltire la care el nici nu s'a gândit? Căci pentru ce oare ar fi inventat el înfiinţarea unei Episcopii a Bacăului în anul 1391—1392? Pentru a obţineà ocârmuirea acelei Eparhii? Dar prin bula în chestiune, Papa Eugeniu îl însărcinează nu numai cu grija Eparhiei Bacăului ci şi cu aceea a Siretiului şi zice lămurit că-i încredinţează toate ţările sus pomenite *(curam pasturalem terris in supranumeratis)* adică: Moldova, Secuimea şi părţi din Ţara-Românească. Însă după bulele de fundaţiune a Episcopiei Siretiului, această Episcopie aveà drept Eparhie întreaga Moldovă (2). Prin urmare ce nevoie mai aveà Episcopul Benedict să inventeze o Episcopie a Bacăului? Cu dânsa sau fără dânsa, tot i se dădeà ocârmuirea spirituală a întregei Moldove.

Faptul că Papa Eugeniu zice la 1439 că Episcopia Siretiului este vacantă dela începutul veacului, este şi nu este o greşală, căci dacă am văzut că mai mulţi Episcopi fură numiţi la acel scaun după 1400, n'avem nici o dovadă că vreunul din ei ar fi rezidat acolo. Apoi chiar admiţând o confuzie în bula Papei Eugeniu dela 1439, lucru ce am văzut că se puteà întâmplà în cancelaria pontificală, întru cât ar puteà oare această confuzie, asupra unei vacanţe sau nevacanţe de sediu episcopal, să facă suspectă o pomenire de fapte întâmplate cu jumătate de secol înainte şi tratând despre un fapt cu totul străin de vacanţa sau nevacanţa scaunului de Siretiu după 1400?

Iar faptul că în bula lui Eugeniu IV nu se vorbeşte de celălalt Episcopat moldovenesc, dela Baia, care fără îndoială există în 1439, se poate explicà uşor prin aceea că chiar în bula de întemeiere a acelui Episcopat, Papa Ioan XXIII, precum vom vedeà în capitolul următor, o supune Arhiepiscopului de Liov, pe când, precum am văzut, acel de Siretiu atârnà direct dela Papa (3). Este destul de firesc ca nici Episcopul Benedict, dela care a pornit negreşit propunerea, nici Papa Eugeniu IV, să nu fi vorbit, într'acea bulă, de o Eparhie cuprin-

(1) Iorga, op. cit., p. XXXV.
(2) Vezi mai sus rezumatul bulei.
(3) Vezi tot acolo.

zând o mică parte a ţerii şi ocupată de un Episcop care atârnà dela un Arhiepiscop polon; tăcerea lor intenţionată se explică prea lesne.

Dacă înfiinţarea Episcopiei Bacăului de către Bonifaciu IX la 1391—1392 mi se pare puţin discutabilă, trebue să mărturisesc că nu se găseşte urmă temeinică de vreun Episcop al Bacăului care să-şi fi exercitat ministerul pe malurile Bistriţei. Această înfiinţare mi se pare că a rămas pur teoretică. Episcopii de Bacău înşiraţi de Kemény şi de Schmidt vor fi o amestecătură de Episcopi ai Siretiului şi ai Băei.

Tot atât da teoretică va fi fost înzestrarea cu nouă drepturi a Episcopiei, făcută de Ioan XXIII în anul al patrulea al Pontificatului său, despre care vorbeşte bula Papei Eugeniu. Dacă nu cumvà avem aici a face cu o nouă confuzie, actul lui Ioan XXIII ar puteà prea bine să fie bula de înfiinţare a Episcopiei de Baia, care are data dela 7 August 1412, adică tocmai din al patrulea an al Pontificatului lui Ioan XXII.

Este foarte probil că mânăstirea Minoriţilor din Bacău a fost întemeiată şi ea pe la sfârşitul veacului XIV, însă ori ce dovadă despre această întemeiere ne lipseşte, este numai o tradiţiune (1).

IX

Despre Episcopia „Moldaviensis".

Precum dovedeşte inscripţiunea de pe partea dreaptă a altarului bisericii catolice dela Baia, inscripţie încă în fiinţă în anul 1646—1647 şi care ne-a păstrat-o Bandini, acea biserică, cu hramul Sfintei Fecioare, şi mânăstirea catolică din Baia («Moldavicen»), au fost construite de Alexandru cel Bun şi închinate memoriei soţiei sale Margareta, îngropată sub baptisteriul din biserică. Iar Bandini adaoge că: «*sub acel baptisteriu zace Margareta, acel juvaer preţios, întemeietoarea bisericilor moldoveneşti* (2).

Margareta ar fi fost deci catolică, dar din ce ţară şi a cui fiică erà nime nu spune. D-l Iorga presupune că Alexandru cel Bun ar fi luat-o

(1) Asupra mânăstirii Franciscanilor din Bacău, vezi studiul sus citat al Contelui Kemény şi actele publicate de d-l Iorga, în *Studii şi Documente*, I & II.

(2) *Anno 1410. Hoc templum in Honorem B. M. V. dedicatum, ab illmo Principe Alexandro Woyda Aedificatum est, una cum monasterio Moldavicen, cujus piae memoriae conjux Margareta sub fonte baptismatis sepulta est. Requiescat in vitae aeternae resurrectionem. Amen.* (*Codex Bandinus,* în *Anal. Acad. Rom.* V. XVI, *Mem. Secţ. Ist.*, p. 91.)

de soţie «atunci când erà împreună cu tatăl său, Roman, un prins de Stat în Polonia», înainte de 1401, când aveà de soţie pe Doamna Ana (1).

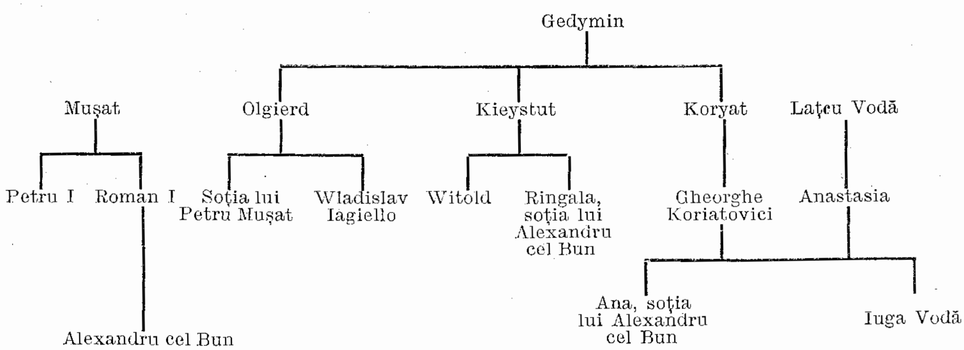
D-l G. Popovici însă susţine, bazându-se pe izvoare ce mi se par foarte temeinice, că Doamna Ana pe care a ţinut-o Alexandru cel Bun în primii ani ai domniei sale, erà fiica lui Gheorghe (Iurg) Koriatovici, Domnul Moldovei dela 1374, şi a Anastasiei, fiica lui Laţcu Vodă. Iar Ringala sau Ringola, fiica lui Kieystut erà, după tată, vară primară cu Ana, tatăl lui Iurg, fiind frate cu Kieystut. Ana şi Ringala, arată d-l Popovici, erau rude în «gradu tertio affinitatis primi generis». Iar despre inscripţiunea mormântală a Margaratei, prima soţie atribuită lui Alexandru cel Bun, d-l Popovici crede «că nu e contimporană, ci o alcătuire conjecturală târzie, poate tendenţioasă» (2).

După Ana, Alexandru luă de soţie pe Ringola sau Ringala, ce până acuma fusese socotită ca sora lui Vladislav Iagello, Regele Poloniei, dar care, după cum reiese din cele arătate de d-l Popovici, erà vară primară cu acel Rege şi o catolică ferventă. Se vede că în urma rugămintei ei, Vladislav şi soţia sa, Ana de Cilli, se adresară Papei Ioan XXIII, rugându-l să înfiinţeze o Episcopie catolică în «Civitas Moldaviensis». Papa, grăbindu-se să consimtă, dădù, la 7 August 1413 (3),

---

(1) Iorga, op. cit., p. XXXI.

(2) George Popovici, *Anul dela Martie în Moldova în timpul lui Alexandru cel Bun.* Tipăritură separată din *Convorbiri Literare* pe 1905, p. 18, nota 5. Iată şi tabloul genealogic dresat de d-l Popovici:

(3) Iată textul acestei bule, precum este publicat de Eubel în *Römische Quartalschrift* pe 1903, p. 189:

Joannes episcopus, etc. Venerabili fratri episcopo Camenecen. Salutem, etc.

Romanus pontifex, beati Petri coelestis regni clavigeri successor et vicarius Jesu Christi, cuncta mundi climata omnesque nationum in illis degentium qualitates paterna consideratione discutit et examinat diligenter, et ex officii debito salutem quae-

o bulă în acest sens, însărcinând pe Episcopul de Cameniţa să se încredinţeze dacă biserica din «Civitas Moldaviensis», situaţia şi însemnătatea oraşului justifică înfiinţarea unei Episcopii şi, în caz afirmativ, să

---

rens et appetens singulorum, superna suffultus potentia, illa suadentibus rationabilibus causis perpensa deliberatione salubriter ordinat et disponit, quae grata divinae Majestati fore considerat et per quae oves sibi divinitus creditas ad unicum Dominicum ovile reducat et perinde acquirat eis felicitatis eternae praemium et veniam impetret animabus: quae siquidem auctore Domino certius et clarius credimus provenire, cum veritas catholicae fidei ad laudem et gloriam divini nominis dilatatur. Sane nuper pro parte carissimi in Christo filii nostri Wladislai regis et carissimae in Christo filiae nostrae Annae reginae Poloniae illustrium nobis fuit expositum, quod in Minori Walachia in civitate Moldaviensi, quae sic a patria Moldaviensi, in qua consistit et caput est ipsius patriae, nuncupatur et in qua quidem civitate pro majori parte habitant schismatici et infideles, est quidam locus cum ecclesia in eo sub vocabulo Sanctae Trinitatis, olim per quosdam catholicos constructa, qui quidem locus populosus et honestus et ecclesia apta evidenter existunt ad hoc, quod ipsa ecclesia in cathedralem erigatur, quia ex ipsa ecclesia, si fieret, magnus profectus animorum Christianorum, qui in civitate atque patria commorantur, incunctanter sequi posset; multi etiam, prout speratur, praedictorum schismaticorum et infidelium, pristinis eorum dimissis erroribus, ad fidem catholicam converterenter, sicque fides ipsa dilataretur et propagaretur, necnon etiam divinus cultus cresceret pro tempore in illis partibus.

Cum autem, sicut eodem petitio subjungebat, etiam in eadem civitate sit metropolis Moldaviensis appellata et illi praeesse consueverit pro tempore et praesit metropolitanus natione Graecus, juxta ritus Graecorum regens clerum et populum sibi subjectos, videlicet ipsos Schismaticos habitantes in civitate et patria memoratis: pro parte regis et reginae praedictorum nobis fuit humiliter supplicatum, ut eandem ecclesiam in cathedralem ecclesiam erigere et ibidem aliquem catholicum antistitem deputare necnon alias in praemissis oportune providere de benignitate apostolica dignareuner.

Nos igitur, qui de praemisis certam notitiam non habemus, quique hujusmodi cultum divini nominis eandem fidem nostris temporibus adaugeri intensis desideriis affectamus, hujusmodi supplicationibus inclinati, fraternitati tuae, de qua in hiis et aliis plenam in Domino fiduciam obtinemus, per apostolica scripta committimus et mandamus, quatenus de præmissis et eorum qualitatibus universis auctoritate nostra te diligenter informes et, si per informationem hujusmodi tibi constiterit, quod locus et ecclesia prædicti sint apti et idonei, ut locus in civitatem et ecclesia hujusmodi in cathedralem erigantur et eidem ecclesiæ præficiatur aliquis in episcopum et pastorem, præfatos locum in civitatem et ecclesiam in cathedralem auctoritate nostra erigas; quae etiam civitas et ecclesia metropolitana perpetuis futuris temporibus nuncupentur, necnon omnia alia et singula disponas, facias et ordines eadem auctoritate, quae in praemissis et circa ea videris quomodolibet expedire. Quibus sic per te rite peractis de persona dilecti filii Joannis de Ryza ordinis fratrum Praedicatorum professoris, vicarii viceregentis generalis societatis Peregrinantium pro Christi nomine in partibus antedictis, cui de religionis zelo, litterarum scientia, vi-

transforme biserica în catedrală, să puie la cale toate cele trebuitoare. Apoi îl însărcinează să sfinţească ca Episcop pe Ioan de Ryza, profesorul Predicatorilor şi Vicarul general al asociaţiunii Peregrinilor în numele lui Hristos, despre al cărui zel, ştiinţă, bune moravuri, vrednicie şi alte calităţi, el (Papa) s'a încredinţat şi pentru a cărui numire a fost rugat de Regele şi Regina Poloniei. Termină punând noua Episcopie sub ascultarea şi dependenţa Arhiepiscopiei de Halici, care tocmai atunci fusese transferată. Cu toate puterile date de Papa Episcopului de Cameniţa, Eubel pretinde că Ioan de Ryza fu sfinţit Episcop «Moldaviensis» numai după alegerea Papei Martin V, deoarece el (Ioan de Ryza) în suplica lui către Papa, 1 Iulie 1420 (1), se zice «devota creatura» a lui Martin V, conchizând de aici că ar fi fost *creat* Episcop de acel Papă. Dar întreb: cum se face atunci că al doilea Episcop «Moldaviensis», Petru Csipser, se numeşte şi el «devota creatura» a Papei, atât în suplica dela 2 Iulie 1438, cât şi în cea dela 28 Noemvrie 1452. Ştim că la 1438 erà Papă Eugen IV

---

tae munditia, honestate morum, spiritualium providentia et temporalium circumspectione aliisque multiplicium virtutum donis apud nos fide digna testimonia perhibentur et pro quo etiam ipse rex et regina nobis super hoc humiliter supplicarunt praedictae ecclesiae, si et postquam in cathedralem erecta fuerit, ut praefertur, auctoritate praedicta provideas ipsumque illi praeficias in episcopum et pastorem, curam et administrationem ejusdem ecclesiae sibi in spiritualibus et temporalibus plenarie committendo; et nihilominus, si praedictum Johannem eidem ecclesiae in episcopum per te praefici contigerit, et praefertur, ipsi Johanni per te vel alium catholicum episcopum, gratiam et communionem sedis apostolicae habentem, aseitis et in hoc sibi assistentibus duobus aut tribus catholicis antistitibus, similem gratiam et communionem habentibus, munis consecrationis impendas aut impendi facios et procures sibi a suis subditis obedientiam et reverentiam debitus exhiberi. Volumus autem, quod ecclesia et civitas hujusmodi, si et postquam eas erexeris, et episcopus Moldavien. existens pro tempore ac ejus clerus et populus metropolitico jure subsint pro tempore archiepiscopo Haliciensi, alios Lamburgensi vocato, ipsaeque nova ecclesia et civitas de provincia et suffraganae ecclesiae Halicien. seu Lamburgen. in omnibus et per omnia sint, prout aliae ecclesiae cathedralis de ipsa provincia de consuetudine vel de jure subsint archiepiscopo et ecclesiae Haliciensi antedictis. Contradictores etc. Volumus autem, quod tu vel idem antistes, qui praefato Johanni hujusmodi munus impendent, ab eodem Johanne nostro et Romanae ecclesiae nomine fidelitatis debitae solitum recipias vel recipiat juramentum juxta formam. Quam sub bulla nostra mittimus interclusam, ac formam juramenti, quod idem Johannes praestabit, nobis de verbo ad verbum per ipsius Johannis patentes litteras sub sigillo suo signatas per proprium ejus nuntium quantocius distinare procuret seu procures. Datum apud Antonium extra muros Florentinos VII idus augusti anno quarto. *(Arhivele Vaticanului. Lat.*, t. 172, f. 55.*)*

(1) Eubel, op. cit., p. 189.

iar la 1452 Nicolae V; oare Petru Csipser să fi fost creat Episcop «Moldaviensis», în două rânduri?

În ori ce caz această sfinţire fu adusă la îndeplinire în urma stăruinţelor Minoriţilor şi Dominicanilor asociaţi, cari urmase fără întrerupere silinţele lor pentru catolicizarea părţilor Moldovei *(in partibus Walachiae minoris)*. Minoriţii înfiinţase un Vicariat general pentru *Rusia-Walachia-Podolia*. Dintr'o suplică către Papa a presupusului acelui Vicariat (1), rezultă ca Ioan de Ryza care, precum am văzut, erà Profesorul minoriţilor în Polonia, se legase către asociaţia Peregrinilor, prin jurământ, că de va ajunge la scaunul episcopal, îi va favorizà şi va îngăduì să fie volnici a botezà şi a exercità în Eparhia lui şi alte drepturi sacerdotale hărăzite lor de pontificii romani.

Faptul că în această bulă se vorbeşte de «civitas Moldaviensis» ca şi cum această urbe ar fi capitala Moldovei, în care îşi are reşedinţa şi Mitropolitul schismatic al ţării, nu trebue să ne ademenească măcar un minut să credem că este vorba de Suceava sau că, pe acea vreme, Baia erà Capitala ţării.

Baia va fi fost odată, pe la începuturile Voevodatului Moldovei, celui mic, reşedinţa Voevodului şi scaunul puterii lui, dar la 1413 scaunul domniei erà dejà de mult în Suceava. Apoi Mitropolitul Moldovei, dela înfiinţarea Mitropoliei şi până la strămutarea ei în Iaşi, şi-a avut totdeauna reşedinţa în Suceava.

«Civitas Moldaviensis» nu înseamnă aici altceva decât: *Târgul-Moldovei*, precum «civitas Serethensis» înseamnă în bulele relative la înfiinţarea acelei Episcopii: *Târgul-Siretiului*. Curtea papală, puţin cunoscătoare a amănunţimilor geografiei politice a Moldovei, va fi înţeles rău comunicarea scrisă sau poate chiar verbală a Regelui Vladislav, comunicaţie care, şi ea, nu va fi fost un model de claritate, şi de aici s'a născut imbrogliul care-l face bula. Precum vom vedeà, toate împrejurările concurg pentru a ne dovedì că scaunul nouăi Episcopii se aflà la Baia.

În cât priveşte părerea lui Eubel (2) care, cu toate rectificările, persistă să vadă în «civitas Moldaviensis», Moldaviţa, ea nu susţine discuţia. În veacul XV nu erà nici măcar sat la Moldaviţa, dar încă o «civitas»!

Baia erà un oraş descălecat de Saşii din Rodna şi Bistriţa; în 1413 erà bine întemeiat, poate de un veac şi mai mult. Bandini ne spune

(1) Vezi mai departe acea suplică.
(2) Eubel, op. cit., p. 189 şi urm.

*

că, după tradiţiune, Baia din vechime erà locuită aproape excluziv de Saşi şi cuprindeà peste 1.000 de case şi 6.000 de locuitori (1).

Tot ce ştim despre episcopia «Moldaviensis» se reduce la conţinutul celor cinci acte publicate de Eubel, din care cel mai vechiu este bula de întemeiere a episcopiei, despre care am vorbit mai sus. Mai sunt patru suplici către Papă.

Prima suplică (2) este adresată lui Martin V de către Ioan de Ryza la 1 Iulie 1420.

Ringala, a treia soţie a lui Alexandru cel Bun, erà înrudită cu acesta,

---

(1) *Codex Bandinus*, în Anal. Acad. Rom. *Mem. Secţ. Ist.*, XVI, p. 90.

(2) *Suplica întâiului Episcop «Moldaviensis» din 1 Iulie 1420. (Arh. Vat.*, t. 138. A, f. 193.):

Beatissime Pater! Sanctitati Vestrae devota creatura supplicat Joannes, episcopus Muldavien., quatenus ipsum in petitionibus suis infrascriptis de solitae benignitatis clementia exaudire dignenimi gratiose:

a) Item, cum dudum devotissima filia Sanctitatis Vestrae Ringola ducissa minoris Walachiae christiana corde gerens firmiter, quod Alesandrum ducem Graecorum et Gentilium ritui inhaerentem ab illorum revocare posset errorum deviis, eundem ducem tertio [consanguinitatis] et affinitatis gradu sibi coniunctum matrimonialiter, carnali etiam secuta copula, sociaverit, excommunicationis sententiam incurrendo, et praefatum ducem ab erroribus huiusmodi ad verae fidei agnitionem reducere, ut sperabat, non possit, supplicat Sanctitati Vestrae praefatus episcopus Muldavien. quatenus sibi, nisi ipse dux pura corde et sincera mente candem fidem ipsiusque ecclesiae traditiones et dogmata coram eo etiam expresse profiteri illa quae acceptare et ea inviolabiliter observare ac illis devote intendere velle voverit, inter ipsos ducem et ducissam auctoritate apostolica divortium celebrandi illosque ab invicem perpetuo separandi ipsamque ducissam ab excommunicationis sententia, quam propter eo incurrit et ab excessu hujusmodi absolvendi auctoritatem et licentiam impertiri gratiose dignemini cum clausulis opportunis. *Fiat ut petitur.*

b) Item beatissime Pater! Cum in partibus Walachiae, quae temporali ditioni devotissimi filii Sanctitatis Vestrae Sigismundi Romanorum et Hungariae etc., regis illustris subditae ac de ritu Graecorum sive Gentilium ad christianam fidem conversae existunt, quaedam cathedralis ecclesia Muldavien. nomine veluti nova plantatio ortodoxae fidei erecta fuerit et in ejus districtu seu diocesi, in quibus etiam adhuc nonnulli Graeci, Gentiles atque Pagani diversarum linguarum moram trahunt, nonnullae parochiales et aliae ecclesiae pro solidatione fidei praedictae et frequenti incremento de novo erectae et ordinatae, aliae vero adhuc erigendae et ordinandae dietim existant, supplicat Sanctitate Vestrae humiliter dictus episcopus, quatenus ipsum, ut in praedictis partibus, quae in fide ipsa adhuc debiles existunt procreationem novae semper sobolis facilius proficere et Deo animos lucrifacere voleat, de alicujus paternae subventionis praesidio confovere volentes, sibi, ut ipse pro tempore, singulorum civitatis et diocesis praedictorum sacro fonte illuc renatorum per se vel alium seu alios confessionibus diligenter auditis, eos, quoties opportunum fuerit, a peccatis suis omnibus de quibus corde contriti et ore confessi fuerint, etiam in omnibus et singulis casibus, de quibus minor pœnitentiorius Sanctitatis Vestrae

prin consanguinitate, în al treilea grad, ceeace după Eubel s'ar lămurì prin faptul că prima soţie a lui Alexandru cel Bun, Margareta, fusese ruda Ringalei în gradul al treilea (1).

Ioan de Ryza arată Papei că Ringala, Doamna *(ducissa)* Moldovei, având o inimă creştină hotărîtă, se căsătorise cu Domnul *(ducim)* Alexandru, care se ţine de ritul Grecilor şi al Gentililor, spre a-l întoarce dela erorile lui, făcându-se pasibilă astfel de sentinţa excomunicării, căsătorindu-se şi trăind împreună cu un bărbat înrudit cu ea, prin consanguinitate în gradul al treilea. Perzând acuma numita Doamnă ori ce nădejde de a face pe soţul ei să-şi părăsească erezurile, Episcopul roagă pe Papa spre a permite Ringalei să urmeze cu stricteţe toate prescripţiunile religiunii catolice, să pronunţe cu autoritatea lui apostolică divorţul între Domn şi Doamnă, declarându-i despărţiţi pe vecie şi să-l autorize să ridice de pe Ringala sentinţa de excomunicare de care se făcuse pasibilă. Papa încuviinţează cererea.

Apoi Episcopul, vorbind de *părţile Moldovei* (Walachiae), *cari sunt supuse Împăratului Sigismund al Romanilor, Rege al Ungariei*, şi convertite de acest rege la catolicism (?), zice că într'însele este o biserică catedrală, cu numele de Moldaviensis, ridicată ca o *nova plan-*

---

absolvere habet, liberare ipsisque pro commissis salutarem pœnitentiam auctoritate apostolica injungere valent, indulgere dignenimi gratiose, cum transmissio illorum ad sedem apostolicam propter magnam distantiam praedictorum partium ab eo et viarium gravitatem primo potius forsitan illos desides a fide redderet quam pro nos; cum clausulis opportunis. *Fiat ad triennium.*

c) Item, ut ad ecclesiam Muldavien. antedictam, quae in honore sanctorum Petri et Pauli apostolorum et Katharinae virginis dedicata existit, ad fidem conversorum praedictorum devotio in dies ferventius augeatur, ipsique eo libentius causa devotionis confluant ad eandem ecclesiam dignetur Sanctitas Vestra, omnibus fidelibus praedictis ipsam ecclesiam devote visitantibus annuatim et ad ejus conservationem et fabricam manus adjutrices porrigentibus in singulis per cancellarium Sanctitatis Vestrae dari consuetis ac in ipsius ecclesiae patronorum praedictorum et dedicationes festivitatibus septem annos et totidem quadragenas perpetue duraturum indulgentiarum misericorditer impertiri, cum clausulis oportunis. *Fiat in forma. O.*

d) Idem, quatenus eidem episcopo pro se ac rectoribus parochialium ecclesiarum suorum civitatis et diocesis praedictorum constitutionem fel. rec. Urbani papae V, praedecessoris Sanctitatis Vestrae contra religiosos super administratione sacramentorum ecclesiasticorum etc., editae sub bulla expediri et super ea executores sive judices in cancellaria Sanctitatis Vestrae nominatos deputari mandare gratiose dignemini cum omnibus clausulis opportunis. *Fiat in forma O.* Et quod expediantur duae ultimae supplicationes gratis pro Deo, quia pauper est, non habet unde solvere. *Fiat ubique.* Datum Florentiae kal. Iulii anno tertio. (Eubel, op. cit.)

(1) Eubel, op. cit., loc. cit.

tatio a credinţei adevărate, în ţinutul sau Dioceza căreia trăesc mulţi Greci, Gentili şi Păgâni, de limbi diverse. Multe biserici şi parohii s'au înfiinţat spre folosul acelei credinţe, şi arzând, adesea au fost ridicate sau rămân a se ridicà din nou. Dar fiind aceste creaţiuni, ca şi Episcopul şi chiar ca şi credinţa, încă slabe şi având nevoie de sprijin, cere Papei să-i hărăzească puterea de a da oareşcari indulgenţe, cari trec peste prerogativele lui. Aceste cereri sunt asemenea încuviinţate de Papa.

În fine Episcopul, uitând jurământul făcut Peregrinilor când umblà după sprijinul lor spre a se urcà pe scaunul episcopal, cere Papei să ia măsuri pentru punerea în aplicare a unei constituţiuni a lui Urban V, prin care se interziceà călugărilor să administreze sacramentele în diocezele având episcopi şi parohi. Papa consimţì şi la această cerere.

Corespondenţele călătoriau încet la începutul veacului XV; se vede că deabià în vara anului următor Vicariatul general al Minoriţilor primì ordinul Papei, deoarece suplica către Papa a girantului acelui Vicariat general, prin care el reclamă împotriva poruncilor pontificale obţinute de Episcopul Ioan de Baia, poartă data dela 3 şi 4 Iulie 1421 (1).

---

(1) *Suplica Superiorului Vicariatului Ordinului Minoriţilor, Russia-Walachia-Podolia, din 3 şi 4 Iulie 1421 (Arh. Vat. Suppl. t. 146, f. 208 et 209):*

a) Beatissime Pater! Cum opera tam Minorum quam Praedicatorum ordinum fratrum in partibus Walachiae minoris existentium multi ad fidem catholicam conversi fuerint et ipsim et fratres institerint pro erectione novi episcopatus Moldavien. in partibus Walachiae minoris ibidemque simili opera quidam Johannes de ordine ipsorum Praedicatorum creatus fuerit in episcopum, post cuius assumptionem, ut inibi fides catholica ex bonis operibus dictorum fratrum maius susciperet incrementum, ipse episcopus promisit et iuravit, dictis fratribus faveri et pati quod possint baptizare et alia facere, quae a Romanis pontificibus eis concessa fuerunt prout de dictis promissione et juramento constat publico instrumento, cujus tenorem dignetur S. V. hic habere pro suficienter expresso—ipse tamen in reprobum sensum datus (nescitur, quo spiritu ductus) in ordines ipsos malignitatis glaudium convertens, in partibus illis, in quibus adhuc infideles existunt, sathanizans praedicat, fratres ordinum Minorum et Praedicatorum fore haereticos, et quod infideles baptizati per eos non sunt baptizati ac indigent a novo baptismate, et tanquam et tamquam granda glacialis novos palmites ipsorum fratrum opera et doctrina succrescentes mortificat et extirpat ac vigore cujusdam pretensae conservatoriae in forma communi a S. V. ut dicitur obtentae eosdem fratres excommunicat et anathematizat, licet de facto, in totius christianae fidei et ipsorum fratrum religionis obprobrium et tam fidelium quam infidelium illorum partium et maxime illorum principium infidelum, qui ipsorum ordinum incipiunt esse zelatores, scandalum

Această suplică începe prin a arătà Papei făgăduinţele şi jurământul Episcopului, apoi îl denunţă că, îndată ce s'a urcat pe scaunul episcopal, a aruncat masca. El acuma strigă, în acele locuri unde mai sunt încă necredincioşi, că fraţii Minoriţi şi Predicanţi sunt nişte eretici, că botezul săvârşit de ei nu este botez adevărat şi trebue să-

Peregrinantium de ordine fratrum Minorum, quatenus ipsis fratribus in partibus illis omnia et singula, quae pro augmento ejusdem fidei utilia et necessaria fore conspexerint et quae hactenus juxta formam et tenorum privilegiorum eis a sede apostolica concessarum exercuerunt et fecerunt, exerciendi et faciendi plenam et liberam facultatem concedere dignenimi de gratia speciali, non obstantibus constitutionibus apostolicis ac conservatoria praedicta ceterisque contrariis quibuscumque et cum clausulis opportunis. *Fiat ut petitur, et committatur archiepiscopo Gneznen. O. Dat. Tibure V. nonas Iulii anno quarto.*

b) Beatissime Pater! Cum in partibus Russiae, Walachiae et Podoliae, quae ab infidelibus detinentur, sit quaedam, pro defensione fidei Christifidelium societas instituta, confraternitas S. Francisi nuncupata, quae generali vicario et fratribus ordinis Minorum societatis Peregrinantium nuncupaturum in dictis partibus peregrinis pro ipsorum infidelium conversione evangelizantibus verbum Dei in quibuslibet eorum opportunitatibus auxilium et favorem ad fidem Christi (disseminandam) impendit, et opus sit pro majori augmento ejusdem fidei aliquos fratres ejusdem ordinis professores habere scientia claros pollentes meritis et virtutibus insignitas, qui per praedicationis ministerium ad fidem Christi convertant alios et inducant, et ut etiam dicta fraternitas augeatur et crescat: supplicant humiliter Sanctitatis Vestrae devoti viri fr Marcus Sclavus de Candia hodiernus generalis vicarius et fratres dictorum partium, quatenus dicto vicario vel ejus locumtenenti, ut quoscumque alios fratres ejusdem ordinis ubilibet constitutas ad dictas partes et jurisdictionem praefati vicarii se transferre volentes (etiam suorum superiorum licentia minime requisita) et similiter quoscumque personas ad dictam confraternitatem accedere cupientes recipere et admittere, et nihilominus vicario et fratribus eisdem, ut quorumcumque usque ad annum ad ipsam confraternitatem venientium confessiones audire eosque absolvere ab eorum peccatis (nisi talia forent, propter quae sedes apostolica merito fuerit consulenda) et eas communicare, ac ipsis novis fratribus ad jurisdictionem ejusdem vicarii infra ipsius triennium profecturis ut tempore interdicti missis et aliis divinis oficiis, prout alii dictorum partium fratres possunt, interesse et inibi celebrare valeant, indulgere dignemini de gratia speciali.

Item, Pater Sancte, ut tam novi fratres ad religionem quam ceterae personae ad conformitatem hujusmodi pro exaltatione catholicae fidei eo promptius confluant, quo se noverint ampliori sedis apostolicae gratia communitas, dignetur Eadem Sanctitas omnibus fratribus et personis, qui usque ad annum ad confraternitatem et jurisdictionem vicarii hujusmodi confluxerint, plenam remissionem suorum peccatorum in mortis articulo misercorditer elargiri ipsamque confraternitatem benedicere et in suo sancto et laudabili proposito confirmare.

Fiat de omnibus in forma. O. Et quod litterae expediantur gratis pro Deo ubique. *Fiat ubique. O. Dat Tibure* IV *nonas Julii anno quarto.*

c) Beatissime Pater! Cum fel. rec. Urbanus V, Gregorius XI et Bonifacius IX

vârşit din nou, descurajând astfel pe neofiţii călugărilor şi pricinuind mare scandal atât printre necredincioşi cât şi printre credincioşi. Din cauza purtării Episcopului, mulţi din acei convertiţi la credinţa catolică au părăsit-o, întorcându-se la vechile lor erezuri. Roagă pe Papa ca, deoarece progresele catolicismului în Rusia, Moldova şi Valahia au fost datorite numai călugărilor, ei să urmeze a se bucurà de drepturile ce le-au avut până atunci.

Papa, judecând cu drept cuvânt că constituţiunea lui Urban V erà aplicabilă numai unor împrejurări diocezane normale şi nu ţărilor cari aveau încă trebuinţă de serviciile misionarilor, revenì asupra încuviinţării date punctului al patrulea din suplica Episcopului de Baia şi însărcină pe Arhiepiscopul de Gneznen cu privigherea măsurii.

Celelalte două puncte din suplica Vicariatului general sunt de puţin interes pentru noi, fiind relative la prerogativele Vicarului general.

Mai mult nu ştim despre primul Episcop al Băii, nedescoperindu-se până acum alte acte relative la el. Al doilea Episcop de Baia fu Petru Csipser, după cum singur ne arată în a doua sa suplică către Papa la 28 Noemvrie 1452. Avem şi dela el două suplici către Papa.

Prin cea dintâi (1), Petru arată că biserica «Moldaviensis», *constituită*

---

plurimorum; ex quibus obprobriis et scandalis multi jam ad fidem orthodoxam conversi apostare et haeretizare incipiunt in dictae fidei diminutionem: supplicatur, beatissime Pater, ad obviandum praemissorum pro parte fidelis servitoris Sanctitatis Vestrae, vicarii Russiae, Walachiae et Podoliae, necnon fratrum societatis (in ejus obedientia nuncupatus) Romani pontifices, praedecessores Vestri, devotis Sanctitatis Vestrae Generali vicario Russiae, Valachiae et Podoliae provinciarum necnon fratribus societatis Peregrinantium ordinis Minorum in dictis provinciis pro reductione infidelium ad fidem Christi evangelizantibus Verbum [Dei] nonnulla immunitates, exemptiones, libertates, gratias et indulta gratiose concesserint, prout in apostolicis litteris desuper confectis, quarum tenores habere placeat pro expresso, plenius continetur: supplicat humiliter Sanctitati Vestrae fr. Marcus Sclavus de Candia modernus vicarius et fratres ejusdem societatis, quatenus privilegia et litteras dictorum praedecessorum eis ut praefertur concessa, quorumcumque tenorem existant, etiam cum insertione hujusmodi litterarum, quae in ei contenta rata habentur et grada, ea auctoritate apostolica ex certa scientia confirmare et approbare et quaedam ex illis, cum incipiant vetustate consumi, innovare et communire dignemini de gratia speciali, supplentes omnes defectus, si qui forsan intervenerint in eisdem; signantes per «Fiat ut petitur», de omnibus.

Fiat in forma. O. Dat. Tibure V. nonas Julii anno quarto. (Eubel, op. cit.).

(1) Suplica lui Petru Cipser, al doilea Episcop «Moldaviensis», din 2 Iulie 1438 (Arh. Vat., t. 342, f. 40):

Beatissime Pater! Cum devota creatura vestra Petrus Cipser episcopus Moldaviensis, qui nuper auctoritate apostolica in curia sibi fecit munus consecrationis impendi, vigore iuramenti per eum praestiti teneatur singulis bienniis limina apost.

din vechime, dar *ridicată* de puţin timp, are un mic venit care nu trece peste şaptezeci de fiorini pe an. Poporul este alcătuit în parte din catolici şi în parte din schismatici. Atât din cauza micului său venit cât şi din a îngrijirii necurmate ce cere un asemenea popor, se roagă să fie scutit de obligaţia de a vizità la fiecare doi ani pragul Sfântului Petru. Papa consimte, însă cu condiţiune ca această dispensă să fie valabilă numai pentru timpul în care stă în Dioceza lui. Ceeace dovedeşte că episcopii de Baia urmau pilda celor de Siretiu.

Din a doua suplică (1) a aceluiaş Episcop, purtând data de 28 Noemvrie

visitare, sitque ecclesia Moldaviensis in remotis constituta et de novo erecta et habeat paucos fructus, qui summam septuaginta flor. valorem annuum non excedunt habeatque etiam populum pro parte orthodoxae fidei cultorem et parte scismaticum, ad cujus scismatici populi reductionem ad fidem cupit sibi gratia suffragante divina diligenter intendere et fructuosius laborare, et propterea tam propter paucitatem fructuum huiusmodi quam propter curam quae sibi incumbit ad confirmationem et reductionem populi praelibati; praedictum juramentum servare non possit: pro partem eiusdem episcopi S. V. Humiliter supplicatur, quatenus dignemini ipsum a praestito juramento usque ad decennium absolvere, ut in dicta sua ecclesia residendo salubrius populi sibi commissi saluti animarum valeat providere. *Concessum, ut petitur, dum tamen in episcopatu resideat. In praesentia domini nostri papae C. (episcopus) Ariminen. Dat. Ferrariae VI nonas Julii anno octavo.* (Eubel, op. cit.)

(1) Suplica aceluiaş episcop din 28 Noemvrie 1452. *(Arch. Nat. Suppl. f. 457, f. 112):*

Beatissime Pater! Exponitur Sanctitati Vestrae Petri episcopi et ecclesiae Moldaviensis noviter inter scismaticos de ritu Graecorum in minori Walachia per olim Alexandrum Wajewodam fundatae ac totius communitatis civitatis Moldaviensis, quod quidam fratres de ordine Praedicatorum et Minorum in dictis civitate et diocesi absque licentia ordinarii ecclesias parochiales regunt omnia sacramenta ecclesiastica ministrando, pueros baptizant et confirmant, in matrimonia absque aliqua proclamatione contra statuta et consuetudines matris sanctae Ecclesiae (etiam in locis occultis) copulant, calices et alia ornamenta sacerdotalia consecrant, populumque utriusque sexus in casibus etiam sedi apostolicae specialiter reservatis absolvunt, divortia inter conjuges legitimos solemniter celebrant et saepissime conjugibus ambobus viventibus eos aliis in matrimonium copulant et cum eis in sic contractis matrimoniis auctoritate propria dispensant, mensibus singulis et solemnibus festivitatibus publice sacramentum Eucharistiae portant, dicentes majorem auctoritatem se habere quam ordinarium loci et quod nullus homo tenetur cathedralem et parochiales ecclesias visitare, et quos ordinarius pro excessibus legitime excommunicat, ipsi absolvunt, asserentes non esse de necessitate ordinarios habere, in habitu saeculari incedunt, loca illicita et tabernas cum publicis mulieribus visitant et ibidem inebriati publice et manifeste concessiones tenebant, et exinde saepissime multa mala et maxima pericula eveniunt, concubinas publice tenent et ex eis uti in legitimo thoro sive matrimonio prolificant et alia infinita mala committunt in dedecus maximum matris sanctae Ecclesiae et ordinis sacerdotalis; et si in tempore non provideatur, dicta ecclesia cathedralis, quae solum duos episcopos habuit, destruatur; nam ad

1452, vedem că vechea ceartă a Episcopilor cu călugării Minoriţi şi Dominicani erà departe de a fi potolită şi, de altă parte, că activitatea acestor misionari erà tot atât de vie ca altă dată.

Petru arată Papei, din partea lui şi din a bisericii «Moldaviensis», înfiinţate din nou de răposatul Alexandru Voevod printre schismaticii de rit grecesc din Moldova şi din partea întregii comunităţi a Târgului-Moldovei (civitas moldaviensis), că oareşcari fraţi Predicatori şi Minoriţi, fără a aveà învoiri speciale, administrează toate sacramentele ecleziastice în bisericile parohiale, botează şi confirmă copii, celebrează căsătorii în contra regulelor Bisericii, sfinţesc potire şi alte ornamente preoţeşti, dau absoluţiuni speciale rezervate Scaunului Apostolic, pronunţă despărţenii şi căsătoresc pe urmă pe cei despărţiţi de ei, ambii soţi fiind încă în viaţă, duc sacramentul Euharistiei în solemnităţile publice, pretinzând că au mai multă autoritate decât parohul local, scutesc pe poporani să viziteze catedrala şi bisericile parohiale, merg la crăşme însoţiţi de femei publice, se îmbată în public, pricinuind scandaluri periculoase, ţin în public concubine, au copii cu dânsele, ca şi cum ar fi uniţi cu ele în legiuită căsătorie şi fac o mulţime de alte fapte rele spre marea ruşine a sfintei Biserici şi a ordinului sacerdotal. Şi dacă nu se vor luà măsuri la vreme, *această catedrală, care a avut numai doi Episcopi*, se va pierde. A ajuns acuma la aşà mare sărăcie, încât deabià se poate hrănì pe lângă dânsa Episcopul cu un singur preot. Apoi un oareşcare Constantin Romanus, care se dă drept preot secular şi canonic al lui Sf. Ioan din Lateran, predică în public erezia şi slăveşte blestemata erezie a Boemilor, iar mai mulţi alţi preoţi seculari din această Dioceză sunt schismatici şi eretici şi câştigă zilnic mulţi eretici. Roagă pe Papa să ia măsurile ce va crede de cuviinţă asupra celor mai sus expuse. Papa hotăreşte în conformitate cu cererea şi însărcinează pe arhiepiscopul de Gran să cerceteze şi să ia măsurile de îndreptare ce va crede nemerite.

---

tantam inopiam devenit, quod episcopus vix cum uno sacerdote alimenta cotidiana potest habere; quidam etiam Constantinus Romanus, qui se pro presbytero saeculari et canonico s. Ioannis Lateranensis gerit, publice haeresim praedicat et damnatam sectam Bohemorum affirmat et quamplures alii presbyteri saeculares in dicta diocesi sunt haeretici et scismatici et multas adhaerentes sibi singulis diebus acquirunt. Quare supplicatur Sanctitati Vestrae pro parte dictorum exponentium, quatenus super praemissis omnibus et singulis Sanctitas Vestra dignetur misericorditer providere de gratia Vestra speciali. *Fiat, ut petitur, et committatur (archiepiscopo) Strigonien. Dat. Romae apud s. Petrum IV Kal. Decembris anno sexto.* (Eubel, op. cit.)

Din acest de pe urmă act reiese, mi se pare, în chip vederat, că Episcopia din Târgul-Moldovei nu puteà să aibă decât o Eparhie foarte restrânsă, căci altfel ar fi cu neputinţă ca veniturile ei să fi fost atât de mici. Ea nu puteà să cuprindă numeroasa Ungurime de prin ţinuturile Romanului, ale Bacăului şi ale Trotuşului, probabil nici Suceava, Siretiul, Cotnarul şi Hârlăul. De altmintrelea, trebue să observăm că Episcopul de Baia în nici un act nu arată pretenţia de a cuprinde toată Moldova sub autoritatea lui.

Este deci probabil că pe vremea celor doi întâi Episcopi de Baia (1413—1452), Moldova erà împărţită în trei Dioceze catolice: a Siretiului, a Bacăului şi a Băii. Din aceste trei scaune episcopale numai unul, cel dela Baia, pare a fi fost ocupat în chip efectiv de un Episcop avându-şi reşedinţa acolo. Cel al Siretiului aveà un Episcop titular, despre a cărui prezenţă la scaun nu avem nici o urmă, iar al Bacăului, cuprinzând tocmai cel mai mare număr de catolici, probabil că nici măcar nu aveà titular şi erà administrat de Minoriţi.

Faptul că Episcopul de Baia purtà titlul de «Moldaviensis» a făcut pe istoricii cari s'au ocupat cu această chestiune să creadă că el cuprindeà în Eparhia lui Moldova întreagă. La această părere greşită, mai adăogându-se şi aceea că, la 1401, Episcopia Siretiului fusese transferată la Bacău, i-a făcut să atribuie Bacăului, cu duiumul, pe toţi Episcopii de Baia şi de Siretiu.

S'ar puteà însă prea bine ca acel Iohannes Rosa, pus de Schmidt (1) în lista Episcopilor de Bacău, după Iohannes *zis Sireteanul* şi care în vremea ciumii dela 1453 s'ar fi arătat un păstor admirabil, necruţător de propria sa viaţă şi împodobit cu toate virtuţile, să nu fi fost altul decât primul Episcop de Baia, Ioan de Ryza, transferat, înainte de 1438, la scaunul mai însemnat al Siretiului. El şedeà mai ales la Lemberg, unde îşi câştigase un mare renume de sfinţenie. Iar faptul că el iscăleşte într'un document al Arhiepiscopului Grigore al Lembergului: «Joannes eppus Moldaviensis» este de natură a ne confirmà în această părere (2).

D-l Iorga atribue lui Petru Csipser ca succesor pe un Nicolae «episcopum moldaviensem» care, după un act *dintr'un Culmer Statbuch* (3), aflat în arhiva din Königsberg, care act poartă data de 30 Octomvrie 1447, ar fi sfinţit în acea zi, în Culm, un altar. Deoarece găsim pe

(1) Schmidt, op. cit., p. 43.
(2) Id., ibid., nota 4.
(3) Id., ibid., p. 415.

Petru Csipser ca Episcop atât în 1438, cât şi în 1457, şi deoarece Petru Csipser, în suplica sa din 1452, ne spune lămurit că până atunci fusese numai doi Episcopi de Baia, acel Nicolae despre care ne vorbeşte actul din Culm, nu poate să fi fost *predecesorul* lui Csipser, şi cu atât mai puţin *succesorul* său în 1447.

După Csipser venì Ioannes Nemulem, alias Keminer vel Keminetz, din ordinul Minoriţilor, numit la 8 Iulie 1457, şi care, în ziua următoare, achită obişnuitul «servitium commune» de $33^1/_3$ florini, a treia parte din venitul estimat la 100 florini. Eubel (1) îl crede identic cu Joannes Simon Dawidicz din lista lui Schmidt, după care ar fi devenit Episcop tocmai la 1460, iar înainte fusese Prepusul Vicariatului acelui ordin în Polonia şi Moldova. Avem dela el un act dat în satul Hegen, în Ardeal, la 15 Iulie 1466, în care se numeşte *sufragan al lui Nicolae Episcop de Alba Iulia.* D-l Iorga (2) crede că numirea lui Ioannes de Nemulem este datorită faptului că Ştefan cel Mare, urcându-se în primăvara anului 1457 pe scaunul Moldovei, orientarea politică se schimbase: Polonii nu mai puteau sprijinì efectiv pe un episcop în Moldova şi prin urmare Episcopia se întoarse la Unguri.

Urmaşul lui Ioannes Nemulem, mort la 1472, fu Petru de Insula, un bacalaureat în decrete (3). El trebue să fi trăit mai de mult în Moldova, căci îl vedem trimis de Ştefan cel Mare, în anul 1476, cu o solie la Papa împreună cu un «capitaneum Ianuensis» şi cu rugăminte din partea Voevodului, pentruca Petru să fie numit «Episcop Moldaviensis», ceeace se şi făcù fără întârziere. Petru fu sfinţint în ziua de 29 Martie 1476 de către Arhiepiscopul Benedict dela Mytilena, consacrat la 31 Martie şi scutit de plata anatelor (4). La 3 Aprilie Papa scrise lui Ştefan spre a-i comunicà sfinţirea Episcopului recomandat de el, iar la 9 ale aceleiaş luni «se acordau indulgenţe de jubileu» pentru acei ce se vor rugà, în anumite condiţii în biserica cea mare din «oraşul Baia» (civitas moldaviensis) (5).

La 13 Ianuarie 1477, Papa, acordând lui Ştefan nouă indulgenţe pentru lupta împotriva Turcilor, vorbeşte de Episcopul de Cetatea-Albă şi de cele două catedrale din acel oraş. D-l Iorga vede în acest fapt, Ce-

---

(1) Eubel, *Zur Geschichte der Römisch-Katolischen Kirche in der Moldau*, p. 112; Schmidt, op. cit., p. 43.

(2) Iorga, op. cit., p. XXXVI.

(3) Eubel, op. cit., loc cit.; Schmidt, op. cit., p. 45.

(4) Eubel, op. cit., loc cit.; Schmidt, op. cit, loc cit.; Hurmuzaki, II p. 13 & 14.

(5) Iorga, op. cit., p. XXXVII.

tatea-Albă aparţinând încă atunci Moldovei, o dovadă că Episcopului Petru, nefiindu-i îndemână în Baia arsă cu 10 ani înainte, între Ungurii şi Saşii de acolo, el s'ar fi stabilit la Cetatea-Albă în care se aflà o numeroasă colonie de Genovezi (1). Acest Petru fusese paroh la Waldhut în Ardeal şi îl vedem dându-şi, la 13 Ianuarie 1477, titlul de «Episcop Moldaviensis» şi *sufragan al bisericii de Alba în Transilvania* (2). Iar la 1479 Papa Sixt IV dă o misiune de absolvire în provincia vecină Episcopului «Moldaviensis» (3).

După Petru de Insula, fu numit Episcop «Moldaviensis» Thomas Batcha de Zagradino, iar Ungur şi Dominican, numit la 20 Septemvrie 1497 şi sfinţit în Roma la 28 Octomvrie următor. Cu două zile mai târziu, el se îndatori la achitarea serviciului «commune». Acesta exercită funcţiuni episcopale în Transilvania, dar îşi vizità Dioceza şi îşi găsì chiar moartea cu prilejul unei asemenea vizitări, fiind ucis de tâlhari în satul Orleşti (?) lângă târgul Neamţului (4).

Izvoarele Vaticanului ne mai arată în Mihail Marinoski un ultim Episcop de Baia în anul 1510 (5). Această Episcopie ar fi avut deci o durată de un secol. Dacă dela început Eparhia fusese mică, până la arderea Băii, în 1467, Episcopul putù duce în acelaş oraş, care aveà o populaţie ungurească şi săsească compactă, un traiu modest, dar liniştit. Însă oraşul, după arderea lui, nu pare a se mai fi ridicat; cea mai mare parte din locuitori s'au împrăştiat şi locuinţa diocezanului a rămas arsă, iar Episcopul ne mai având ce să caute într'însa, el şi-a căutat mijloace de traiu prin Ardeal şi poate, vremelnic, la Cetatea-Albă.

Persecuţiunile cumplite la cari fură supuşi numeroşii adepţi ce îşi făcuse dela început, în Ardeal, doctrina hussită, aduseseră dincoace de munţi mii de fugari, cari ştiură să câştige pentru credinţele lor cea mai mare parte a catolicilor unguri şi saşi din Ţerile Române. Ei nu se întoarseră la catolicism decât târziu în veacul XVI, când silinţele Minoriţilor izbutiră să-i readucă în massă în sânul Bisericii Române. Nu este deci lucru de mirare, dacă mijloacele de traiu ale Episcopilor din Târgul-Moldovei erau cu desăvârşire restrânse în a doua jumătate a veacului XV.

(1) Id., ibid., p. XXXVIII.
(2) Schmidt, op. cit., p. 45.
(3) Iorga, op. cit., loc. cit.
(4) Eubel, op. cit., loc. cit.; Schmidt, op. cit., p. 47.
(5) Eubel, op. cit., loc. cit.

X.

Despre a treia Episcopie a Milcovului.

Cu anul 1438 vedem că începe o nouă serie de Episcopi purtând titlul de Milkoviensis, dar trăind în Ungaria. Benkö atribue această restaurațiune a Episcopiii Milcovului lui Sigismund, Împăratul Romanilor și Regele Ungariei, adăogând că a făptuit-o puțin înainte de moartea lui (9 Decemvrie 1437) (1).

Cel dintâiu Episcop din această serie se numește Grigorie și se vorbește de el pentru întâia oară în acte din anul 1438 (2). Benkö observă că noua Episcopie dela început avù o soartă nenorocită. Spre a răsbunà învingerea oștilor sale de către Huniady, în anul 1441, la Belgrad, Sultanul Amurat trimise în primăvara anului următor pe Mezetbeg, cu o oaste numeroasă, ca să lovească Ardealul prin Țara-Românească. Mezetbeg, trecând Dunărea, prădă cu desăvârșire Țara-Românească și răsbì până în inima Transilvaniei, unde fu biruit de Huniady numai cu mare greutate (3).

Cu prilejul acestei prădări a Țării-Românești, biserica catedrală a Milcovului fu iar distrusă din temelie (4).

Asupra realității acestui fapt nu putem păstrà vreo îndoială, căci într'un act al Episcopului Mihail II al Milcovului din anul 1518, act care se va găsì mai departe și în care se vorbește tocmai de restaurarea acelei biserici, se zice lămurit că acea biserică catedrală a Milcovului a fost de curând *(dudum)* distrusă de furia păgânilor până la temelie. Iar acelaș lucru îl spune și Papa Iuliu II într'o bulă din anul următor. Iată deci dovezi destul de puternice în favorul aserțiunii lui Benkö, că Împăratul Sigismund ar fi restaurat Episcopia Milcovului și că această restaurațiune nu a fost cu totul teoretică.

Apoi Benkö ne dă, după Pray, următoarea listă a Episcopilor de Milcov după 1437, adăogând în dreptul fiecăruia anii în cari se poate constatà ființa lui și titlurile ce purtà (5):

Gregorius, Milkoviensis, Suffraganeus și Vicar al Arhiepiscopului de Strigon (Gran);

Ioannes; 1466;

---

(1) Benkö, op. cit., I, p. 136.

(2) Id., ibid., I, p. 137.

(3) Fessler, op. cit., II, p. 469; A. Bonfinii, *Rer. Ungar.*, Dec. III. Lib. V, p. 310; Thuroczy în Schwandtner, *Scriptores*, IV. Cap. XXXVII.

(4) Benkö, op. cit., p. 136.

(5) Id., ibid., p. 137.

Ladislau de Ondola, tot odată Praepositus Mislensis, 1469;
Mihail I, Vicar al Granului, Suffraganeus Thurem, 1471, 1473, 1475, 1481, 1484;
Paul de Ilsva, 1504;
Ladislau II, 1510;
Demetriu, 1511.
Mihail II, 1519.

Benkö (1) se grăbeşte să arate că cei mai mulţi, dacă nu toţi Episcopii numiţi mai sus, au fost ţinuţi departe de scaunul lor prin împrejurările vremii şi au trăit fără jurisdicţie diocezană şi fără venituri episcopale. Face excepţie la această regulă numai cel de pe urmă, Mihail II care a încercat să restaureze scaunul episcopal distrus.

Putem conchide cu toată siguranţa că nici unul din toţi numiţii Episcopi n'a pus piciorul din partea noastră a munţilor, unde Eparhia lor, partea de Răsărit a Munteniei şi capătul de jos al Moldovei, număra prea puţini catolici.

În timpul Episcopiei lui Demetriu, Arhiepiscopul Granului, Thomas Bakacz, un om energic, ambiţios şi puternic, obţinù dela Papa Iuliu II nişte bule restabilind, în toată vechea lor plenitudine, drepturile Episcopilor Milcovului, dar supunându-i Episcopiei Granului (2).

Probabil că sub îndemnul acestui prelat, Episcopul Mihail II al Milcovului a făcut îndrăzneaţa sa încercare să recâştige nu numai plenitudinea drepturilor exercitate de Episcopii Milcovului şi ai Cumanilor în ţările noastre, dar chiar s'o întindă pe întreaga Moldovă. Însă el fu îndrăzneţ numai cu intenţiunea şi cu gura, căci necutezând să vie în persoană în Eparhia revendicată de el ca să convoace sinodul bisericilor ce pretindeà că fac parte din acea Dioceză, se mulţumì să-l convoace prin nişte scrisori de convocare datate din Sibiiu, din ziua de 18 Fevruarie 1518, dar prezentate Notarului public de către un procurator al Episcopului, care cu bună samă rămăsese pe lângă instigatorul şi protectorul său, la Gran.

Prin acea scrisoare (3) de convocare, Episcopul Mihail se intitulează

(1) Id., ibid., ibid.
(2) Id., ibid., p. 169.
(3) *In Nomine Domini Amen.* Anno Nativitatis Ejusdem 1518, Indictione sexta, die vero Saturni, quae fuit sexta mensis Martii, in Civitate Cibiniensi, Milkoviensis Diœceseos, Pontificatus autem Sanctissimi in Christo Patris & Domini nostri, Dñi Leonis, Divina Providentia, pape Decimi; Anno ejus sexto, in mea Notarii publici ac Testium infrascriptorum praesentia, Honestus & Discretus Stephanus de Dorock Strigoniensis Diœceseos familiaris & Procurator legitimus Reverendi in Christo Pa-

Episcop al Bisericii Milcovului, *catedrala Crăiei (Regni) Moldovei.* Este îndreptată către Protopopii, Decanii, Parohii, şi Arhi-Presbiterilor şi Decanilor dela *Milcov, Vrancea, Baia Moldovei* (Moldvabanensi), Bistriţa, Sibiiu, Kezdi, Cozdensi, Gyergyö, Sepeş, Kézdi-Vásárhély, Mykie, Orbai, *Siretiu, Kilia* (Kylyerensi) *şi Cetatea Albă* (Nesteralbensi), cari

---

tris & Domini, Domini Michaelis Episcopi Ecclesiae Milkoviensis, personaliter constitutus, mihique Notario publico subscripto quasdam literas praefati Reverendi Dñi Episcopi & sigillo suo annulari signatas, convocatae Sacrae Synody exhibuit & praesentavit hujusmodi sub tenore.

Michael Dei et apostolicae Sedis gratia, Episcopus Ecclesiae Milkoviensis Cathedralis Regni Moldaviensis, Venerabilibus et Egregiis Archi-Presbyteris, Decanis, nec non Plebanis, sub Comitatibus & Archi-Presbyteriatibus ac Decanatibus Milkoviensi, Moldvabaniensi, Barczensi, Cibiniensi, Varanczensi, Sepsensi, Bistriciensi, Kysdensi, Cozdensi, Gyorggyensi, Sepesensi, Kysdi-Vasariensi, Mykiensi, Orbayensi, Srethiensi, Kylyerensi, Nesteralbensi, nec non vices Eorum gerentibus, qua sub Juris dictione & Diœcesi nostra praefata Milkoviensi ubilibet existentibus & commorantibus, Salutem et paternam in Dño Benedictione! Cum Sacro-Sancta Sedes Apostolica totius orbis, Sanctissima fidei nostrae catholicae et Orthodoxae Mater & Magistra de plenitudine potestatis per universum orbem Eclesiis Cathedralibus legitimos Episcopos sibi cum plenitudine potestatis ad Pape gubernationem substituit, tribuens omnimodam per temporalem successionem in terris et in cœlis ligandi solvendique, districtae praecipiens Ipsos audire, transgressores vero rebelionis veneno imbutos per exclusionem a Regno Dei & sancta Ecclesia catholica et orthodoxa abscissos inter ethnicos & publicanos cum perditionis & mortis filiis computare: cum licet *Ecclesia nostra Cathedrales praefata Milkoviensis Regni Moldaviensis* paganorum furore dudum usque ad fundamenta misere est diruta, cujus regimini jugi, quantum nobis ex alto concessum est, cura attentiori praesidemus, meditantes ea, quae ad reintegrationem territorii nostri, Diœceseos Gregisque Dominici imbi coadunationem necessario visa sunt salutaribus exortationibus & opportunis Synodalium edictis in pristinum statum feliciter deduci debere; ne populus Nobis commissus per nostram taciturnitatem illorum improborum efficeretur praeda raptorum, quorum suggestione sui Pastoris veri & legitimi spiritualia incrementa contempnentes pabula dispendi temere sorbere solent, in nostre et dicte Ecclesie Milkoviensis praejudicium enervationem & suppressionem, ne forte ejus hostilitatis furorum, prescriptione temporis aut vi qualicunque vocabuli *Moldaviensis Ecclesiae & Diocœcesos* nostre praedicte praejuditium molientes, cum vero per canonicam & populi inibi Christiani electionem & Principis Regni illius Jure Patronatus illius Ecclesie Milkoviensis fundamenta ex Sacro-Santae Sedis (gratia) firmata sunt hactenus adeo nobis subjecta, ut nulli ambiguum esse potest. Sed enim nomenque ignoratur a pluribus, scitur a paucis, sed ne unum fortasse ex vobis decipiat ignorantia, aut fallat multos affectis cum interest vestri & interesse debet, non ad nostram, sed Ecclesiae praedictae Milkoviensis & vestri, qui illi Juri Diœcesano subjecti fieri permonstramus utilitatem sententia etiam vestra in praemissis necessario ut expetenda, ne Ecclesia praedicta perinde majoribus partitiones patiatur incommodis aut Jure abalienationis praescripto, aut semine polluatur alieno, aut spiritualibus incrementis enervetur, aut

atârnă de zisa Dioceză a Milcovului. Zice că este de datoria lor să ia măsuri pentru restaurarea bisericii Milcovului, *catedrală a Crăiei Moldovei,* distrusă până la temelie de furia păgânilor, şi a Diocezei în toată întregimea lor de mai înainte. Pentru a se sfătuì asupra acestui sfârşit, îi convoacă pe toţi să apară în termen de şasezeci de zile, în a doua Duminică după Paşti, în Biserica parohială din Târgul Trotuşului, cea mai apropiată de distrusa biserică a Milcovului, *catedrala Crăiii* Moldovei şi pronunţă excomunicarea asupra acelora cari nu vor fi faţă.

Se vede că Episcopul Mihail voià să aducă sub oblăduirea lui întreaga Moldovă şi, fără umbră de drept sau de temeiu, făceà din biserica din Milcov catedrala întregei Moldove. El înşiră în scrisoarea lui o mulţime

---

vitiis nutriatur, sed potius virtutibus plantetur: quare Vos omnes & singulos supra dictos per praesens Edictum publicum, valvis hujus Ecclesiae Thartrossensis affixum citamus et evocamus, Nobisque nihilominus universis et singulis supra dictis Archi-Presbyteris, Decanis & Plebanis, vicesque Eorum gerentibus, in virtute sanctae obedientiae & sub Excomunicationis sententia districte praecipimus, committimus et mandamus, quatenus Vos omnes juxta dignitatis suae statum suppellicati & pluviali desuper induti juxta, modum & consvetudinem Sanctae Romanae Ecclesiae ad sexagesimum diem, a die praesent'um publicationis & notificationis, exclusive computandum, quae erit Dominic II post Festum Pascae proxime futurum. Quorum dierum viginti primos pro primo, secundus vero viginti dies pro secundo, & tertios et ultimos viginti dies pro ultimo et peremptorio termino & canonica monitione, vobis praefigimus & assignamus, compareatis, prout quilibet, vestrum comparere debeat & teneatur, in Ecclesia Bte Marie Virginis parochiali oppidi Tatros proximiori Ecclesiae nostrae praedictae Milkoviensi, sicut praemissum est *Cathedrali Moldaviensi* dirutae, ubi Spiritus Sancti gratia primitus invocata, quae pro communi utilitate Reipublicae Ecclesiaeque Milkoviensis, ac fidei Sacro-Sanctae Catholicae & orthodoxae praevisa fuerint, Synodali Constitutione ultro citraque in Duo conclusa approbabimus certificantes nihilominus Vos omnes & singulos supra dictos et quemlibet vestrum insolidum per hoc publicum Edictum hujus Almae Ecclesiae Tatrosiensis *(valvis)* affixum quod contra contumaces et rebelles & intermino praedicto non comparentes per Excommunicationis sententiam rite et legitime procedere, & eos excommunicare non omittemus, contumacia vel absentia illorum in aliquo non obstante. Et quod si vobis locus ille pro hac Sacro-Sancto Synodali celebratione per Nos deputatus, alique canonica impedimento obstante, tutus et securus non existimaretur accessus, citra assecuritatem & salvum conductum Principis nostri patentibus litteris suis omnibus adire illic volentibus concessum, de majoris partis consensu & de beneplacito saltem, nos tempestive per vestros nuncios speciales informare ne desinatis, ad alium ex tunc locum propinquiorem in dicta Dioecesi, ubi melius & commodius visum fuerit, deputari curabimus. Datum seria quinta ante Domenicam Invocavit, quae fuit decima octava Mensis Februarii Anno Domini millesimo quingentesimo decimo octavo. (Urmează legalizarea). (Benkö, op. cit., p. 227.)

de *Decanate* şi de *Arhi-Presbiteriate*, din cari unele se raportă negreşit la ţara noastră. Decanatul Varanczensis este al Vrancei, Moldvabanensis al Băii, Sirethensis al Siretiului, Kylyerensis al Chiliei, Nesteralbensis al Cetăţii-Albe. Negreşit că parohiile catolice de pe locurile sus citate n'au fost, la ştiinţa noastră, nici odată întrunite în *Decanate*, apoi mă cam îndoiesc că în aşà zisul decanat al Vrancei şi al Chiliei care erà ocupată de Turci, să fi existat măcar vreo singură parohie catolică (1).

Convocarea rămase, bine înţeles, literă moartă, cel puţin urmă nu se găseşte despre întrunire. O scrisoare a Papei, datată (2) din anul următor, porunceşte Decanatelor transilvănene ce făcuse altă dată parte din *Episcopia Milcovului, a cărei biserică catedrală, aşezată în părţile necredincioşilor, fusese de curând distrusă de păgâni*, să recunoască pe

(1) Nu departe de Cetatea Albă, la Ciubărciu, puteà să fie o parohie catolică, căci pârcălăbia moldovenească dela Cetatea-Albă fusese transportată acolo. (Iorga, *Chilia şi Cetatea Albă*, p. 187.)

(2) Dilectis Filiis, & Clero, & populo Civitatis, & Dioecesis Milcoviensis. Dilecti Filii, Salutem, Apostolicam Benedictionem. Dudum felicis recordationis Iulius Papa II praedecessor noster, tunc per obitum bonae memorie olim Episcopi Milkoviensis extra Romanam Curiam Demetrii defuncti, Pastoris solatio destitutae, de persona venerabilis Patris Michaëlis Episcopi Milkoviensis, de Fratrum suorum, de quorum numero tunc eramus, consilio, Apostolica auctoritate providit, ipsumque illis in Episcopum et Pastorem praefecit, curam & administrationem ipsius Ecclesiae sibi in spiritualibus & temporalibus plenarie committens prout in litteris ipsius praedecessoris plenius continetur. Cum autem sicut, ac saepius pro eo, *quod dicta Ecclesia quae in partibus infidelium consistit*, fere penitus sit diruta, & demolita exstitit, & propter metum Tartarorum, Turcorum, & aliorum infidelium in pristininmum & Episcopi Milkovienses, qui pro tempore fuerunt, residentiam inibi facere hactenus non potuerant, Vos vero, atque plures Vestrum, praesertim Districtuum Decanatus, & Archidiaconatus, Brassoviensis, Cibiniensis, Bistriciensis, Szentkyráliensis, Kisdensis, Burgensis, Udvarheliensis, Zentherensis, Zichensis, Sepsiensis, Kysdensis, Vassarheliensis & Orbai & nonnulli. Plebani Parochialium Ecclesiarum Milkoviensis Diœcesis, Archiepiscopo Strigoniensi & partim Episcopo Transilvaniensi vos subjeceritis, et illis adhaeseritis, & unus propter metum censuram et incarcerationis praefato Michaeli Episcopo Vestro, vero Pastori debitam obedientiam & Reverentiam exhibere formidetis, nos jura et authoritatem ipsius Ecclesiae Milkoviensis, quantum cum Deo possumus conservare, ac ejus, & ipsius Episcopi Milkoviensis felici successui salubriter providere volentes, vos, & Vestrum singulos ex parte Omnipotentis Dei requirimus monentes & hortantes in Domino, Vobisque nihilominus in virtute sanctae obedientiae, & sub escommunicationis poena districte praecipientes mandamus quatenus, quomprimum praesentium notitiam habueritis, ad obedentiam et devotionem ipsius Michaelis pro tempore existentis Episcopi Milkoviensis redire, ac illi reverentiam debitam exhibere, ejusque salubria monita & mandata suscipere, & efficaciter adimplere, nec non Jura Episcopalia persolvere absque morae dispendio curetis. Districtius inhibemus Archiepiscopo Strigoniensi & Episcopo Transilvano sub

Episcopul titular de Milcov de arhiereu al lor şi să-i dea ascultarea ce i se cuvine sub pedeapsă de excomunicare. Dar Papa în acest act nu pomeneşte nici un cuvânt despre puterea Episcopului de Milcov în Moldova. Această încercare nu fu reînnoită poate din cauza desfiinţării Regatului Ungar în urma bătăliei dela Mohaci (1525).

XI.

Concluziune.

Istoria Episcopatului catolic în Moldova se urmăreşte uşor dela vremea la care am ajuns până astăzi. Populaţia catolică fusese cumplit de redusă prin convertiri la ortodoxism sau îmbrăţişarea doctrinelor Reformei. Dacă credinţa catolică nu dispărù cu totul, faptul se datoreşte în mare parte silinţelor celor câţiva misionari minoriţi, al căror centru erà mânăstirea catolică din Bacău.

La sfârşitul veacului XVI se produse o reacţiune: minoriţii izbutiră să readucă pe Ungurii din Moldova în sânul Bisericii romane, iar la 1590 fu numit Episcop al Bacăului Bernardino Quirini. A doua Episcopie a Bacăului ţinù până la 1818, când murì ultimul Episcop cu titlul de Bacoviensis: Bonaventura Berardi.

De atunci şi până la 1894, grija spirituală a catolicilor în Moldova fu încredinţată unor «Vizitatori Apostolici», purtând titlul de Episcop in partibus infidelium şi aparţinând cu toţii ordinului Minoriţilor. La 1894 se înfiinţă Episcopia de Iaşi, al cărui întâiu Episcop fu Dominic Jaquet, Minorit şi el.

*

Am auzit de multe ori vorbindu-se că Episcopia catolică din Mol-

---

interdicta ingressus Ecclesiae, & suspensionis a Divinis, ne vos super praemissis directe, vel indirecte, quovis quaesito colore, vel ingenio per se, vel per alios impedire, molestare, vel perturbare quoquo modo praesumant, decernentes irritum & inane, quidquid secus contigerit attentari, non obstante juramento per vos de adhaerendo Archiepiscopo, & Episcopo Transilvano praefatis, & ab eorum obedientia non recedendo quomodolibet forsan praestito, quod vobis harum serie relaxamus, & vos ad illius observationem minime teneri & propter reditum ad obedientiam Episcopi hujusmodi perjurii reatum, aut aliquas censuras seu poenas minime incurrere posse declaramus, nec non quibusvis privilegiis, & indultis Apostolicis in contrarium quomodolibet forsan concessis quae adversus praemissa nemini suffragari posse volumus, ceterisque contrariis quibuscunque. Datum Romae apud Sanctum Petrum sub annulo Piscatoris die XI Julii, anno Domini MDXIX. Pontificatus nostri anno septimo. (Benkö, op. cit., p. 234.)

dova ar fi atârnat în vechime ba dela Primatul Ungariei (Strigon), ba dela al Poloniei (Gnezna).

Din cele ce am constatat mai sus însă rezultă:

Că a fost pusă în atârnarea Arhiepiscopului de Liov (Lemberg) Episcopia de Baia, chiar prin bula ei de fundare.

Că au atârnat, când dela Episcopul de Alba Iulia, când dela Arhiepiscopul de Gran, aceia din Episcopii Milcovului şi «Moldaviensi» cari purtau aceste titluri fără a aveà Dioceză.

Aceştia trebuesc consideraţi ca nişte prelaţi unguri, împodobiţi, pentru satisfacerea vanităţii lor, cu titlul «in partibus infidelium».

Singurul Episcop al Cumanilor, Teodoric, atârnà, precum am constatat, direct de Papa: tot astfel şi Episcopii ce s'au succedat la Episcopia Siretiului şi la a doua Episcopie a Bacăului, începând cu Bernardino Quirini.

Lembergul a avut într'adevăr în atârnarea sa cel mai mic Episcopat catolic din Moldova. Cu toate că Ungurii au alcătuit totdeauna partea cea mai numeroasă a populaţiei catolice din ţară, nici Granul, nici vreun alt scaun unguresc nu şi-a exercitat vreodată şi nu a fost în drept să-şi exercite jurisdicţia spirituală sau temporală în Moldova.